

Təbərrük, Təvəssül, Bidət

Müəllif: Ayətullah əl-üzma Cəfər Subhani
Tərcümə edən: . Məhəmməd Şahbazov

Allahın adı ilə

Tərcümə etdiyim bu kitab üç mühüm mövzudan bəhs edir: Təberrük, təvəssül və bidət. Birinci mövzuda təberrükün Quranda sübut olması, həmçinin, Peyğəmbərin (s) sünnəsində onun qanuniliyi və rəvayətlərdə də qeyd olunması bildirilir. Təvəssül mövzusunda onun qismlərinə, o cümlədən, Allahın adına, Qurana, yaxşı əməllərə, Peyğəmbərin (s) duasına işarə olunur və onun dini baxımdan qanuniliyi bəyan edilir.

Bidət mövzusunda isə onun lüğət və terminologiyadakı mənasından bəhs olunur və bidət haqqında ətraflı məlumat verilir. Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra insanların etdiyi bidətlər, o cümlədən, bir məclisdə qadına üç dəfə talaq vermək, yalandan hədislər uydurmaq kimi məsələlərə toxunulur və bidətin tanınmasına səbəb olan amillər nəzərə çarpdırılır.

Al-Mustafa International
Translation and Publication Center

Alley No. 18, Muallim Gharbi Street (Hujjatiyeh), Qom Iran 9786004290593
Tel: +98 25 37839305-9 Fax: +98 25 37839305-9; Ext: 105
Pub.miu.ac.ir ✉ miup@pub.miu.ac.ir 🌐 https://telegram.me/pub_almostafa

سرشناسه: سبحانی تبریزی، جعفر، ۱۳۰۸ -
Sobhani Tabrizi, Jafar

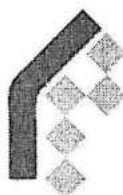
عنوان قراردادی: تبرک - توسل، بدعت. ترکی آذربایجانی.
عنوان و نام پدیدآور: Təbərək, Təvəssul, Bidət/ Müəllif Ayətullah əl-
üzma Cəfər Subhani; Tərcümə edən İlahiyyətçi Məhəmməd Şahbazov.
Qom: Beynəlxalq əl-Mustafa Nəşr və Tərcümə
Mərkəzi, 2016= 1395.

مشخصات ظاهری: ۹۶ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۰۵۹-۳
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: ترکی آذربایجانی.
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: تبرک
موضوع: Benediction
موضوع: توسل
موضوع: Invocation
موضوع: نوآوری
موضوع: Technological innovations
شناسه افزوده: شهبازوف، محمد، ۱۹۷۲ - م. مترجم
شناسه افزوده: Shahbazov, mohammad
رده بندی کنگره: BP۲۲۶/۶۵/۲ اس ۱۳۹۵
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۶
شماره کتابشناسی ملی: ۴۳۳۷۷۱۳

Təbərrük, Təvəssül, Bidət

Ayətullah əl-üzma Cəfər Subhani

**Tərcümə edən:
Məhəmməd Şahbazov**

**Beynəlxalq əl-Mustafa (s)
Nəşr və Tərcümə Mərkəzi**

Təbərrük, Təvəssül, Bidət

Müəllif: Ayətullah əl-üzma Cəfər Subhani

Tərcümə edən: . Məhəmməd Şahbazov

Redaktor: Mərdan Zalov

Naşir: Beynəlxalq əl-Mustafa (s) Nəşr və Tərcümə Mərkəzi

Çap tarixi: 2016

Çap növbəsi: Birinci

Tiraj: 300

ISBN: 978-600-429-059-3

تبرک، توسل، بدعت

ترجمه: محمد شهبازوف

مولف: آیت‌الله العظمی جعفر سبحانی تبریزی

● چاپ اول: ۱۳۹۵ ش / ۱۴۳۷ ق / ۲۰۱۶ م ● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۹۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

© Naşir üçün çap hüququ qorunur.

● IRAN, Blv Moallem Ovest (hujjatiyyeh) – fax : +98 25-37839305-9

● IRAN, Blv Mohammad Amin, bifurcation Salariyyeh – Tél.: +98 25-32133106
fax : +98 25-32133146

pub.miu.ac.ir

✉ miup@pub.miu.ac.ir

🌐 https://telegram.me/pub_almostafa

**Əsərin işıq üzü görməsində bizə yardım göstərən
bütün əməkdaşlarımıza öz minnətdarlığımızı bildiririk.**

NAŞIRDƏN

Hər hansı inkişaf mərhələsini keçən elmi-tədqiqi bir iş ilkin olaraq yazıçının ilham zəmisinə səpdiyi sorğu-suallarla başlayaraq müəyyən zamanda verdiyi səmərə ilə yekunlaşır. Əlbəttə, bu, işin sonu yox, yeni-yeni fəaliyyətlər üçün ümid və təşəbbüs deməkdir. Belə ki, əldə olunan hər bir səmərəli qazancın məhsuldarlığı həmişə onun artımı üçün şərait yaradır. Deməli, zaman keçdikcə elm, bilik və incəsənət əhli onun toxumlarını becərüb yetişdirir, daim elm və mədəniyyət cərəyanını təmin edir.

Fasilə və hüdudları həddən artıq azaldan son müasir zamanımız coşqun tufan kimi, maraqlanan hər bir şəxsin qarşısına qalaq-qalaq məlumatı sovurub gətirir, mədəniyyətin yeni bir mərhələsinə qapı açır. Hər halda, onun normal inkişafında, şübhəsiz, düzgün təsəvvür və istiqamət həlledici rola malikdir.

Beynəlxalq əl-Mustafa (s) Universitetinin ümumdünyəvi rolu, dini hövzələr arasında xüsusi yeri və yetərli kadr imkanına malik olduğunu nəzərə alaraq, artıq elmi təhqiqat və tədqiqatlar üçün geniş şərait yaratmağı qarşısına qəti məqsəd qoymuşdur. Bununla əlaqədar Beynəlxalq əl-Mustafa (s) Universitetinin tədqiqat şöbəsi fundamental proqramın təşkili,

6 Təberrük, Təvəssül, Bidət

mövcud avadanlığın düzgün təmini və dini sahələrdə araşdırma aparmaq istəyənlərin cəlb olunmasını özünün ən mühüm vəzifələrindən hesab edir. Ümid edirik ki, elmi-təhqiqi işlərə qarşı maraq və dirçəlişlərə zəmin yaratmaq və potensial imkanları inkişaf etdirməklə dünyanın hər bir guşəsində dini mədəniyyətin çiçəklənməsinin şahidi olarıq!

**Beynəlxalq əl-Mustafa (s)
Nəşr və Tərcümə Mərkəzi**

Mündəricat

Təbərrük	11
“Təbərrük” sözünün terminologiyada mənası	12
Quranda təbərrükün qanunauyğunluğu	13
1. Yusif peyğəmbərin (ə) köynəyinə Yaqub peyğəmbərin (ə) təbərrük etməsi	13
2. Əhd qutusuna təbərrük etmək.....	14
3. “Əshabi-Kəhf”in məscidinə təbərrük etmək.....	15
Peyğəmbər (s) sünnəsində təbərrük etməyin qanunauyğunluğu.....	16
1. O həzrətin (s) dəstəmaz suyuna təbərrük etmək	16
2. Peyğəmbərin (s) içdiyi suyun qalanına təbərrük etmək.....	17
3. Peyğəmbərin (s) su içdiyi qab və dodaqlarının dəydiyi yerə təbərrük etmək.....	17
4. Peyğəmbərin (s) minbərinə təbərrük etmək.....	17
5. Peyğəmbərin (s) əl vurduğu dinarlara təbərrük etmək	18
6. Peyğəmbərin (s) qəbrinə təbərrük etmək.....	18
7. Peyğəmbərin (s) paltar, üzüyü, əsası və ona mənsub olan əşyalara təbərrük etmək.....	19
8. Peyğəmbərin (s) namaz qıldığı məkanlara təbərrük etmək	20
Təbərrük Əhli-beytin (ə) hədislərində	20
1. Allahın adına təbərrük etmək	20
2. Qurana təbərrük etmək	21
3. Peyğəmbərin (s) dəstəmaz suyuna təbərrük etmək.....	21
4. Peyğəmbərin (s) qəbrinin torpağına təbərrük etmək	21
5. Peyğəmbərin (s) qəbrinə təbərrük etmək.....	21

8 Təberrük, Təvəssül, Bidət

Peyğəmbər (s) və imamların hazırda mövcud olan əşyalarına təberrük etməyə müxalif olan şəxslərin dəlilləri	22
1. Təberrük yalnız Peyğəmbərin (s) bədəninə toxunan şeylərə düzgündür.....	22
2. Təberrük bir növ, bidətdir	24
Təvəssül.....	29
Təvəssülün qismləri.....	30
1. Allahın ad və sifətlərinə təvəssül etmək	31
2. Qurana təvəssül etmək.....	32
3. İnsanın öz yaxşı əməllərinə təvəssül etməsi	33
4. Mömin qardaşın duasına təvəssül etmək	35
5. Həyatda olduğu zamanda Peyğəmbərin (s) duasına təvəssül etmək.....	36
6. Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra onun duasına təvəssül etmək	37
Ruhlar dünyası ilə rəbitənin yaranması	39
Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra müsəlmanların əməli.....	41
Peyğəmbərin (s) duasına təvəssül etməyə müxalif olan şəxslərin sözü	42
1. Bərzəx həyatı.....	43
2. Ölülər eşitmirlər	44
3. İnsanın vəfatından sonra əməllərin sona çatması	45
4. Ölülərə təvəssül etmək şirkdir	46
Bidət	57
Bidətin terminoloji mənası	57
Bidətin əsasları	60
1. Dini hökmləri azaltmaq və ya artırmaq	60
2. Camaatın arasında bidət əməlini yaymaq.....	64
3. Xüsusi və ümumi dəlilin olmaması	65
Bidətin beş hökmə əsasən bölgülərə ayrılması.....	66
1. Bəyənilən və bəyənilməyən bidət.....	67
2. Adi və şəri bidət	69
3. Həqiqi və nisbi bidət	69
“Bidət”in təfsirində bidət	71
Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra meydana çıxan bidətlərin üç nümunəsi	75
1. Fədəkin müsadirə olunması.....	75
2. Bir məclisdə (bir dəfəyə) üç talaqın verilməsi.....	76
3. Peyğəmbər (s) hədislərinin yazılmasının qadağan edilməsi ...	78

Bidətin yaranma amilləri	82
1. Cahilcəsinə müqəddəslik	82
2. Nəfsi istəklərə tabe olmaq	84
3. Yersiz təəssübkeşlik	85
4. Məsum olmayan (qeyri-məsum) birinə tabe olmaq	85
Bidətin qarşısını almaq üçün əsaslı metod və üsullar	86
1. Bidət və bidət yarananlara nisbətdə xəbərdarlıq	86
2. Ümmət arasında yalan söyləyənlərin olması barədə məlumat vermək	86
3. Tarixi hədislərin yazılması barədəki qərar	88
4. Məsum Əhli-beytə (ə) tabe olmaq	88
İstifadə edilən mənbələr	93

Təbərrük

Lügətdə “təbərrük” sözü “bərəkət istəmək” və bərəkət isə “inkişaf etmək” və “artım” mənasındadır. Ərəb dilində deyilir:

بارك الله الشيء وبارك فيه و عليه

“Allah ona bərəkət verdi” və “təbrik” digər şəxs üçün “xeyir istəmək” və “mübarək” sözü isə bərəkətli olan bir şeyə deyilir. Quranda buyurulur:

﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ﴾

“Bu, bizim nazil etdiyimiz mübarək, özündən əvvəlkiləri (peyğəmbərlər və səmavi kitabları) təsdiq edən bir kitabdır.”¹ Məscidül-Əqsanın ətrafı “ətrafını bərəkətli etdik.”² ﴿بَارَكْنَا حَوْلَهُ﴾

ifadəsilə təsvir edilərək Allahın həmin əraziyə daha çox bərəkət və nemət bağışladığını bildirir. Bu baxımdan, Kəbə evi³, İsa Məsih (ə)⁴ və Qədr gecəsinin⁵ “mübarək” sözü ilə vəsfedilmə səbəbi onlarda çoxlu xeyir və bərəkətin olmasıdır. Fərra bu haqda deyir: “Bərəkət sözü “xoşbəxtlik” və “yaxşılıq” mənasında

1. “Ənam” surəsi, ayə 92.
2. “İsra” surəsi, ayə 1.
3. “Ali-İmran” surəsi, ayə 96.
4. “Məryəm” surəsi, ayə 31.
5. “Duxan” surəsi, ayə 3.

işlənir və namazın salamında (əssəlamu ələykə əyyuhən-nəbiyyu və rəhmətullahi və bərəkətuh) söylənilən “bərəkətuh” sözündə məqsəd həmin bərəkət və səadətdir.”¹

“Təbərrük” sözünün terminologiyada mənası

Peyəmbər (s) kimi bir insanı vasitəçi seçərək Allahdan bərəkət tələb etməyə “təbərrük” deyilir. Tələb olunan bərəkətin dünyada “nemət çoxluğu”, yaxud axirətdə “böyük məqamlara çatmaq” kimi məsələlərə şamil olmasında heç bir fərq yoxdur.² Bəziləri “hansısa bir şeydə qoyulan ilahi xeyrin tələbinə” təbərrük deyildiyini düşünür.³ Qeyd olunan bu iki tərifi diqqət etməklə demək olar ki, insanın Allahdan bilavasitə, yaxud Peyğəmbər (s), imamlar, ilahi övliya və onlardan qalan bir sıra şeyləri vasitə seçərək xeyir tələb etməsinə təbərrük deyilir. Allahın rəhməti bəzən təbii yolla nazil olur və bəzən də insan qeyri-təbii yolla onu əldə edir. İnsan təbii səbəbləri tanıyıb ardınca gedir, amma qeyri-təbii səbəblər barəsində az məlumata malik olduğuna görə, nəticədə ondan cüzi şəkildə bəhrələnir və yalnız agah olan kəslər onlardan istifadə edə bilirlər. İslami rəvayət və Quran ayələrindən belə nəticə alırıq ki, Peyğəmbərdən (s) qalan bir sıra şeylərə təbərrük etmək bir növ, şəri adət halını almış və keçmiş şəriətləri qəbul edən insanlar arasında da həmin məsələlər mövcud olmuşdur. Həmçinin, insanlar yuxarıda sadalanan məsələləri vasitə seçməklə Allahdan çoxlu xeyir və bərəkətin nazil olması intizarında olmuş və onları Allah tərəfindən rəhmətin nazil olması üçün səbəb hesab etmişlər. Həzrət İsa (ə) barəsində Dəyyar Bekrinin nəql etdiyi hadisədən belə nəticə alınır ki, Məsihin (ə) səhabələri ondan yadigar qalan şeylərə təbərrük edirmişlər. O, bu haqda yazır: “Əl-Müttəqi Lillah Əbu İshaq İbrahim Əl-Müqtədirin xilafəti zamanında Rum padşahı ona məktubunda yazmışdı ki, sizin yanınızda

-
1. “Möcəmu məqayisil-lügət”, c. 1, səh. 227; “Lisanul-ərəb”, c. 1, səh. 395; “Ən-Nihayə fi gəribil-hədis”, c. 1, səh. 120.
 2. “Əl-Mosuətul-fiqhiyyətul-müəssərə”, c. 7, səh. 488.
 3. “Əl-Mosuətul-fiqhiyyətul-kuevyyə”, c. 10, səh. 69.

həzrət Məsihə (ə) məxsus bir dəsmal var və həmin dəsmalla o, üzünü silirdi. Əgər həmin dəsmalı mənə göndərsəniz, on min müsəlman əsirini azad edərəm. Xəlifə bu haqda alimlərlə məsləhətləşdi və hamı əsirlərin azad olunması üçün dəsmalın tezliklə göndərilməsinin zəruriliyini vurğuladı.¹ Qeyd olunan tarixi hadisədən məlum olur ki, peyğəmbərlərdən qalan şeylərə təbərrük etmək bir növ dini adət-ənənə olmuş və keçmiş şəriətlərə təqlid edən insanlar da ona möhkəm etiqad bəsləmişlər.

Quranda təbərrükün qanunauyğunluğu

Bütün müsəlman alimləri “təbərrük” sözünün terminologiyada olan mənasını qəbul etmiş və bu barədə heç bir ixtilafları yoxdur, hətta, heç bir alim onu məkrüh və ya haram bilməmişdir. Sonradan qeyd edəcəyik ki, Peyğəmbər (s) səhabələri o həzrətin yaşadığı zamanda dəstəmaz suyu və həmçinin, onun kimi şeylərə təbərrük edirmişlər və bu haqda olan ixtilaflar sadəcə Məscidul-Həram və Məscidun-Nəbinin qapı və divarı, eyni zamanda, qəbirlərə təbərrük etməkdədir. Nəticədə, nəzərə çatdırılan məsələ və mətləbimiz aydın olsun deyə, onun şəriətə uyğun olması dəlillərini Quran və sünnədən nəql edirik:

1. Yusif peyğəmbərin (ə) köynəyinə Yaqub peyğəmbərin (ə) təbərrük etməsi

Yaqub peyğəmbərə (ə) çoxlu qəm-qüssə üz vermiş və uzun illər ağladığından gözləri kor olmuşdu. Bu səbəbdən, oğlu Yusif (ə) atasının görmə qabiliyyətinin qayıtması üçün öz köynəyini atasına göndərir ki, gözlərinə sürtməklə şəfa tapsın. Yusifin (ə) göndərdiyi şəxs köynəyi onun atasına çatdırdı və Yaqub (ə) köynəyi gözlərinə sürtən kimi yenidən görmə qabiliyyəti əldə etdi.² Qeyd olunan bu hadisədən bizə məlum olur ki, qeyri-təbii yolla və Yusifin (ə) köynəyi vasitəsilə Yaqubun (ə) gözlərinin görməsi Allah tərəfindən ona verilən haqq bir rəhmət olmuşdur. Bəzilərinin “Amma nə üçün həzrət

1. “Tarixul-xəmis”, c. 2, səh. 352.

2. “Yusif” surəsi, 93-96-cı ayələr.

Yaquba (ə) Allahın bu lütfü vasitəsiz olaraq şamil olmadı?" kimi bir şübhə irəli sürməsi onu göstərir ki, həqiqətdə onlar ilahi sünnələrdən xəbərsizdilər. Çünki Allahın sünnə və üslublarından biri də hadisələrin (fenomenlərin) insanlara xüsusi maddi və mənəvi səbəblərlə çatdırılmasıdır.

2. Əhd qutusuna təbərrük etmək

“Tabut” sözü lüğətdə “ağacdan hazırlanan qutu”ya deyilir və bu mənə ölən insanı daxilinə qoyub aparılan sandıq və qutuya məxsus deyildir, əksinə ağacdan hazırlanan hər hansı bir qutuya şamil olur. Musa peyğəmbər (ə) ömrünün son günlərində Allahın hökmlərini yazmış olduğu müqəddəs lövhələr ilə birgə köynəyi, əsası, başmaq və zirehini tabutun daxilinə qoyub canişini Yuşə ibn Nuna verdi. Həmin tabut Bəni-İsrail tayfasının arasında müqəddəs sayılırdı və onlar bu müqəddəs tabutu bütperəst insanlarla döyüşə gedərkən özləri ilə aparır və ona təbərrük edirdilər. Nə qədər ki, bu tabut onların arasında idi, ehtiramla yaşayırdılar, amma əxlaq və din-iman cəhətdən süstləşdikləri zaman, müxalif qüvvələr onlara qələbə çalıb tabutu ələ keçirdilər. Bir müddətdən sonra onların İşmuil adlı peyğəmbəri (ə) söz verdi ki, əgər Talutla birlikdə pütperəstlərlə döyüşə getsələr, həmin sandığı tezliklə onlara qaytaracaq.¹

Quranda bu qutunun əzəməti haqqında belə buyrulur:

﴿فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ﴾

“Onun hökmranlığının nişanəsi, içərisində (sizin üçün) Rəbbiniz tərəfindən qəlb rahatlığı və Musa və Harun ailəsinin qoyub getdikləri şeylərin qalıqları (Musanın əsası, zirehi və nələyni, Tövrətin lövhələri və Harunun əmmaməsi) olan və mələklərin daşdıqları tabutun (Musanın içərisində suya atıldığı əhd sandığının) sizin yanınıza qayıtmasıdır.”² Peyğəmbərin (s) özündən sonra yadigar qoyub getdiyi tabutun dəyər və əhəmiyyəti ilə əlaqədar Allahın Quranda onu həml edənlərin mələklər olduğunu deməsi kifayətdir.

1. “Bəqərə” surəsi, ayə 248; “Məcməul-bəyan”, c. 1, səh. 350-353; “Əd-Durrul-Mənsur”, c. 1, səh. 749-758.

2. “Bəqərə” surəsi, ayə 248.

Beləliklə, tabutun daxilində olan əşyalara təbərrük etmək əgər tövhidlə (Allahın birliyinə imanla) zidd olsaydı, mələklər onu həml etməzdilər.

3. “Əshabi-Kəhf”in məscidinə təbərrük etmək

Allah mübarək “Kəhf surəsinin 9-26-cı ayələrində Əshabi-Kəhfin hekayəsini belə nəql edir: “Onlar Allaha pərəstiş edən bir sıra insanlar idilər ki, camaatı bütperəstliyə məcbur edən şahın zamanında əqidə və imanlarını qorumuş və bütperəstlikdən uzaq olmaqdan ötrü, ev-eşiklərini tərk edib bir mağaraya pənah gətirmişdilər. Bu insanlar Allahın iradəsinə əsasən üç yüz ildən çox o mağarada yatdıqdan sonra yuxudan oyandılar. Onlardan biri yeməyə bir şey almaqdan ötrü şəhərə getdiyində, vəziyyətin tamamilə dəyişilməsini müşahidə etdi. Nəticədə, onların kimliyi camaata aşkar oldu və buna görə də Allahdan öz yaşayışlarının sona çatmasını istədilər və Allah da onların canını aldı. Bu vaxt camaat mağaranın qarşısına yığışdılar və azlıq təşkil edən bir dəstə “Allah onların vəziyyətindən daha yaxşı xəbərdardır” deyərək mağaranın qapısının bağlanmasını istədi. Quranda buyrulur:

﴿إِذِ يَتَنَزَّعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ﴾

“Beləliklə, (bu hadisədən qane olmayan müşriklər) öz aralarında onların işlərinin barəsində mübahisə etdikləri zaman, bir dəstə dedilər, Onların (cəsədləri) üzərində bir bina tikin, Rəbbi Onlardan daha yaxşı xəbərdardır!”¹ Digər tərəfdən ayədə qeyd olunan رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ cümləsi

bu dəstənin real olması və bütperəstlər tərəfindən təhqir olunduğunu bildirir. Amma məsihi dinində olub Allaha pərəstiş edən və çoxluq təşkil edən ikinci dəstə Allaha ibadət və onların qəbirlərinə təbərrük etmək üçün Əshabi-Kəhfin qəbirlərinin kanarında məscid və məbədin tikilməsini təklif etdilər. Quranda buyrulur:

﴿قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا﴾

“(Amma möminlər, yəni) onların işi barəsində mübahisədə qalib gələnlər dedilər: “Biz onların (əbədi yadigarı olması üçün) cəsədləri

1. “Kəhf” surəsi, ayə 21.

üzərində bir məscid tikəcəyik.”¹ Nəticədə, bu iki ayədən məlum olur ki, ilahi insanların qəbirlərinə təbərrük etmək və onların üzərində məscidin tikilməsi keçmiş şəriətlər arasında da, bir növ, məşhur ənənə olmuşdur.²

Peyğəmbər (s) sünnəsində təbərrük etməyin qanunauyğunluğu

Peyğəmbərin (s) həyatı və səhabələrin onunla necə rəftar etməsini araşdırdıqda, görürük ki, səhabələr o həzrətə aid olan bir sıra şeylərə təbərrük edirmişlər. Onların bir neçəsinə diqqət edin:

1. Peyğəmbərin (s) dəstəmaz suyuna təbərrük etmək.
2. Onun (s) içdiyi suyun qalanına təbərrük etmək.
3. Həzrətin (s) su içdiyi, xorək yediği qab və dodaqlarının toxunduğu yerə təbərrük etmək.
4. Həzrətin (s) minbərinə təbərrük etmək.
5. Peyğəmbərin (s) əlinin dinara³ dəydiyi yerinə təbərrük etmək.
6. Onun (s) qəbrinə təbərrük etmək.
7. O həzrətin (s) paltarları, güzügüsü, əsa və digər əşyalarına təbərrük etmək.
8. Peyğəmbərin (s) müxtəlif məkanlarda namaz qıldığı yerə təbərrük etmək.

Bunlar səhabələrin təbərrük etdikləri şeylərdir ki, kitabın həcmi nəzərə alaraq onların hər birinə bir nümunə qeyd edirik.

1. O həzrətin (s) dəstəmaz suyuna təbərrük etmək

Ürvə ibn Məsud Səqəfi Peyğəmbərlə (s) barışıq müqaviləsi yazmaq üçün Qureyş tayfası tərəfindən nümayəndə kimi Hüdəybiyyədə idi. O, Qureyş qəbiləsinin yanına qayıtdıqdan sonra dedi: “Məhəmməd (s) dəstəmaz alan kimi, hamı çalışır onun dəstəmaz suyuna təbərrük etsin, hətta, başından yerə bir tük düşərsə, onu birinci olaraq götürmək üçün bir-birilə yarışsınlar.”⁴

1. “Kəhf” surəsi, ayə 21.

2. “Təfsiri-Təbəri”, c. 9, səh. 277; “Məcməul-bəyan”, c. 3, səh. 459-460.

3. Pul vahidi.

4. “Əs-Sirətun-nəbəviyyə”, c. 3, səh. 343.

2. Peyğəmbərin (s) içdiyi suyun qalanına təbərrük etmək

Əbutalibin qızı və həzrət Əlinin (ə) bacısı Ümmü Hani buyurur: “Peyğəmbər (s) hicrinin səkkizinci ilində Məkkə şəhərini fəth etdiyi zaman bizim evə gəldi. Peyğəmbər (s) üçün su gətirdim, həzrət (s) sudan bir qədər içdi və suyun qalanı qaldı. Mən həmin gün oruc tutmuşdum, amma Peyğəmbərin (s) içdiyi suyun qalanına təbərrük etmək üçün, batil etməyi üstün tutdum. Peyğəmbər (s) bu işin səbəbini soruşdu. Mən dedim: “Qabda sizin içdiyiniz suyun qalanını təbərrük məqsədilə içməkdən ötrü bu işi gördüm.”¹

3. Peyğəmbərin (s) su içdiyi qab və dodaqlarının dəydiyi yerə təbərrük etmək

Əbu Bərzə deyir: “Abdullah ibn Salam bizdən soruşdu ki, razısınızmı Peyğəmbərin (s) su içdiyi qabla sizə su verim?² Biz də razılığımızı bildirdik.”

Səhl ibn Səd deyir: “Bir gün Peyğəmbər (s) Bəni-Saidə səqifəsinə daxil olub Səddən su istədi, mən əlimdə olan qabla Peyğəmbərə (s) su verdim və o, suyu içdi. Ravi deyir ki, Səhl həmin qabla bizə də su verdi içdik və sonra o qabı Ömər ibn Əbduləzizə bağışladı.”³

4. Peyğəmbərin (s) minbərinə təbərrük etmək

İbrahim ibn Əbdürrəhman deyir: “Mən gördüm ki, Abdullah ibn Ömər əlini Peyğəmbərin (s) minbərdə əyləşdiyi yerə vurub üzünə çəkdi.”⁴

Yezid ibn Əbdülməlik ibn Quseyd deyir: “Məscid xəlvət olanda gördüm ki, Peyğəmbərin (s) səhabələri o həzrətin (s) minbərdə əlini qoyduğu yeri öpür və sonra qibləyə tərəf dayanıb dua edirlər.”⁵ Abdullah ibn Əhməd ibn Hənbəl deyir: “Atamdan

1. “Müsnəde Əhməd”, c. 10, səh. 391.

2. “Səhihi Buxari”, c. 7, səh. 113.

3. “Səhihi Buxari”, c. 7, səh. 113; “Fəthul-Bari”, c. 10, səh. 98-99.

4. “Təbəqate-kubra”, c. 1, səh. 13.

5. “Əl-Müsənnif”, c. 4, səh. 121; “Əl-Cavabul-bahir li zəvvaril-məqabir”, səh.31; “Əl-Miləl və mərifətur-ricəl” kitabından nəql olunur.

soruşdum ki, hansısa bir şəxsin təbərrük məqsədilə əlini Peyğəmbərin (s) minbərinə, eynilə də, onun qəbrinə sürtməsi və onu öpməsi doğrudurmu? Atam cavab verdi ki, bəli, doğrudur.¹ Eyni deyir: “Ustadım Zeynuddin Əbu Səid Əladan nəql edir ki, mən Əhməddən Peyğəmbərin (s) qəbri və minbərini öpmək haqqında İbn Nasir xətti ilə yazılan bir sualı gördüm və o, cavabında bu işin heç bir maneəsinin olmadığını bildirmişdi. Sonra mən bu mövzunu Əhməd ibn Teymiyyəyə xəbər verdim və o təəccüb edərək Əhmədin onun yanında böyük məqam sahibi olmasını dedi. Mən ondan nə üçün təəccüb etməsini soruşduğumda, dedi: “Şafei öləndən sonra Əhməd onun köynəyini yuyub suyunu içdi. Deməli, əgər bir alimi böyük tutub ona təzim etmək bu həddə düzgündürsə, onda, Peyğəmbərin (s) məqamı və ondan yadigar qalan əşyalar barədə nə düşünmək olar?²

5. Peyğəmbərin (s) əl vurduğu dinarlara təbərrük etmək

Əhməd İbn Hənbəl öz müsənədində, Cabir ibn Abdullahdan nəql edir ki, Peyğəmbər (s) Cabir ibn Abdullah Ənsaridən dəvəsini aldı və sonra Bilala dörd dinar və bir Qirat³ pulun o şəxsə verməsini buyurdu. Cabir deyir, Peyğəmbərin (s) mənə verdiyi Qirat həmişə torbamda olardı və heç vaxt özümdən uzaqlaşdırmazdım, Şam əhli Mədinəyə hücum etdikləri gündə onu məndən sirqət etdilər.⁴

6. Peyğəmbərin (s) qəbrinə təbərrük etmək

Peyğəmbərin (s) qəbrinə təbərrük etmək Allah Rəsulunun (s) dəfnindən sonra geniş yayılan ənənələrdən biri olmuşdur və bu mövzu haqqında məqalənin həcmindən xaric olan o qədər çoxlu hədislər vardır ki, hətta, müxtəsər formada da burada yaza bilmərik, əksinə onların bir neçəsinin nəql olunmasını kifayət bilirik. Ovs ibn Abdullah deyir, Mədinədə qıtlıq baş verdi və camaat Ayişənin evinə gəlib quraqlıqdan xəbər verdilər. Ayişə

1. “Əl-İləl və mərifətur-ricəl”, c. 2, səh. 492, 3243-cü hədis.

2. “Ümdətul-qari”, c. 9, 6-cı bölmə, səh. 241.

3. Pul vahidi.

4. “Müsənədə Əhməd”, c. 5, səh. 51, 14383-cü hədis.

dedi: Peyğəmbərin (s) qəbrinə baxın və göylə o həzrətin (s) qəbri arasında maneə olmasın deyə, otağın (qəbir olan otağın) tavanından bir dəlik açın. Camaat bu işi gördü və sonra yağış o qədər yağdı ki, otlar cücərdi və dəvələr həmin otlardan yeyərək ətə-qana gəldi. Səmhudi “Əz-Zeynul-Məraği” adlı bir alimdən nəql edir ki, qıtlıq zamanında yarıq açmaq Mədinə əhlinin adətlərindən idi, hətta, bu günlərdə də quraqlıq olanda qəbir və səma arasında maneə olmasına baxmayaraq, üzü qıbləyə olan yarıqlar açılır.¹

Mərvan ibn Həkəm məscidə daxil oldu və bir şəxsin Peyğəmbərin (s) qəbrinə üzünü qoyduğunu gördükdə, soruşdu: “Nə iş gördüyünü bilirsənmi? Yenə diqqətlə baxdıqdan sonra, həmin şəxsin Peyğəmbərin (s) qonaq qəbul edəni – Əbu Əyyub Ənsari olduğunu anladı.” Əbu Əyyub cavabında dedi: “Mən daş və torpaq üçün deyil, əksinə Peyğəmbərə (s) görə gəlmişəm, amma o həzrətdən (s) eşitmişəm ki, belə buyurub: “Hər vaxt işləri idarə edənlər laiqli şəxslər olsalar, camaata görə heç vaxt narahat olmayın, amma əgər dini işləri idarə edənlər ləyaqətsiz insanlar olsalar, bu vaxt dinə ağlayın.”²“

7. Peyğəmbərin (s) paltarları, üzüyü, əsası və ona mənsub olan əşyalara təberrük etmək

Peyğəmbər (s) Abdullah ibn Ənəsə döyüşdə qələbə çaldığı üçün mükafat və təşviq ünvanı ilə bir əsa verdi və Ənəs həmin əsanı saxlayırdı. Əcəli yaxınlaşdıqda, vəsiyyət etdi ki, Peyğəmbərin (s) verdiyi əsanı onunla birgə dəfn etsinlər. Əmirəl-Momininin (ə) anası Fatimə bint Əsəd vəfat etdikdə, Peyğəmbər (s) köynəyini ona бүkdü və əvvəlcə onun qəbrində uzandı. Sonra bu haqda belə buyurdu: “Əbutalibdən sonra bir ana kimi mənə ondan daha çox yaxşılıq edən olmayıb. Allah cənnət paltarları ilə onu geyindirsin deyə, köynəyimi ona geyindirdim və qəbir sıxıntısının ona asan olması üçün qəbrində uzandım.”³ Ətraflı düşünsək, bu hədis Peyğəmbərin (s) köynəyinə təberrük etməyə dəlalət edir, çünki Peyğəmbər (s) bu yolla (köynək

1. “Vəfaul-vəfa”, c. 2, səh. 560.

2. “Müstədrəke Hakim”, c. 4, səh. 515.

3. “Əl-İsabə”, c. 4, səh. 368; “Əl-İstiab fi haşiyətil-isabə”, c. 4, səh. 370.

vasitəsilə) ona xeyir çatdırmaq və qəbrin dəhşətindən amanda qalmasını istəyirdi. Kəb ibn Züheyr Peyğəmbərin (s) haqqında qəsidə yazmışdı. O, bir gün həmin qəsidəni həzrətin (s) hüzurunda oxudu və bunun müqabilində Peyğəmbər (s) ona bir əba verdi. Züheyr bu libası həmişə geyinirdi. Müaviyyə ondan həmin libası on min dirhəmə satmasını tələb etsə də, lakin o, qəbul etmədi. Amma Kəb dünyasını dəyişən kimi, Müaviyyə həmin əbanı iyirmi min dirhəmə onun vərəslələrindən aldı.¹

8. Peyğəmbərin (s) namaz qıldığı məkanlara təbərrük etmək

Buxari kitabının “Mədinə şəhərinə gedən yolun kanarında olan məscid və Peyğəmbərin (s) orada qıldığı namazlar” ünvanı ilə qeyd etdiyi bölmədə Musa ibn Əqəbədən belə nəql edir:

“Bir gün Salim ibn Abdullah ibn Öməri gördüm ki, Peyğəmbərin namaz qıldığı məkanları axtarır. Sonra atasının bütün bu məkanlarda namaz qıldığını dedi və həmçinin, atası ilə bir yerdə namaz qıldığı məscidlərin adlarını qeyd etdi.”²

Təbərrük Əhli-beytin (ə) hədislərində

Bir sıra yerlərə təbərrük etməyin Əhli-beytin (ə) rəvayətlərində müstəhəb sayıldığı qeyd edilmişdir və biz onların bəzilərini nəzərinizə çatdırırıq:

1. Allahın adına təbərrük etmək

İmam Həsən Əsgəri (ə) babası Əmirəl-Möminindən (ə) nəql edir ki, Peyğəmbər (s) buyurur:

كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يُذَكَّرْ اسْمُ اللَّهِ فِيهِ فَهُوَ أَبْتَرٌ

“Hər hansı mühüm bir işdə Allahın adı zikr olunmasa, o iş tamamlanmaz.”³

1. “Tarixul-xəmis”, c. 2, səh. 120.

2. “Səhih Buxari”, 483-cü hədis.

3. “Vəsailuş-şiə”, c. 7. səh. 170; “Zikr” barəsində olan bölmənin 17-ci hissəsi, 4-cü hədis.

2. Qurana təbərrük etmək

İmam Sadiq (ə) belə buyurur: “Əmirəl-Möminin (ə) buyurdu: “Quran oxunan, Allahın adı zikr olunan evdə bərəkət çoxalar, həmin evə mələklər nazil olar və şeytanlar oradan uzaqlaşar.¹” Qeyd olunan rəvayətdən əlavə, Qurana təbərrük etmək barəsində rəvayətlərin həddən artıq çox olduğunu deyə bilərik.

3. Peyğəmbərin (s) dəstəmaz suyuna təbərrük etmək

Cabir ibn Abdullah deyir: “ İmam Rza (ə) öz atasından və onlar da ata-babalarından nəql edirlər ki, Peyğəmbər (s) dəridən olan bir xeymədə dəstəmaz aldı və Bilal Həbəşi dəstəmaz suyunun qalanını götürüb çölə çıxdığı zaman, camaat ora tökülüşdü və hərə bir az o sudan götürüb üzünə vurdu. Dəstəmazın suyundan götürə bilməyən şəxslər isə digərlərinin əlində qalan suyun nəmindən təbərrük kimi istifadə etdilər.²

4. Peyğəmbərin (s) qəbrinin torpağına təbərrük etmək

Peyğəmbəri (s) dəfn etdikdən sonra, qızı Fatimə (ə) qəbrin kanarında idi, bu vaxt qəbrin torpağından bir ovuc götürüb gözlərinə qoydu və ağladı, daha sonra bu iki misradan olan şeiri söylədi ki, məzmunu belədir: “Peyğəmbər (s) qəbrinin torpağını iyləyən hansısa bir şəxs, əgər həyatda digər ətirləri duymazsa, təəssüflənməz. Mənə o qədər qəm-kədər üz verib ki, əgər onlar gündüzə nazil olsa, gecəyə çevrilər.”³

5. Peyğəmbərin (s) qəbrinə təbərrük etmək

Əli ibn Cəfər qardaşı imam Museyi-Kazimdan (ə), o da imam Cəfəri Sadiqdən (ə), o isə babası Əli ibn Huseyndən (ə) nəql edir ki, o, həmişə Peyğəmbərin (s) qəbri kanarında dayanıb salam göndərər və şəhadət verədi ki, həqiqətən, Peyğəmbər (s) öz vəzifəsini yerinə yetirmişdir. Sonra üzünü qibləyə çevirər və

1. “Üsuli-kafi”, c. 2, səh. 610.

2. “Biharul-ənvar”, c. 17, səh. 33, “Adabul-əşərə” bölməsi, 15-ci hədis.

3. “Əl-Muğni”, ibn Qudamə, c. 2, səh. 411.

kürəyini qəbirdə olan yaşıl daşa söykəyib dua edərdi.¹ İbn Fəzzal deyir: “İmam Rza (ə) Mədinədən çıxıb həcc ziyarəti üçün gedəndə, gördüm ki, şam namazından sonra əvvəl Peyğəmbərin (s) qəbrinin yanına gəlib qəbrin baş hissəsi tərəfində dayandı, salam verib qəbrə söykəndi. Sonra Peyğəmbərin (s) minbərinə tərəf gəldi və yenidən qəbrə tərəf qayıtdı və orada iki rükət namaz qılıb sol çiyini qəbrə dayadı.²” Müaviyyə ibn Əmmar deyir: “İmam Sadiq (ə) buyurur: “Peyğəmbərin (s) qəbrinin kanarında dua etdikdən sonra, onun minbərinə tərəf gedib əlinizi dəstəyinə qoyun və sonra üz və gözünüzə sürtün.³”

Peyğəmbər (s) və imamların hazırda mövcud olan əşyalarına təbərrük etməyə müxalif olan şəxslərin dəlilləri

Kitabın əvvəlində qeyd etdik ki, bəzi şərait və səbəblərdə ixtilaf olmasına baxmayaraq, İslam alimlərinin nəzərinə əsasən, təbərrük etmək iradlı məsələlərdən sayılmır. Bu günlərdə Allah evinin ziyarətinə gedən insanlar “Məscidun-Nəbi” və “Məscidul-Həramın” qapısına, divarına və ya qəbirlərə təbərrük etmək arzusundadırlar, lakin vəhhabilər şiddətlə bunun qarşısını alır və bu məsələyə bir sıra dəlillər gətirirlər ki, onların bir neçəsinə işarə edirik:

1. Təbərrük yalnız Peyğəmbərin (s) bədəninə toxunan şeylərə düzgündür

Ben Baz Vaizzadəyə göndərdiyi məktubda yazır: “Baxmayaraq ki, Peyğəmbəri (s) sevən insanlar ondan yadigar qalan şeylərə təbərrük edirdilər, lakin onların təbərrük etməsi o həzrətə (s) toxunan şeylərlə bağlıdır. Amma Peyğəmbərin (s) bədənində toxunmayan Məscidun-Nəbi, Məscidul-Həramın qapısı, divarı və o həzrətin (s) məzarı kimi yerlərə təbərrük etmək düzgün deyil.⁴”

1. “Vəsailu-ş-şiə”, c. 14, səh. 343; “Qəbir” başlığı altındakı mövzu, 6-cı bölmə, 2-ci hədis.

2. “Vəsailu-ş-şiə”, c. 14, səh. 359; “Qəbir” başlığı altındakı mövzu, 15-ci bölmə.

3. “Vəsailul-şiə”, c. 14, səh. 345; “Qəbir” başlığı altındakı mövzu, 7-ci bölmə.

4. “Ət-Təbərrük vət-təvəssül vəs-sülhu məl-əduvvis-sehyni, səh. 40.

Şübhənin cavabı:

Birinci: Hənbəli və hətta, əşəri məzhəbinə görə, bir şeyin yaranmasında təbii səbəblərin hətta kiçik bir təsiri yoxdur, əksinə bu bir ilahi ənenədir ki, həmişə odda istilik və suda sərinlik olsun, halbuki, od və suyun hadisələrdə ən kiçik təsirləri yoxdur. Bu iki məzhəb böyüklərinin şüarı aşağıda qeyd olunan şeirdir:

وَمَنْ يَقُلْ بِالطَّبْعِ أَوْ بِالْعِلَّةِ فَذَاكَ كُفْرٌ عِنْدَ أَهْلِ الْمِلَّةِ

“Hər kəs səbəb və təbii təsirlərdən danışarsa, bu söz müsəlmanların əqidəsinə görə küfrdür”. Qeyd olunan məzhəbin nəzərinə əsasən, Peyğəmbərin (s) bədənində toxunmuş şeylərə təberrük etməyin hansısa bir şeyin xeyirli və bərəkətli olmasında heç bir təsiri yoxdur. Həmçinin, o həzrətin (s) bədən ilə rabitədə olan, yaxud bədənində toxunan şeylərə nisbəti, ona bağlı olan hazırkı yadigar qalmış şeylərlə bərabərdir.

İkinci: Ömər və Əbu Bəkr Peyğəmbərin (s) qəbrinin kanarında dəfn olunmalarını vəsiyyəət etdilər. Ömər ibn Xəttab, hətta Peyğəmbərin (s) qəbri kanarında basdırılması üçün Ayişəyə xəbər göndərdi ki, orada dəfn olunmasına icazə versin. İbn Əsir həmin hadisəni belə nəql edir: “Ömər oğlunu Ayişənin evinə göndərdi, o, ağlayan halda Ayişəyə atasının salamını çatdırdı və onun iki dostunun qəbri kanarında dəfn olunması üçün icazə istədi. Ayişə dedi: “Mən oranı özüm üçün saxlamışdım, amma Öməri özümdən üstün bilirəm.”¹

Üçüncü: Əvvəldə qeyd etdik ki, Əhməd ibn Hənbəldən Peyğəmbərin (s) qəbrini öpmək barədə sual soruşuldu və o, bu işdə heç bir maneənin olmadığını dedi. Görəsən, Əhmədin zamanında (üçüncü əsrin ortası) olan daş və torpaq, elə Peyğəmbər (s) zamanda olan daş və torpaqdımı?

Dördüncü: Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, Abdullah ibn Ömər və oğlu Peyğəmbərin (s) namaz qıldığı məkanların çoxunda namaz qılmışlar. Görəsən, təbi hadisə olaraq baş verən tufan və küləklər həmin məkanlarda heç cür dəyişiklik etməmişdirmi?

1. “Əsədul-ğabə”, c. 4, səh. 75.

2. Təberrük bir növ, bidətdir¹

Bəzilərinin nəzərinə əsasən, təberrük mövzusu bir növ, ibadət sayılır və ibadət isə toqifidir.² Bu cəhətdən, heç bir insan təberrük etmək üçün özündən hansısa bir ibadəti kəşf edə bilməz. İbn Teymiyyə deyir: “Kəbə divarları, İbrahimin məqamı (yeri), Beytül-Müqəddəs qayası və Həcərül-əsvədin müqabilində yerləşən iki məqama (yerə) əl sürtmək düzgün deyil, çünki bu iş bidət sayılır.³” Əlbəttə, İbn Teymiyyə bunu ibadətdə bidətin olması hesab edir, amma onun bu sözü iki cəhətdən iradlıdır:

Birinci: Onun nəzərinə görə, təberrük istər icazə verilmiş olsun və istərsə də icazə verilməmiş, mütləq şəkildə ibadət növündən hesab olunaraq pərəstiş mənasında deyil. Məsələn, namaz qılmaq, oruc tutmaq və Allah evinin ziyarətinə getmək kimi işlər Allaha pərəstiş etməkdir, amma zəkat vermək, xüms çıxarmaq, qohumlar arasında əlaqə saxlamaq və yetimlərə yaxşılıq etmək Allaha ibadət etmək sayılmır, əksinə onun göstərişinə itaət etməkdir. Bu cəhətdən, Allaha ibadət ona itaət etməkdir, amma Allaha itaət etmək hər yerdə ona pərəstiş etmək sayılmır. Buna görə Üsul elmində⁴ Allahın göstərişləri iki qismdən xaric deyil: “İbadət haqqında olan göstərişlər” və “Allaha yaxınlaşmaq üçün yerinə yetirilən əmrlər.” Bu iki qism üçün Allah yanında mizd və mükafat var, lakin birinci qism Allaha ibadət etmək və ikinci qism isə insanı Allahın rəhmətinə yaxınlaşdıran və onun razılığına səbəb olan işlərdir.⁵ Nəticədə, Peyğəmbərdənn (syadigar qalan şeylərə təberrük etmək Allaha

1. “Bidət” sözünün ərəb dilindən tərcüməsi “yenilik” deməkdir və dində və şəriətdə olmayan və sonradan ortaya çıxan əqidəvi və bir sıra məsələlərin din adı ilə qeyd olunaraq camaat arasında yayılmasına deyilir. (Mütərcimdən).
2. Toqifi, yəni din və şəriət Allah tərəfindən müəyyən edilmiş məsələlərə əsaslanır və insan öz tərəfindən hansısa bir ibadət formalaşdırma və ya meydana çıxara bilməz. (Mütərcimdən).
3. “İbnTeymiyyənin cəm edilmiş fətvaları”, c. 27, səh. 79; Bədəul-qubur kitabından nəql olunmuşdur. Müəllif: Saleh ibn Məqbəl Əsimi Təmimi.
4. Üsul elmi şəri hökmlərin öyrənilməsi və əldə olunması ilə bağlı olan metodologiya elmi kimi bir elm, yəni üslub və prinsiplərdən bəhs edən bir elmdir.
5. “Təhzibul-üsul”, c. 1, səh. 147.

ibadət və ya Peyğəmbərə (s) itaət etmək deyil, əksinə Allahın razılığını cəlb edən və insanların ona yaxın olmaları üçün səbəb sayılan bir sıra əməllərdir.

İkinci: Təbərrikün ibadət növündən olmamasını fərz etsək də, o vaxt bidət sayılar ki, onun şəriət və qanunauyğun olmasında xüsusi və ya ümumi bir dəlil olmasın. Halbuki, onun şəriətə uyğun olması haqqında bu qədər qeyd olunan hədislər və Quran ayələri kifayət etmirmi?. Bütün bunları bir kənara qoyaraq xatırladıq ki, Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinə (ə) məhəbbət göstərmək İslam dininin açıq-aşkar əsaslarından sayılır və bu haqda burada nəqlinə ehtiyac duyulmayan hədis və ayələr həddindən artıq çoxdur və həmçinin, Məscidul-Həram və Məscidun-Nəbidə ziyarətə gələn insanların etdikləri əməllər Peyğəmbərə (s) məhəbbət göstərməyin simvollarından biridir.

a) Quran baxımından

﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ
اقتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

*“De: “Əgər atalarınız, oğlanlarınız, qardaşlarınız, qadınlarınız, qohumlarınız, topladığınız mallar, kasadlaşmasından qorxdığınız ticarət və razı olduğunuz yaşayış yerləri sizin üçün Allahdan, onun Peyğəmbərindən (s) və onun yolunda cihad etməkdən daha sevimsə, onda, Allahın öz əmrini verməsini (hökümünü) gözləyin. Allah itaətsizlərin dəstəsini hidayət etməz”.*¹

﴿قَالَ الَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

*“Beləliklə, ona iman gətirən, ehtiram göstərən, kömək edən və onunla nazil olan nura (Qurana) tabe olanlar – onlar nicat tapanlardır.”*² Ayədə qeyd olunan “عَزَّرُوهُ” sözü “kömək etmək” mənasında deyil, əksinə “hörmət etmək” mənasındadır, çünki (نَصَرُوهُ) “nəsəruhu” ifadəsi “kömək etmək” mənasına dəlalət edir.

1. “Tövbə” surəsi, ayə 24.

2. “Əraf” surəsi, ayə 157.

b) Sünnə baxımından

Beyhəqi “Şöəbul-iman” kitabında Allah Rəsuluna (s) məhəbbət göstərməyi insanın imanlı olmasından sayır və bu haqda bir sıra dəlillər qeyd edir.¹ Müslim “Səhih” kitabında “Allah Rəsuluna məhəbbət göstərməyin vacibliyi” mövzusunda açdığı bölmədə çoxlu hədislər nəql edir. Beləliklə, Məscidul-Həram, Məscidun-Nəbidə və digər müqəddəs məkanlarda ziyarətdə olan şəxslərin bütün əməl və hərəkətləri, Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinə (ə) olan eşq və məhəbbətdən irəli gəlir. Həmin insanlar onların müqəddəs vücudlarına təberrük etmək imkanına malik olmadıqlarından, onlardan yadigar qalmış şeylərə ehtiram edir və elə bil qəlblərində qeyd olunan bu iki şeirin mənasını astadan oxuyurlar.

أَمْرٌ عَلَى الدِّيَارِ دِيَارِ لَيْلَى أَقْبَلِ ذَا الْجِدَارِ وَ ذَا الْجِدَارِ
وَمَا حُبُّ الدِّيَارِ شَغَفَن قَلْبِي وَلَكِنْ حُبٌّ مِّنْ سَكَنِ الدِّيَارِ

“Leylinin evinin kənarından keçən zaman, onun qapı və divarlarını öpürəm. Məni cəlb edən evin məhəbbəti deyil, əksinə bu eşqə səbəb evdə yaşayan şəxsdir.”

İki mətləbə diqqət yetirin

1. İdeyalarını Əhməd ibn Teymiyyənin məzhəbindən əldə edən vəhhabi fırqəsi İbn Teymiyyənin 728-ci ildə Şam şəhərində dünyasını dəyişdikdən sonra, onun tərəfdarı olan şəxslərin ondan yadigar qalan şeylərə necə təberrük etməsinə bir nəzər salsın. İbn Teymiyyənin şagirdi İbn Kəsir Dəməşqi 728-ci ildə baş verən hadisələr barədə belə yazır: “Minlərlə insan onun cənazəsinin dəfnində iştirak etdi və qüsl verilməmişdən öncə, bir çox insanlar cənazənin ətrafına toplaşib nəzər etmək və öpməklə ona təberrük edirdilər. Bəziləri qüsl suyunun artığından içir və digərləri isə hənüt üçün istifadə edilən sidrin qalanını öz aralarında bölüşdürürdülər. Onun boynuna bağladığı ip yüz əlli dirhəmə, başına örtüyü araxçın beş yüz dirhəmə satıldı, cənazəsi dəfn ediləndə fəryad ucaldı,

1. “Şöəbul-iman”, c. 2, səh. 129.

“Salehiyyə” mədrəsəsində ona Quran oxudular və camaat uzun müddət qəbrini ziyarət edib gecələri sübhə qədər oyaq qalırdı.¹

2. Vəhhabilərin mərkəzi olan Səudiyyə Ərəbistanında təberrük haqqında hicri tarixinin ön dördüncü əsrində Məkkə əhlindən olan şafei təriqətli bir alim, tarixçi və təhqiqatçı Məhəmməd Tahir ibn Əbdül-Baqinin qələmi ilə yazılan “Təberrukus-səhabə” adlı kitab birinci dəfə hicri tarixi ilə 1385-ci (miladi tarixinə uyğun olaraq 1966-cı) ildə “Əl-Mədəni” nəşriyyatında çap olunmuşdur. Əsərin müəllifi həmin kitabda səhabələrin Peyğəmbərdən (s) yadigar qalan şeylərə təberrük etməsi barədə çoxlu hədislər cəm etmişdir, lakin təəssüflər olsun ki, qeyd olunan hədislərin mənbələri nə kitabın mətnində, nə də vərəqəlti haşiyəsində qeyd olunmamışdır.

1. “Əl-Bidayə və-n-nihayə”, c. 8, səh. 141-142.

Təvəssül

Təsvəssül sözü “vəsələ” kökündən alınmış və “şəxsə yaxınlaşmaq” mənasınıdır və insanı digər bir şəxsə yaxınlaşdıran hansısa bir iş və ya vasitəyə “vəsilə” deyilir.¹

Hədisdə belə qeyd edilib:

اللهم آت محمدًا الوسيلة والفضيلة...

“İlahi! Məhəmmədə (s) fəzilət və vəsiləni bəxş et!”

Bu cümlədən məqsəd qiyamət günündə Peyğəmbərə (s) verilən şəfaət məqamıdır. Bəzən də deyilir ki, bunda məqsəd Allaha yaxın olmaqdır.² Allah-taala Quranda mömin insanları Allaha yaxın edən vəsilə və səbəblər axtarışında olmağa əmr edir.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

“Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun, Ona vəsilə (yol) axtarın. Allah yolunda cihad edin ki, nicat tapasınız!”³

Bu ayə aşkarcasına bildirir ki, insanın Allaha yaxınlaşması mənəvi bir hissini əldə edilməsinə səbəb olan bir sıra vasitələrə bağlıdır. İndi isə həmin vəsilənin nədən ibarət olmasını araşdıraq.

Həzrət Əli (ə) “Nəhcül-bəlağə” kitabında vəsilənin bir sıra

1. “Lisanul-ərəb”, c. 11, səh. 225; “vəsələ” sözü.

2. “Ən-Nihayə”, c. 5, səh. 185; “vəsələ” sözü.

3. “Maidə”, surəsi, ayə 35.

simvoluna işarə edərək buyurur: “Allah və onun Peyğəmbərinə (s) iman gətirmək, Allah yolunda cihad etmək, namaz qılmaq, zəkat vermək, Ramazan ayının orucunu tutmaq, həccə getmək, qohumlarla rabitə saxlamaq, aşkarda və gizlində sədəqə vermək, yaxşı işlər görmək və insanın fitrətində yerləşdirilən tövhid kimi məsələlər insanları Allaha yaxınlaşdıran ən gözəl vəsilələrdir.”¹

Həmçinin, duaların birində Əmirəl-möminin (ə) Allahdan onun üçün Peyğəmbəri (s) vəsilə etməsini tələb edərək buyurur:

و شرف عندك منزله و آتة الوسيله و اعطه السناء و الفضيله و احشرنا في زمرة.

“İlahi! Ona öz yanında ən yüksək yer ver, onun vasitəsi ilə sənə yaxın olmağı mən lütf elə, üstünlüklə bərabər ona ən yüksək dərəcə və məqam bağışla və bizləri onun sırasında olanlarla məşhur et!”

Təvəssülün qismləri

İnsan müstəhəb və vacib əməlləri yerinə yetirməklə Allaha yaxın ola bilər. Əmirəl-möminin (ə) də bunların bəzisinə işarə edir. Eyni zamanda, bəzi rəvayətlərdə müstəhəb əməlləri yerinə yeirmək Allaha yaxın olmaq üçün ən gözəl əməllərdən hesab olunmuşdur. İmam Baqir (ə) buyurur:

ان الله جل جلاله قال: ما يتقرب الى عبد من عبادى بشيء احب الى مما افترضت عليه و انه ليتقرب الى بالنافله حتى احبه فاذا احبته كنت سمعه الذى يسمع به و بصره الذى يبصر به و لسانه الذى ينطق به و يده الذى يبطش بها ان دعانى احبته و ان سألنى اعطيته

“Böyük Allah buyurur: “Mənim bəndəm yalnız ona müəyyən etdiyim vacib əməllərlə mənə daha çox yaxınlaşar, eyni zamanda, onu sevmək üçün müstəhəb əməlləri yerinə yetirməklə mənə yaxın ola bilər, belə isə, onu sevdiyim vaxt mən onun qulağı, gözü, dili və əli olaram və əgər mənə çağırırsa, cavab verərəm və bir şey istəsə, ona bəxş edərəm.”²

1. “Nəhcül-bəlağə”, 11-ci xütbə.

2. “Vəsailuş-şiə”, c. 4, səh. 72. Müstəhəb əməllərlə bağlı 17-ci bölmə, 16-cı

Əlbəttə, insan hər hansı bir istənilən vəsilə ilə təvəssül edə bilməz, yalnız şəriətimizdə qeyd olunan vasitələrə təvəssül edərək özünü Allaha yaxınlaşdırmağa bilər. Əks təqdirdə, yerinə yetirilən əməl bidət və İslam dinində bir növ dəxalət etmək sayılır.

Təvəssülün qismlərinin izahı:

1. Allahın ad və sifətlərinə təvəssül etmək

Allah onu gözəl adlarla çağırmağa hökm edir. Quranda buyrulur:

﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا﴾

“Ən gözəl adlar Allaha məxsusdur. Onu bu adlarla çağırmağa dua edin”.¹ Bu cəhətdən, Allahı Quranda və Peyğəmbərin (s) sünnəsində qeyd olunan adlarla çağırmaq olar. Bu zaman “Alim” və “Qadir” kimi Allahın zatına, “Xaliq” və “Raziq” kimi feline (işinə) aid olan və həmçinin, “Səmi” və “Bəsir” kimi kamala dəlalət edən və “Quddus” kimi Allahdan bütün nöqsanları uzaqlaşdıran sifətlərlə Allahı çağırmaqda heç bir maneə yoxdur. Məsələn, insan belə deyə bilər:

يا الله يا رحمان يا رحيم يا خالق السماوات و الارض و يا غافر الذنوب يا رزاق
الطفل الصغير

Allahı onun “rəhmət”, “bağışlama”, “cəlal” və “camal”ından xəbər verən adlarla çağırmaq Allahın rəhmətinin nazil olması və insanların duasının qəbul olmasına səbəb olar. Abdullah ibn Bureydə atasından belə nəql edir: “Peyğəmbər (s) bir şəxsin səsini eşitdi ki, Allahı belə səsləyirdi:

اللهم انى اسالك... لا اله الا انت الاحد الصمد الذى لم يلد و لم يولد و لم يكن له
كفوا احد.²

Peyğəmbər (s) o şəxsə buyurdu: “Allahı onun ən böyük adı

hədis.

1. “Əraf” surəsi, ayə 180.

2. Oxunuşu: “Əllahummə inni əsəluka la ilahə illa ənt əl-əhədus-səməd. Əlləzi ləm yəlid və ləm yuləd və ləm yəkun ləhu kufuvən əhəd.” Mütərcimdən.

ilə çağırırdın, Allah bu adla çağırılsa qəbul edər və sual olunsa əta edər.”¹

İmam Sadiq (ə) və imam Baqir (ə) dua edərkən duaya belə başlayırdılar:

اللهم انى اسالك باسمك العظيم الاعظم الاعز الاجل الاكرم الذى اذا دعيت به على مغالق ابواب السماء للفتح بالرحمة انفتحت و اذا دعيت به على مضايق ابواب الارض للفرج انفرجت و اذا دعيت به على العسير ليسر تيسرت.

*“İlahi! Mən səni ən yüksək və ən əziz adınla çağırıram ki, əgər göylərin rəhmət qapısının açılması üçün səni bu adla çağırırsalar, qapılar açılır. Həmçinin, əgər yerin bağlı qapılarının açılması üçün oxunarsa, qapılar açılır. Əgər hər bir çətinlik üçün oxunsa, (həmin çətinlik) asanlaşar.”*²

Bu cəhətdən Allahın adlarına təvəssül etdib və sonra həcətlərin istənilməsi bütün insanların nəzərində qəbul olunan bir məsələdir.

2. Qurana təvəssül etmək

Qurani-Kərim Allah yanında şərəf və ləyaqətə məxsus olan bir kitab və eyni zamanda, təvəssül etmək üçün vasitələrdən buiridir. Əhməd ibn Hənbəl İmran ibn Həsindən Allah Rəsulunun (s) belə buyurduğunu nəql edir:

اقرأوا القرآن و اسألوا الله تبارك و تعالى به قبل ان يجيء قوم يسألون به الناس.

*“Sizdən öncə bir dəstə gəlib Quranın vasitəsi ilə camaatdan bir şey tələb etməmişdən əvvəl, Quran oxuyun və onun vasitəsi ilə Allahdan həcətinizi istəyin.”*³

Həriz ibn Abdullah Səcistani imam Baqirdən (ə) onun belə buyurduğunu nəql edir: “Qədr gecələrin müstəhəb əməllərindən biri budur ki, insan Quranı qarşısında açıb belə desin:

اللهم انى اسالك بكتابتك المنزل و ما فيه و فيه اسمك الاكبر و اسماوك الحسنى و ما

1. “Səhihi-Tirmizi”, c. 5, səh. 515, 3475-ci hədis.

2. “Misbahul-mutəhəccid”, səh. 374.

3. “Müsnədi-Əhməd”, c. 4, səh. 445.

يخاف ويرجى ان تجعلني من عتقائك من النار.

“Əllahummə inni əsəluka bi kitabikəl-münzəl və ma fihi və fihismukəl-əkbər və əsmaukəl-husna və ma yuxafu və yurca ən təcəlani min utəqaike minən-nar.”¹

3. İnsanın öz yaxşı əməllərinə təvəssül etməsi

Əgər bir insan ömür boyu hər bir hiylə və riyadan uzaq olan yaxşı bir əməli yerinə yetirsə, həmin əməlinə təvəssül edib Allahdan hacətini istəyə bilər. Bu cür təvəssül haqqında Quranın bəzi ayələrində işarə olunmuşdur. O cümlədən:

Allah buyurur:

﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

“Onu da yadına sal ki, İbrahim və İsmail Kəbənin bünövrəsini ucaldıqları zaman dua etdilər: “Ey Rəbbimiz! Bizdən qəbul et, Sən, doğrudan da, eşidən, bilənsən!”²

Bu ayədə ata və oğul öz yaxşı əməllərini xatırlatdılar və sonra Allahdan məsləhət alaraq belə dedilər:

﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِن دُرَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾

“Ey Rəbbimiz! Bizim hər ikimizi sənə müsəlman, nəslimizdən yetişənləri sənə təslim olan ümmət (müsəlman) et, biza həcc əməllərimizi göstər, tövbəmizi qəbul et! Həqiqətən, sən tövbələri qəbul edən, mərhəmətlisən!”³

Qeyd olunan ayədə yaxşı işlərini sadaladıqdan sonra dördə yaxın hacətlərini Allahdan tələb etdilər.

Digər ayədə buyurulur:

﴿الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾

“O bəndələr dedilər: “Ey Rəbbimiz, biz həqiqətən, sənə iman gətirmişik. Günahlarımızı bağışlayıb bizi cəhənnəm əzabından qoru!”⁴

1. “Əl-İqbalu bil-əmal”, səh. 41.

2. “Bəqərə” surəsi, ayə 127.

3. “Bəqərə” surəsi, ayə 128.

4. “Ali-İmran” surəsi, ayə 16.

Bu ayədə batinlə bağlı olan “Allaha iman gətirməni” xatırladıqdan sonra, fasiləsiz Allahdan iki şey (günahın bağışlanması və odun əzabından uzaq olmaq) istənilir və həqiqətdə onların yaxşı əmələ təvəssül etməsi elə bu iki mətləbə xatirdir. Bu cür təvəssül etmək haqqında Peyğəmbərin (s) hədislərində də nəql olunmuşdur:

Həsin ibn İmran Allah Rəsulundan (s) belə nəql edir: “Qədim zamanda üç şəxs güclü yağışla qarşılaşıb mağaraya pənah aparırlar. Qəflətən yerin sürüşməsi nəticəsində mağaranın qapısı bağlanır. Onlar bir-birinə doğru danışmalarını məsləhət bilib dedilər: “Gəlin bizlərdən hər birimiz həyatda hər hansı bir əməli Allah yolunda ixlasla yerinə yetirmişiksə, zikir və mağaradan nicat tapmağımız üçün onu vasitə edək.” Onlar bu təkliflə razılaşırlar.

Birinci şəxs dedi: “İlahi! sən bilirsən ki, mənə bir fəhləm var idi, torpağımı əkərdi və bu işin qarşısında bir peymanə (hədisin mətnində “fərəqə min ərzin” ifadəsi qeyd edilmişdir ki, “fərəqə” sözü ölçü vahididir və o, 16 vedrəlik miqdara bərabərdir. (“Nihayətu İbn Əsir”, c.3, səh. 437, “fərəqə” sözü)) düyü alardı. O şəxs öz haqqını almamışdan öncə çıxıb getdi və mən onun payına düşən düyünü əkib onun gəlirindən əldə etdiyim pulla bir heyvan aldım. Bir müddətdən sonra həmin şəxs haqqını almağa gəldi və mən ona dedim ki, bu heyvan sənindir, götür apar. Amma o şəxs yalnız bir peymanəlik düyüsünü istədi. Mən isə ona dedim: “Bu heyvanı sənənin payına düşən düyünü əkərək ondan əldə etdiyim pulla almışam və o, indi sənindir.” İlahi! Sən bilirsən ki, mən bu işi sənə xatir yerinə yetirdim, indi bizə buradan nicat ver!” Bu vaxt mağaranın qapısı bir az açıldı.

İkinci şəxs dedi: “İlahi! Bilirsən ki, mənə qoca ata və anam var idi və hər gecə onlara qoyun südü aparardım. Gecənin biri gec gəldiyim üçün gördüm ki, onlar yatıblar. Bir tərəfdən də, öz ailəm evdə ac idi. Onları yuxudan oyatmaq istəmədim və həmçinin, istəmədim ki, südü qapının qarşısına qoyub evə qayıdam. Bu cəhətdən səhər açılana kimi orada qaldım və südü onlara verdim. İlahi! Bilirsən ki, mən bu işi sənə xatir yerinə

yetirdim. Bizə buradan nicat ver!” Bu vaxt mağaranın qapısı əvvəlkindən bir qədər geniş açıldı.

Üçüncü şəxs dedi: “İlahi! Bilirsən ki, mən əmim qızını sevirdim və bir gün yüz dinar pul verib razı etdim ki, ondan ləzzət aparım. Bütün işlər hazır olduğu vaxtda əmim qızı Allahdan qorxub bu işi tərk etməyi məndən istədi və mən də sənə xatir bu işdən daşındım. İlahi! Bizə bu mağaradan nicat ver!” Bu vaxt mağaranın qapısı tamamilə açıldı və onlar mağaradan xaric oldular.”¹

4. Mömin qardaşın duasına təvəssül etmək

Mömin şəxsin duası ona təvəssül etməyin mümkün olduğu həmin vasitələrdən biridir. Bunun səbəbi ərşi (səmanı) həml edən mələklərin mömin haqda bağışlanmaq diləmələridir.² Və eyni zamanda, dünyasını dəyişən möminlərə digər mömin şəxslərin duasıdır.³ Qeyd olunan bu ayələr digərlərin haqqında dua etməyin bəyənilmiş bir iş olmasından xəbər verir. Bundan əlavə, mömin qardaşın başqasına dua etməsi və ona təvəssül etmək haqqında digər sübutlarımız da vardır. Məsələn, Abdullah ibn Əmr As deyir: “Peyğəmbər (s) buyurur: “Azan verən şəxsin səsini eşidən vaxt onun dediyini təkrar edin və sonra mənə salavat göndərin. Kim mənə salam göndərsə, Allah ona on bərabər savab verər, sonra Allahdan mənim sizə “vasitəçi” olmağımı istəyin. Vasitə cənnətdə yalnız insanların birinə layiq olan dərəcələrdən biridir və mənim də ümidim var ki, həmin bəndə mən olacağam. Kim məni özünə Allahdan “vasitəçi” kimi istəsə, mən qiyamətdə ona şəfaət edərəm.”⁴

Məsulmaların (ə) rəvayətlərində də bu cür təvəssül nəql olunmuşdur. Əbu Bəsir İmam Baqirdən (ə) imam Səccadın (ə) nökrələrindən birinə belə dediyini nəql edir: Get Allah

1. “Səhih Buxari”, 3495-ci hədis; “Nurus-səqələyn”, “Məcməul-bəyan”, c. 3, səh. 452.

2. “Ğafir” surəsi, ayə 7.

3. “Həşr” surəsi, ayə 59.

4. “Səhihi-Müslim”, “Namaz” bölməsi, 3-cü hissə, səh. 4.

Rəsulunun (s) qəbrinin kanarında iki rükət namaz qıl və mənim bağışlanmağım üçün dua et. Nökər gedib bu işi gördükdən sonra imam (ə) onu azad etdi.¹

Əli ibn Məhəmməd Həccal imam Hadiyə (ə) yazdı: “Ayağımda elə bir xəstəlik yaranıb ki, nə otura, nə də dura bilirəm. Əgər məsləhət bilirsinizsə, Allahdan istəyin ki, məndən bu xəstəliyi götürərək vacibi əməllər və əmanətləri yerinə yetirməkdə mənə kömək etsin.”²

5. Həyatda olduğu zamanda Peyğəmbərin (s) duasına təvəssül etmək

Quran ayələrindən belə başa düşülür ki, keçmiş ümmətlərdə günah edən insanlar zəmanə peyğəmbərinin yanına gəlib dua etməklə Allahdan onların günahlarının bağışlanmasını istəyərmişlər. Yusuf peyğəmbərin (ə) qardaşları haqqında belə yazılır: “Onların gördükləri işin həqiqəti aşkar olduqdan sonra, üzlərini Yəquba (ə) tutub dedilər:

﴿قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ﴾

“Dedilər ata! Bizim üçün günahlarımızın bağışlanmasını dilə. Biz, doğrudan da, günahkar olmuşuq.”³

﴿قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

“Yəqub dedi: “Mən Rəbbimdən sizin bağışlanmağınızı diləyəcəyəm. O, həqiqətən, bağışlayan, rəhm edəndir!”⁴

Günahkar şəxslər haqqında Allah belə buyurur:

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا﴾

“Onlar özlərinə zülm etdikləri zaman dərhal sənin yanına gəlib Allahdan bağışlanmaq diləsəydilər və Peyğəmbər də onlar üçün əfv

1. “Biharul-ənvār”, c. 46 və 92; Hüseyin ibn Səid Əhvazinin “Zöhd” kitabından nəql edilir.

2. “Kəşful-ğummə”, c. 3, səh. 182.

3. “Yusif” surəsi, ay. 97.

4. “Yusif” surəsi, ayə 98.

istəsəydi, əlbəttə, Allahın tövbələri qəbul edən və mərhəmətli olduğunu bilərdilər.”¹

Münafiq insanlar haqda buyurur:

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّا رُؤُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ﴾

“Onlara “Gəlin Allahın Peyğəmbəri Rəbbinizdən sizin bağışlanmağınızı diləsin!” deyildiği zaman (istehza ilə) başlarını bulayar və sən onların təkəbbürlə üz çevirdiklərini görərsən.”²

Bu iki ayədən belə düşünülür ki, bağışlanmağın səbəblərindən biri Peyğəmbərin (s) duasına təvəssül edilməsi və o həzrətin Allahdan onlar üçün bağışlanmaq diləməsidir. Şübhəsiz, Allah yanında peyğəmbərin (s) məqamı onun duasının qəbul olunmasına səbəb olur və həmçinin, ehtyacı olan şəxslərin istəkləri yerinə yetirilir. Qeyd etdiyimiz bu beş cür təvəssül İslam alimlərinin hamısının nəzərində qəbul edilmiş təvəssüldür. Amma son vaxtlarda haqqında ixtilaf olan təvəssüllər də meydana çıxmışdır və biz bu barədə söhbət edəcəyik.

6. Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra onun duasına təvəssül etmək

Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra onun duasına təvəssül etmək iki mətləb və məqsədin girovundadır:

1. Bərzəx dünyasında peyğəmbərin (s) həyatı.
2. Bizimlə o həzrətin arasında rabitənin yaranması.

Birinci mövzu haqqında Quranda buyurur:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ. فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

“Allah yolunda öldürülənləri əsla ölü zənn etmə, əksinə, diridirlər və onlara Rəbbi yanında ruzi verilir. (Onlar) Allahın öz mərhəmətindən onlara əta etdiyinə şadırlar və arxalarınca (hələ gəlib) onlara qoşulmamış (hələ şəhid olmamış) kəslərə görə sevinirlər

1. “Nisa” surəsi, ayə 64.

2. “Münafiqun” surəsi, ayə 5.

ki, onlar üçün nə bir qorxu var və nə də qəmgin olacaqlar.”¹

Deməli, əgər Allah yolunda şəhid olan insanlar həmişə diridirlərsə, onda, Peyğəmbərin (s) ölümünün onun həyatının sonu olması kimi düşünmək mənasızdır. Əksinə, onun da digər dünyada (Bərzəxdə) özünəuyğun yaşayışı vardır. Quranda bildirilən məsələlərdən biri də bərzəx aləmində yaşayışın olmasıdır və bu məsələ haqqı2nda şəkk-şübhəyə yer yoxdur. Allah onun göndərdiyi peyğəmbərləri qəbul edib öz qəbiləsi tərəfindən qətlə yetirilən şəxs haqqında buyurur:

﴿قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِ﴾

“(Sonunda onu öldürdülər və ona) deyildi: “Cənnətə (Bərzəx cənnətinə) daxil ol!” O dedi: “Kaş, qövmüm biləydi ki, Rəbbim məni bağışladı və məni hörmət sahiblərindən etdi.”²

Bəs, bu hansı cənnətdir ki, həmin şəxs qətlə yetirildikdən sonra bilafasilə ora daxil oldu və ona hörmət etdilər? Sonradan qövmünə belə xəbər göndərdi ki, bunlar həmin şəhid olan insanlardır ki, belə yaşayırlar, kafir insanlar da öz əməllərinə uyğun həyat sürürlər. Quranda buyurulur:

﴿النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾

“Onları hər səhər və hər axşam oda yaxınlaşdırırlar. Qiyamət günündə deyiləcəkdir: “Firon əhlini ən şiddətli əzaba daxil edin!”³

Ölümlə insanın məhv olmasını iddia edən şəxslərin düşüncəsi həqiqətdə bir sıra materistlərin düşüncəsidir ki, həyat və varlığı materiya (maddə) ilə bərabər hesab edir və insanın ölməsini bir növ onun həyatının sonu olması kimi düşünürlər. Bu fikir və ideya İslam Peyğəmbərinin (s) zamanında da bir sıra insanlar tərəfindən irəli sürülmüş və onlar da ölümü bir növ insanın torpağa dəfn edilməsi ilə məhv olması kimi başa düşmüşlər. Bu yolla onlar axirəti inkar edirdilər. Quranda onların iddiası batil hesab edilərək buyurulur:

1. “Ali-İmran” surəsi, ayə 169-171.
2. “Yasin” surəsi, ayə 26-27.
3. “Ğafir” surəsi, ayə 46.

﴿ قُلْ يَتَوَقَّأَكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴾

“De: “Sizə müvəkkil olan ölüm mələyi canınızı alacaqdır. Sonra da Rəbbinizin hüzuruna qaytarılacaqsınız!””¹

Qeyd olunan ayədən belə başa düşülür ki, məhv olub aradan gedən tək cə insanın bədənidir, amma insanın həqiqəti və onun ruhu yaşayır və əbədi olaraq qalacaqdır. Başqa bir ifadə ilə desək, insanın bədəninin aradan getməsi sanki onun libas və paltarının məhv olmasıdır, lakin insanın həqiqət və varlığını bildirən şey isə (yəni, onun ruhu) mələk vasitəsi ilə alınıb Allah hüzurunda qorunur. Nəticədə, ruhun qalması və bərzəx dünyasında yaşayışın olması Quran ayələrinə əsasən aydın məsələrdən biridir və bu haqda İslam filosofları dünyasını dəyişdikdən sonra insanın ruhunun qalmasına aid dəyərli dəlillər qeyd etmişlər və lakin burada onları qeyd etmək fürsəti yoxdur.²

Ruhlar dünyası ilə rabitənin yaranması

Bizim üçün əhəmiyyətədaşıyan mövzə ikinci mövzudur. Yəni, bərzəx dünyasında ilahi övliyaların ruhları ilə dirilərin əlaqə saxlaması. Onların orada yaşaması, amma biz onlarla əlaqə saxlaya bilməməyimiz də mümkündür. Buna görə də biz bu mövzunu Quran və hədis baxımından araşdırmaq istəyirik. Quran ayələrindən belə başa düşülür ki, bu dünyada insan bərzəx dünyasında yaşayan insanlar ilə rabitə yarada və onların da o şəxsin səsini eşidə bilməsi mümkündür. Quranda Saleh peyğəmbərin (ə) qövmünün bir yerdə ölməsi haqda buyurulur:

﴿ فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِعِينَ ﴾

“Onları dəhşətli bir sarsıntı bürüdü, onlar öz evlərində diz üstə düşüb qaldılar.”³

Onların hamısı ölmüşdürlər və ruhsuz bədənleri yerin üzərinə düşmüşdür. Bu vaxt Saleh peyğəmbərin (ə) ölümlər ilə

1. “Səcdə” surəsi, ayə 11.

2. “Şərhi-ışarat”, c. 2, səh. 292-293; “Əsfar”, c. 3, səh. 475; c. 8, səh. 260-303; “Quran baxımından ruhun əsaləti”, səh. 33.

3. “Əraf” surəsi, ayə 78.

danışmasını Allah belə nəql edir:

﴿فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولًا مِنْ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ﴾

“Onlardan üz döndərüb belə dedi: “Ey qövmüm! Mən sizə Rəbbimin əmrini təbliğ etdim və sizə öyüd-nəsihət verdim. Lakin siz öyüd-nəsihət verənləri sevmirsiniz!”¹

Deməli, bütün qövm həlak olduqdan sonra Saleh peyğəmbərin (ə) onlarla danışması buna dəlalət edir ki, həyatda olan insanla ölümlərin ruhları arasında əlaqə vardır. Quran Şueyb peyğəmbərin (ə) ölümlərlə danışması haqda da məlumat vermişdir.² İnsanların ruhları ilə dünyalarını dəyişdikdən sonra əlaqə qurmağın mümkün olması hədislərdə də qeyd olunmuşdur və biz burada iki rəvayəti nəql etməklə kifayətlənirik:

1. “Bədr” döyüşündə Qüreyşdən olan müşriklər qətlə yetirildikdən sonra onların bədənlərini quyuya atdılar və Peyğəmbər (s) quyunun کنارına gəlib onlarla belə danışdı: “Sizlər Allah Peyğəmbəri (s) üçün pis qonşular idiniz. Onu siz öz evindən və yurdundan çıxartdınız və sonra bir yerə yığışib onunla döyüşdünüz. Mən Allahın mənə verdiyi vədəni doğru gördüm.” Bu vaxt bir nəfər Peyğəmbərə (s) dedi: “Cisimləri biri-birindən ayrılan bədənlərlə danışsınız?” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Sən heç də onlardan daha yaxşı eşitmirsən. Onlara əzab vermək üçün gələn mələklə mənim aramda olan fasilə mənim üz çevirməyim qədər deyil.”³

2. Əmirəl-mominin (ə) “Cəməl” döyüşündə camatı onunla (ə) döyüşə çağırən Bəsrənin qazisi Kəb ibn Surun cəsədini görüb buyurdu: “Onu oturdun!” Sonra buyurdu: “Allahın mənə verdiyi vədəni doğru gördüm. Siz də doğru gördünüzmü?” Sonra Təlhənin cənazəsinin کنارına tərəf gedib onunla da Kəb ilə rəftar etdiyi kimi danışdı. Bu vaxt bir nəfər Əmirəl-momininə (ə) dedi: “Sizin sözlünüzü eşidə bilməyən şəxslərlə danışsınız?!” Həzrət Əli (ə) buyurdu: “And olsun Allaha, “Bədr” döyüşünün

1. “Əraf” surəsi, ay. 79.

2. “Əraf” surəsi, ayə 92-93.

3. “Sireyi-İbn Hişam”, c. 2, səh. 639.

müşrikləri Allah Rəsulunun (s) sözünü eşitdikləri kimi, bunlar da mənim sözümü eşitdilər.”¹ Bunu da qeyd edək ki, bütün müsəlmanlar namazın təşəhhüdündə deyirlər:

السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته

“*Əssəlamu ələykə əyyuhən-nəbiyyu və rəhmətullahi və bərəkətuh*”.

Peyğəmbər (s) Bəqi qəbrəstanlığına daxil olanda onlara belə xitab edərdi:

السلام عليكم دار قوم مؤمنين و انا ان شاء الله
بكم لاقون²

Peyğəmbər (s) buyurur: “*Yer üzündə ümmətimin salamlarını mənə çatdıran mələklər vardırlar.*”³

Beləliklə, Quran və sünənə baxımından həm bərzəxdə olan yaşayış doğrudur və həm də bizlərlə onların arasında yaranan əlaqəni inkar edə bilmərik. Deməli, ilahi övliyaların duasına təvəssül etmək olar.

Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra müsəlmanların əməli

İslam peyğəmbərinin (s) vəfatından sonra onun dualarına təvəssül etmək həmişə olduğu kimi, bu məsələ İslam dininin aşkar əməl və metodlarından biridir. Bir neçə nümunə:

1. Peyğəmbər (s) vəfat etdikdən sonra Əbu Bəkr “Sunh” da olan evindən çıxıb Mədinəyə Ayişənin evinə gəldi. Peyğəmbərin (s) kə Tandandan olan qara rəngli Yəmən parçasına büküldüyünü gördü. Bu vaxt parçanı açıb həzrətin (s) üzünü öpdü və ağlamağa başladı və sonra dedi: “*Ey Allahın Peyğəmbəri (s) sizə yazılan ölümü dərk etdiniz, daha sizə digər bir ölüm yoxdur. Ey Məhəmməd (s)! Allah hüzzurunda bizi də xatırla və bizi yaddan çıxarma!*”⁴

Zeyni Dehlan belə nəql edir: “Əbu Bəkr Peyğəmbərlə (s) bu cür

1. “Hərbul-Cəməl”, səh. 195.

2. “Səhihi-Müslim”, “Qəbr” bölməsi, səh. 64, 2-ci hissə.

3. “Sünəni-Əbi Davud”, c. 2, səh. 218.

4. “Səhih Buxari”, “Cənazələr” bölməsi, 1242-ci nömrə; “Sireyi-Hələbi”, c. 3, səh. 393.

danışdı: “Atam-anam sizə qurban, sizin vəfatınızdan sonra göyün xəbərləri sizin kimi bir peyğəmbər bizdən alındığı kimi, digər peyğəmbərlərin ölümündə alınmamışdı. Siz bizim sizə ağlayıb vəsf etdiyimizdən daha böyük bir şəxsiyyətsizsiniz, ölüm əgər ixtiyar üzündən olsaydı, biz sizin əvəzinizdən ölməyə hazır idik. Ey Məhəmməd (s)! Allah hüsurunda bizi xatırla və yaddan çıxarma!”¹

Hədəslərin bəzisindən belə istifadə olunur ki, Peyğəmbərin (s) səhəbələri “Və ləv ənnəhum iz zələmu caukə” (ولو انهم اذ ظلموا جاؤوك)

ayəsini belə mənə edirmişlər. Hər bir zamanda, hətta Allah Rəsulunun (s) vəfatından sonra o həzrətin hüsuruna gedib ondan bağışlanmağımızı diləmək olar. Məhəməd ibn Hərb Hilali yazır: “Mədinə şəhərinə gəlmişdim, Peyğəmbərin (s) qəbrinin ziyarətinə getdim. Qəbrin qarşısında əyləşmişdim ki, qəflətən bir ərəb gəlib həzrətin qəbrini ziyarət etdi və sonra onunla belə danışdı: “Ey Allahın ən yaxşı Peyğəmbəri (s)! Allah Quranda buyurur: “Və ləv ənnəhum iz zələmu ənfusəhum” ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ﴾ mən sizin yanınıza gəldim və etdiyim günahlara görə tövbə edərək bağışlanmaq diləyirəm və sizi də özümə şəfaətçi edirəm. Sonra o şəxs ağladı və iki misra şeir dedi ki, tərcüməsi bundan ibarətdir:

“Ey torpaqda bədəni dəfn olunan ən yaxşı bir insan, sənin gözəl iynlə çöllər və dağlar ətirlənmişdir.”

“O qəbirdə ki, sən qoyulubsan, ona fəda olum, orada kərəm, iffət və səxavətli bir şəxs torpaqa basdırılıbdır”

Sonra tövbə edib oradan getdi.”

Qeyd olunan hadisəni aşağıdakı adı çəkilən tarixçilərin çoxları öz kitablarında nəql ediblər.²

Peyğəmbərin (s) duasına təvəssül etməyə müxalif olan şəxslərin sözü

Vəhhabiməslək şəxslərin bir dəstəsi bu cür təvəssülləri

1. “Sireyi-Zeyni Dehlan”, c. 3, səh. 391.

2. “Tarixi-Dəməşq”, c. 2, səh. 408; “Əl-Məvahibul-lədəniyyə”, c. 4, səh. 5083; “Vəfaul-vəfa”, c. 2, səh. 1391.

inkar edərək haram hesab edir və bu haqda onlar tərəfindən şübhələr irəli sürülmüşdür ki, onları araşdıracağıq:

1. Bərzəx həyatı

Yaşayış növündən sayılan “bərzəx” həyatının reallığını yalnız Allah bilir və onun necə olması bizlərə məlum deyil. Həmçinin, ölənlər arasında bərzəx adı ilə tanınmış bir maneə və ayırıcı vardır ki, onlar ilə əlaqə yaratmaq mümkün deyil. Quranda buyrulur:

﴿وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾

“Onların önündə dirildiləcəkləri günə (qiyamət gününə) qədər maneə vardır.”¹

Cavab: Bərzəx yaşayışının həqiqətinin bizə məlum olmamasının bizim mətləbə heç bir aidiyyəti yoxdur, çünki hazırkı dünya yaşayışımızda bizə aydın deyil. Amma bir şeyin həqiqətini tanımaq onun xüsusiyyət və əlamətlərini tanımaq üçün maneə ola bilməz. Quranın “Ali-İmran” surəsinin 169-171-ci ayələrində “Bərzəx” aləmində olan yaşayışın bəzi xüsusiyyətlərinə işarə edilmişdir. “Bərzəx” sözünün “ayırmaq” mənasında olması düzgün bir mənadır, lakin onda məqsəd bərzəxin “insanların dünya yaşayışına qayıtmasına maneə” olmasıdır, nəinki, onlarla əlaqə yaratmağın mümkün olmaması. Bizim sözüməzə şahid Quran ayəsidir və Allah-taala buyurur:

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾

“Nəhayət, birinin ölümü gəlib çatdığı zaman o, belə deyər: “Ey Rəbbim! Məni geri qaytar, bəlkə, zay etdiyim ömrüm müqabilində yaxşı bir iş görəyim! Yaxud, bu günə qədər tərək etdiyim imana qayıdıb saleh bir əməl edim!” Xeyr, bu, onun dediyi faydasız bir sözdür. Onların önündə dirilib duracaqları günə (qiyamət gününə) qədər maneə (öldükdən sonra qiyamətədək qalacaqları bərzəx aləmi) vardır.”²

1. “Muminun” surəsi, ayə 100; “Ət-Təvəssül ilə həqiqətit-təvəssül”, səh. 267.

2. “Muminun” surəsi, ayə 100.

Beləliklə, bərzəx insanların dünyaya qayıtmasına bir maneədir, nəinki camaatın onlarla əlaqə yaratmasına maneə. Buna şahid olaraq kafir bir şəxs Allahdan dünya aləminə qayıtmasını tələb etdi, lakin ona “kəlla” ifadəsi ilə xitab olundu və bildirildi ki, bu iş mümkün deyil.

2. Ölülər eşitmirlər

Quran ayələri buna dəlalət edir ki, ölülərə eşitdirməyə qadir deyilik. Quranda buyrulur:

﴿فَإِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى﴾

“Ey Rəsul! Şübhəsiz ki, sən öz haqq sözünü ölülərə eşitdirə bilməzsən.”¹

Digər ayədə buyrulur:

﴿وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ﴾

“Sən isə qəbirlərdə olanlara (haqqı) eşitdirən deyilsən.”²

Deməli, Peyğəmbər (s) də ölülərdən biri olduğu üçün, biz öz sözüümüzu ona çatdıra bilmərik.³

Cavab: Qeyd olunan ayənin mövzusu müşrik insanlara aiddir ki, Peyğəmbərin (s) onlar ilə danışması heç vaxt fayda verməmiş və heç vaxt ona itaət etməmişlər. Buna görə də, Quran onlarla danışmağı bir növ ölü insanlarla söhbət etməyə bənzədir və bu bənzətmənin səbəbi eşidib-eşitməmək deyil, əksinə bənzətmənin əsas səbəbi hər iki dəstə ilə, yəni həqiqətən ölmüş və yaxud diri olmasına baxmayaraq, ölü kimi olan dəstələrlə söhbət etməyin faydasız olmasıdır və hər iki dəstə Peyğəmbərin (s) söhbətlərindən faydalana bilməzlər. Təsadüfən “İbn Teymiyyə” nin seçilmiş şagirdi “İbn Qəyyim” ayənin şərhində deyir: “Ayə bu mənani nəql edir ki, qəbirdəki ölülərlə onların faydalanması üçün bir söz danışa bilmədiyimiz kimi, qəlbi paslaşan kafir bir şəxsə də faydalanacağı bir sözü demək olmaz. Allah heç vaxt ölülərin qəbirlərdə eşidə bilmədiklərini buyurmur. Bunu necə demək mümkündür, halbu ki,

1. “Rum” surəsi, ayə 52.

2. “Fatir” surəsi, ayə 22.

3. “Ət-Təvəssül-ila-həqiqət-təvəssül”, səh. 267.

Peyğəmbər (s) buyurur: “Ölülər cənazəni həml edən insanların ayaqqabılarının səsinə eşidirlər.” Həmçinin, buyurur: “Bədr döyüşündə ölənlər onun kəlamını eşidirlər və qəbiristanına daxil olan vaxtda həzrət onların hamısına salam verir.”

السلام على اهل الديار من المسلمين

“Müsəlman diyarının əhlinə salam olsun!”¹

3. İnsanın vəfatından sonra əməllərin sona çatması

Peyğəmbər (s) buyurur:

إذا مات المرء انقطع عمله الا عن ثلاث: صدقه جاريه و علم ينتفع به و ولد صالح يدعو له

“Üç şeydən başqa, insan öldükdən sonra onun yaxşı əməllərinin dəftəri bağlanır: Həmişə qalan yaxşı əməl, digər şəxslərin ondan bəhrə apardıqları elm və onun haqqında dua edən yararlı övlad.”²

Zikr olunan rəvayətə əsasən, üç şeydən başqa, insanın əməli ilə rabitəsi kəsilir. Peyğəmbər də (s) insan olduğu üçün öz buyurduğu sözə şamil olur. Beləliklə, mömin şəxsin haqqında dua etməsi kimi bir əməli yerinə yetirə bilməz.

Cavab: Zikr olunan hədisin mənası bundan ibarətdir ki, insan nə qədər ki, bu dünyada yaşayır özü üçün yaxşı əməli yerinə yetirə bilər, amma vəfat etdikdən sonra dünyada qoyub getdiyi qeyd olunan üç əməldən başqa, axirətdə bəhrə apara biləcəyi digər yaxşı əməlləri yerinə yetirməyə qadir olmayacaqdır. Beləliklə, hədisin mənası bundan ibarətdir ki, insanın özünə aid olan işi bağlanır və bundan sonra hansısa bir yaxşı əməli yerinə yetirə bilməz və bu, heç vaxt ruhların irtibat yaratmaqla digər şəxslərin haqqında dua edə bilməməsi mənasında deyil. Hədisin digər mənası budur ki, öldükdən sonra insanın yaxşı əməllərinə bir şey artırılırsın deyə, özü üçün digər yaxşı bir əməli yerinə yetirə bilməz. Amma başqasının haqqında dua edə bilməsi və yaxud hansısa bir iş görə bilməsi istisnadır.

1. “Kitabur-ruh”, səh. 45-46.

2. “Ət-Təvəssül-ila həqiqətit-təvəssül”, səh. 267.

4. Ölülərə təvəssül etmək şirkdir

Səudiyyə Ərəbistanının keçmiş müftisi (şəriət təfsirçisi) Bin Baz deyir: “Peyğəmbərlər və Allah övliyalılarına təvəssül etmək və onlardan dua etməyin tələb edilməsi bütələrə təvəssül edib onlardan şəfaət istəyən müşrik insanların əməllərinə oxşayır. Quranda bu haqda belə buyrulur:

﴿يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ﴾

“Onlar Allahu qoyub özlərinə nə bir xeyir, nə də bir zərər verə bilən bütələrə ibadət edir və “Bunlar Allah yanında bizdən ötrü şəfaət edənlərdir!” deyirlər.”¹

Cavab: Mömin insanları Allahdan qeyrisindən sadəcə dua və hacət tələb etmələrinə xatir müşriklərə oxşatmaq, həqiqətən, insafdan deyil və bu iş Allah evinin ziyarətinə gedən şəxslərin əməlini bütə siytayış edən insanların əməlinə oxşatmaq kimi bir şeydir. Çünki bu iki işin zahirinə diqqət etsək, aralarında heç bir fərqi olmamasını görəcəyik, yəni daşdan olan “Kəbə” evinin ətrafında hərəkət etmək, “Həcərə-Əsvəd” daşına əl sürtmək, Səfa və Mərvə dağının arasında getdib-gəlmək və qurbanlığın kəsilməsi kimi möminlər yerinə yetirdiyi əməllərin hamısını müşriklər də yerinə yetirirdi. Belə olduğu halda, bir-birləri ilə tamamilə fərqlənən möminlərin əməllərini müşriklərin əməlinə bənzətmək doğrudurmu və digər tərəfdən də müşriklərin duası ilə möminlərin duasının arasında bu məsələnin həqiqəti baxımından heç bir fərq yoxdurmu?!

1. Qurana əsasən müşriklər bütələrə sitayiş edirdilər, möminlər isə Allaha. Bu iki sitayişin arasında çox fərq vardır, beləliklə, bütə sitayiş edən şəxslərin əməlini Allaha sitayiş edən şəxslərin əməlləri ilə bərabər tutmaq həddən artıq insafsızlıqdır.

2. Onlar bütələri Allah kimi qəbul edirdilər:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ...﴾

“İnsanların içərisində Allahdan qeyrilərini (Allaha) şəriq qoşub onları Allahu sevən kimi sevənlər də vardır.”²

1. “Yunis” surəsi, ayə 18; “Ət-Təberrük vət-təvəssül vəs-sülh məələduvvis-sehyuni”, səh. 43.

2. “Bəqərə” surəsi, ayə 165.

Möminlər isə heç vaxt Allaha oxşar bir varlığın olmasını qəbul etməmişlər.

3. Möminlərin əksinə, müşriklər öz müqəddəratını bütlərdə görürdülər və belə təsəvvür edirdilər ki, izzət və zillət cəhətdən onların taleyi ümumiyyətlə bütlərin əlindədir. Bu haqda Quranda buyrulur:

﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا﴾

”Müşriklər onlara şafaət etməsi üçün Allahdan başqa tanrılar qəbul etdilər.”¹

4. Möminlərin əksinə, müşriklərin əqidəsinə əsasən döyüşdə qələbə çalmaq bütlərdən aslıdır:

﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ﴾

”Müşriklər bəlkə, özlərinə bir yardım oluna deyər, Allahdan başqa tanrılar (bütələr) qəbul etdilər.”²

5. Müşriklərin əqidəsinə əsasən hər bir zərər və fayda bütələrin əlindədir. Amma Quran bunu şiddətlə inkar edərək buyurur:

﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ﴾

”Allahın yerinə onlara nə zərər verə biləcək və nə də mənfəət yetirəcək bir şeylərə pərəstiş edir.”³

Beləliklə, bir Allaha sitayiş edən insanların Peyğəmbər (s) kimi duası qəbul olunmuş mükəmməl bir insanın duasına təvəssül etməsini əvvəldən saxta olan cansız bütələrin ibadətləri ilə bərabər tutmaq və onlarla eyni bilmək ağıl və məntiqlə müxalifdir. Deməli, bu izahlardan aydın oldu ki, Ben Bazın iddiası Quranın tam əksinədir, çünki Quran bildirir ki, müşriklər hacətlərini almaq, xəstələrin sağalması və düşməne qələbə çalmaq üçün bütələrə ibadət edirdilər. Məkkə torpağına da bütperəstliyin daxil olması bu mətləbə şahiddir. İbni Hişam yazır: “Ömər ibn Luhey Şam şəhərinə getmişdi. Bəlqa torpağında bütə sitayiş edən bir

1. “Məryəm” surəsi, ayə 81.

2. “Yasin” surəsi, ayə 74.

3. “Yunus” surəsi. ayə 18.

dəstəni görüb onlardan bütə sitayiş etmələrinin səbəbətini soruşdu. Ona belə dedilər: “Yağışın yağmasını bu bütlərdən tələb edirik, onlar bizə yağış göndərirlər və kömək istəyirik, onlar da kömək edirlər.” Ömər ibn Luhey onların sözlərinə aldanaraq “Hubəl” adlı bir bütü alıb Hicaza gətirdi və camaatı ona ibadət etməyə dəvət etdi.”¹

Bin Baz onların bütlərə etdiyi ibadətləri yalnız Allaha yaxınlaşmaq üçün vasitə hesab edirdi, nəinki hacət və istəklərinə görə idi. O, öz iddiasında Qurana istinad edir:

﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ﴾

“Bil ki, xalis din ancaq Allaha məxsusdur. Allahı qoyub (bütləri) özlərinə dost tutanlar deyirlər: “Biz onlara yalnız bizi Allaha yaxınlaşdırmaq üçün ibadət edirik!” Şübhəsiz ki, Allah ixtilafda olduqları məsələlər barəsində qiyamət günü onların arasında hökm edəcəkdir. Allah yalançı, nankor olan kimsəni doğru yola hidayət etməz!”²

Bin Bazın Qurandan gətirdiyi dəlil *“Biz onlara yalnız bizi Allaha yaxınlaşdırmaq üçün ibadət edirdik”* ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ﴾

cümləsidir. Yəni, yalnız Allaha yaxın olmaq üçün bütlərə sitayiş edirik, nəinki, rəhmət, dua və hacət istəyirdik. Lakin Allah müşriklərin bu məsələdə yalan danışdıqlarını sübut edir, çünki müşriklərin bütlərə etdiyi ibadətlər döyüşdə qələbə çalmaq, xəstələrin sağalması və hacətlərinin həll olması üçün idi. Bu mətləbə şahid öncə qeyd olunan ayənin sonudur:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ﴾

“Allah yalançı, nankor olan kimsəni doğru yola hidayət etməz!”³

Yəni, onlar bu işdə yalan deyir və Allaha naşükürlük edirlər.

6) Vəfat etdikdən sonra duanın tələb edilməsi “bidət” sayılır:

Allah Rəsulunun (s) vəfatından sonra ondan hacətin tələb edilməsi əgər doğru bir iş olsaydı, Peyğəmbərin (s) səhabələri

1. “Sireyi-İbn Hişam” c. 1, səh. 79.

2. “Zümər” sursəi, ayə 3.

3. “Zümər” sursəi, ayə 3.

bu işi görərdilər, çünki onlar bir işin halal və haram olmasına bizdən daha agahdırlar.

Cavab: Öncə zikr edilən müsəlmanların əməli (o cümlədən, səhabə), rəvayətlər və Quran ayələrindən bu işin şəri olması aydın oldu və açıq-aydın dəlil mövcud olduğu halda, bu əməli bidət və yenlik hesab etmək olmaz.

7) Peyğəmbər (s) və Allah övliyalarının zatına (məhiyyətinə) təvəssül etmək:

Öncə biz Peyğəmbərin (s) duasına təvəssül edib onu Allah və öz aramızda vasitə edirdik, indi isə Peyğəmbərin (s) pak ruhunu, şəxsiyyətini vasitə edib Allahdan dualarımızın qəbul olunmasını istəyirik. Amma burada Peyğəmbərin (s) şəxsiyyəti və böyük məqama malik olması nəzərdə tutulub. Allahdan bir şey tələb edilməsinə görə vəhhabilər həddindən artıq bu cür təvəssülləri inkar edirlər. İndi görəsən bu mövzünü haqqında düzgün rəvayətlər varmı? Bəli, hədislərdə qeyd olunduğu kimi, Peyğəmbər (s) özü bu cür təvəssülləri tərəfdarlarına öyrədirdi. Osman ibn Hunəyf deyir: “Kor bir kişi, Peyğəmbərin (s) hüzuruna gəlib dedi: “Allahdan mənim gözümlü açmasını istəyin!” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Allaha dua edərim, amma bu halda qalmağın daha yaxşıdır və səbrli ol!” Dedi: “Gözümün açılmasını istəyin!” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Dəstəməz al və iki rəkət namaz qıl, sonra isə bu duanı oxu:

اللهم انى اسالك و اتوجه اليك بنبيك محمد بنى الرحمة محمد انى اتوجه الى ربي
فى حاجتى لتقضى اللهم شفعه فى.

“İlahi! Sənin rəhmət olaraq göndərdiyin Məhəmməd peyğəmbərin (s) vasitəsi ilə ehtiyac əlimi sənin dərgahına qaldırırım və sənə üz gətirirəm. Ey Məhəmməd (s) mən sənin vasitənlə ehtiyacım hasil olmaqdan ötrü Allaha tərəf gedirəm. İlahi! Onu mən və öz aranda vasitəçiliyə qəbul et!”

İbn Hünəyf deyir: “And olsun Allaha, biz orada idik, sözümlə hələ tamamilə olmamışdı ki, həmin şəxs bizim yanımıza gəldi və onda korluqdan heç bir əlamət qalmamışdı.” Qeyd olunan bu hədis Peyğəmbərin (s) müqəddəs zatına təvəssül

etməyin düzgün olmasına dəlalət edən “Zərir” adı ilə tanınan məşhur bir hədisdir və hədisşünaslıq sahəsində heç bir şəxs onun dəlilində şübhə etməmişdir. İbn Teymiyyə deyir:

قد روى الترمذى حديثاً صحيحاً عن النبى انه علم رجلاً ان يدعو فيقول: اللهم انى اسالك و اتوجه اليك بنبيك و روى النسائى هذا الدعاء.

Tirmizi Peyğəmbərdən (s) səhih bir hədis nəql edərək bir şəxsin belə dua etdiyini bildirir: *“İlahi! Sənin dərgahına əlimi qaldırıram və Peyğəmbərin (s) vasitəsi ilə sənə üz gətirirəm.”* Bu duanın oxşarını Nisaidə nəql etmişdir.¹

Tirmizi hədisi nəql etdikdən sonra deyir: *“Bu hədis haqq, həsən və düzgün hədisdir.”*²

İbn Mace deyir: *“Bu, doğru hədisdir.”*³

Əbdülvəhhabın sədaqətli dostlarından olan Rūfai deyir:

لا شك ان هذا الحديث صحيح و مشهور

*“Şübhəsiz, bu hədis doğru və tanınmış hədisdir.”*⁴

Beləliklə, hədisin sənəd və dəlil cəhətdən düzgün olmasında şübhə yoxdur, mühüm budur ki, bu hədisin Peyğəmbərin (s) şəxsiyyətinə təvəssülün caiz olmasına dəlalət edir. Bəlli oldu ki, kor bir şəxs Peyğəmbərə (s) müraciət edib gözünün açılması üçün dua etməsini tələb etdi, amma Peyğəmbər (s) özü dua etmədən o şəxsə elə bir duanı təlim verdi ki, kor şəxs duasında Peyğəmbərin (s) zat və şəxsiyyətinə təvəssül etdi. Dua eynilə bundan ibarətdir:

اللهم انى اسالك و اتوجه اليك

“İlahi! Əlimi sənin dərgahına qaldırıb istəyirəm və sənə üz gətirirəm!” həmin şəxsin duasında fasiləsiz iki mətləb (Allah dərgahına əli qaldırıb üz tutmaq) qeyd olunur və sonra o,

1. “Məcmətür-Rəsail vəl-məsail”, cil. 1, səh. 18.

2. “Sünəni-Tirmizi”, c. 5; “Kitabud-dəvat”, 119-cu bölmə, 3578-ci nömrə.

3. “Sünəni-İbn Mace”, c. 1. səh. 441, 1385-ci nömrə.

4. “Müstədrəki-Hakim”, c. 1, səh. 313. “Bu hədisin iki şeyxin (Buxari və Müslim) şərtləri ilə doğru olduğunu bildirir.” “Vəfaul-vəfa”, c. 2, səh. 1373.

fasiləsiz digər iki mətləbə işarə edərək deyir:

بنبيك محمد نبي الرحمة

“Rəhmət sahibi olan Məhəmməd peyğəmbərə (s) and verirəm.”

Sonuncu bu cümlə həqiqətdə əvvəldə zikr olunan iki mətləblə bağlıdır, yəni həqiqətdə belə deyirsən:

1. İlahi! Rəhmət sahibi olan Məhəmməd peyğəmbərə (s) and verib səndən istəyirəm.

2. İlahi! Rəhmət sahibi olan Məhəmməd peyğəmbərə (s) xatir sənə üz gətirirəm.

Beləliklə, kor olan şəxs dua etdikdə, Peyğəmbəri (s) rəhmət adı ilə çağırır və vasitə edir və sonra üzünü Allaha tərəf çevirir. Hətta, duasının sonunda yenidən Peyğəmbərə (s) təvəssül edərək deyir:

يا محمد انى اتوجه الى ربي فى حاجتى لتقضى

“Ey Məhəmməd (s)! Mən sənə vasitə ilə hacətim hasil olmaqdan ötrü Allaha üz tuturam.”

Deməli, duanın ifadələrindən aydın olur ki, bu şəxs üç dəfə yalnız Peyğəmbərin (s) özünə təvəssül edib onu Allahla öz arasında vasitə edir. Amma duada qeyd olunan “Onu mən və öz aranda vasitəçiliyə qəbul et” (وشفعه فى) cümləsində məqsəd Peyğəmbəri (s) özünə vasitəçi etmək mənasındadır, nəinki, Peyğəmbər (ə) ona dua etsin, çünki Peyğəmbər (s) o şəxsin haqqında dua etmədi, əksinə ona dua etməyi təlim etdi. Bu hədisdə Peyğəmbər (s) sağ olduğu müddətdə onun zatına təvəssül olunmuşdur, amma kiminsə “Nə qədər ki, Peyğəmbər sağdır (s) onun zatına təvəssül etmək düzgündür, lakin problem o həzrətin vəfatından sonra ona təvəssül etməyin doğru olması haqqdadır”. deməsi mümkündür.

Cavab: (Sonradan izahını nəql edəcəyik) Fatimə Əsəd qızını dəfn olunanda, Peyğəmbər (s) özü keçmiş peyğəmbərlərə təvəssül etdi və onlara and verdi. Bundan əlavə, Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra belə təvəssüllər həmişə olurdu və bu hədisi nəql edən Osman ibn Hünəyf həmin duanı Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra gündəlik xəlifə Osmanın evinə gedib nəticə almayan bir

şəxsə təlim etdi. O şəxs bu cür dua və təvəssül etdikdən sonra yenə Osmanın evinə getdi və bu dəfə xəlifə onu qəbul edib problemini həll etdi. Həmin şəxs xəlifənin yanından çıxıb Osman ibn Hüneyfin yanına gəldi və dedi: “And olsun Allaha, nə vaxt xəlifənin yanına gedirdimsə, məni saymırdı, bu dəfə gedəndə isə məni çox yaxşı qəbul və hacətimi də həll etdi.”¹

Müasir zamanda vəhhabi məzhəbini himayə edən şəxslərdən biri olan Rūfai ikinci hədisin dəlalətinin öz etiqadı ilə müxalif olduğunu gördükdə, hədisin sənədinə müraciət edir və deyir, hədisi nəql edənlərin arasında Ruh ibn Səlah və İbn Üdəy kimi şəxslərin adları var və deməli, bu hədis zəif hədisdir.

Cavab: Zahirən o digər şəxslərin nəqlinə kifayətlənib hədisin əslinə (kökünə) müraciət etməyibdir. Burada hədisin sənədini qeyd edəcəyik ki, heç vaxt Ruh ibn Səlahın adı orada mövcud deyil.

Təbərani “Mucəmul-kəbir” kitabında yazır:

حدثنا طاهر ابن عيسى ابن قريش المصرى المقرئ حدثنا اصبع بن الفرغ حدثنا ابن وهب عن ابي سعيد المكى عن روح بن القاسم عن ابي جعفر الخطمي المدني عن ابي امامه بن سهل بن حنيف عن عمه عثمان بن حنيف...²

“Bu sənəddə Ruh ibn Səlahın adı çəkilməyib, əksinə Ruh ibn Qasimin adı gəlilibdir və İbn Həcər “Təhzibut-təhzib” kitabında onun inanılmış bir şəxs olmasını bir dəstədən nəql edibdir.”³

Fərz edək ki, hədisin sənədində Ruh ibn Səlahın adı qeyd olub və İbn Ədi də onu qeyri-mötəbər bilir. Bunun qarşısında İbn Həbban və Hakim onu etibarlı saymışlar. Zəhəbi yazır: “İbn Siyabə adı ilə tanınan Ruh ibn Səlah Misrini İbn Ədi qeyri-mötəbər hesab edir, amma İbn Həbban onu mötəbər sayır və Hakim isə onun haqqında deyir ki, o, etibarlı bir şəxsdir.”⁴

Tək olan Allaha inananların yolu və şərəfli insanlara təvəssül etmək

1. Tarixə əsasən, Allaha inanan şəxslər istər besətdən öncə və istərsə də, sonra alicənab insanlara təvəssül edirmişlər.

1. “Mucəmu Kəbire Təbərani”, c. 9, səh. 31.

2. Təbərani “Mucəmul-kəbir”, c. 9, səh. 31.

3. “Təhzibut-təhzib”, c. 3, səh. 257.

4. “Mizanul-etidal”, c. 2, səh. 85; 2801-ci nömrə.

Məsələn, Məkkə şəhərində quruluq baş vermişdi və Peyğəmbər (s) uşaq idi. Əbdülmüttəlib o həzrəti qucağına götürüb Allahdan yağış göndərməsini dilətdi. Bu mövzu haqqında Əbu Talib məşhur şeirində deyir:

و ابيض يستسقى الغمام بوجهه ثمال اليتامى عصمه للارامل

“Ağ üzlü (Peyğəmbər (s)) vasitəsi ilə buluddan yağış istənilir. O, yetimlərin pənahgahı və ərsiz (d) qadınların hamisidir.”¹

2. Əbdülmüttəlib vəfat etdikdən sonra yenə quruluq baş verdi və həmin zamanlarda Peyğəmbər (s) yeniyetmə bir cavan idi. Əbu Talib həzrəti götürüb Kəbə evinə söykəndi və bu cavana işarə edərək Allahdan yağış dilədi. Birdən hər tərəfdən yağış buludları görsənib Məkkə torpağını su ilə sirab etdi.²

3. Bir gün Peyğəmbər (s) Allahdan yağışın gəlməsini istədi, Məkkə və onun ətrafı yağışla doldu. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Əbu Talib olsaydı, çox şad olardı, onun şeirini bilən varmı mənə oxusun?” Həzrət Əli (ə) buyurdu: Bu şeiri dyirsiniz:

و ابيض يستسقى الغمام بوجهه ثمال اليتامى عصمه للارامل

“Ağ üzlü (Peyğəmbər (s)) vasitəsi ilə buluddan yağış istənilir. O, yetimlərin pənahgahı və ərsiz (d) qadınların hamisidir.”³

Peyğəmbərin (s) sevinci babası Əbdülmüttəlib və əmisi Əbu Talibin işlərinin tamamilə şəriətə uyğun olmasından qarşıya çıxır.

4. Yağışın gəlməsi üçün istisqa namazı qılındıqda, Allahın rəhmətini cəlb etmək üçün pak insanlara və günahsız varlıqlara təvəssül etmək, o cümlədən, qocalar, uşaqlar və heyvanların namaz qılınan məkana aparılması yağışın yağması üçün əmr olunubdur.⁴

5. İmam Şafei istisqa namazının qılınma qaydaları barədə deyir: “Səhraya namaz qılmağa gedəndə, istəyirəm ki, uşaqlarla birlikdə qoca qadınları da aparsınlar.”⁵ Buxari “Səhih” kitabında yazır: “İllərin birində Mədinə şəhərində quruluq baş verdi.

1. “Fəthül-bari, cild”, səh. 496. “Dəlailün-Nübuvə”, cild, 2. Səh. 16-17.

2. “Sireyi-Hələbi”, c. 1, səh. 16; “Əl-Məvəhibul-dəniyyə”, c. 1, səh. 184.

3. “Fəthül-bari, cild”, səh. 496.

4. “Fəthül-bari”, c. 2, səh. 494.

5. “Əl-Umm”, c. 1, səh. 220.

Abbas ibn Əbdülmüttəlibin vasitəsi ilə Ömər ibn Xəttab Allahdan yağışın yağmasını istəyib dedi:

اللهم انا كنا نتوسل اليك بنبيك فتسقيننا وانا نتوسل اليك بعم نبينا فاسقنا فيسقون.

“İlahi! Sirab olmaqdan ötrü biz sənə Peyğəmbərinə (s) təvəssül edirdik, indi isə sirab olmaqdan ötrü Peyğəmbərimizin (s) əmisinə təvəssül edirik.”¹

Bu vəziyyətlərin hamısında Allahdan hacətin alınması üçün seçilən vasitələr böyük məqam sahiblərinin zatıdır, nəinki onların duası. İbn Həcər deyir: “Abbasın hekayəsindən istifadə olunur ki, yağışın gəlməsi üçün faydalı və xeyirli nübuvvət ailəsini vasitəçi seçmək müstəhəb bir işdir və bu hədisə əsasən, Abbasın böyüklüyü və Ömər in ona təvəzokarlığı və həmçinin, Ömər in Abbası böyük bir şəxs kimi tanıması aşkar olur.”²

Saleh insanların haqqına və məqamlarına təvəssül etmək

Bəzi vaxt insanlar Allah yanında şərəfi və ləyaqəti olan insanların haqqına təvəssül edirlər ki, Allahdan hacətlərini alsınlar. Bu cür təvəssülü Əbu Səid Xidri Allah Peyğəmbərindən (s) nəql edir:

من خرج من بيته الى الصلاة فقال: اللهم انى اسالك بحق السائلين عليك و اسالك بحق ممشاي هذا فانى لم اخرج اشرا و لا بطرا و لا رياء و لا سمعه انما خرجت اتقاء سخطك و ابتغاء مرضاتك ان تعيذنى من النار و ان تغفر ذنوبى انه لا يغفر الذنوب الا انت الا اقبل الله عليه بوجهه و استغفر له سبعون الف ملك.

“İlahi! Mən səndən dua edənlərin haqqına və atdığım qədəmlərin haqqına istəyirəm. Mən çox artmaq, hiləgərlik, əyyaşlıq və özünü göstərmək üçün evdən çıxmamışam, evdən çıxmışam ki, sənə qəzəbindən amanda qalıb razılığını əldə edəm, mənə oddan nicat ver və günahlarımı bağışla, çünki səndən başqa, günahlarımı bağışlayan olmaz. Kim bu duanı oxusa, Allah ona nəzər salar və

1. “Səhih Buxari”, c. 2, səh. 32.

2. “Əl-Bidətu-fi-məfhumihi-islamiyy”, səh. 46.

yetmiş min mələk onun haqqında bağışlanmaq diləyər”¹

Bu hədisdə təvəssül üçün olan vasitə Allahın dua və hacət istəyənlər üçün verdiyi haqdır. Çünki bir insanın şərəfi hər nə qədər yüksək olsa da, Allahın yanında onun hansısa bir haqqı yoxdur və Allahın öz mərhəmətinə xatir müəyyən bir haqqı qəbul etməsi isə istisnadır. Həzrət Əlinin (ə) anası Fatimə Əsəd qızı vəfat etdikdə, Peyğəmbər (s) cənazənin yanında hazır olub dua etdi və qəbir hazır olduqda, qəbrinə uzanıb buyurdu: *“Ey özü diri olub ölməyən və öldürüb dirildən Allah, mənə və məndən öncə olan peyğəmbərlərin haqqına xatir, anam Fatimə Əsəd qızını bağışla və qəbrini geniş et və (sorgu-sual mələklərinə cavab verə bilməsi üçün) hər bir dəlil və subutları ona öyrət, həqiqətən, sən mehribanların ən mehribanısan.*”²

Əmirəl-möminin (ə) duada buyurur:

و بحق السائلين لك و الراغبين اليك و المتعوذين بك و المتضرعين اليك و بحق محمد و آل محمد عليك و بحق العظيم عليهم ان تصلى عليهم كما انت اهله.

*“Səndən hacət istəyənlər və sənə rəğbətli olanların, sənə sığınanların və dərgahına ah-nalə və fəryad edənlərin və Məhəmməd (s) və onun Əhli-beytinin (ə) və onların üzərindəki əzmətli haqqına xatir onlara sənə layiq olduğu kimi salavat göndər.”*³

İmam Səccad (ə) Ramazan ayının hilalını müşahidə etdikdə, bu duanı oxuyurdu:

اللهم انى اسالك بحق هذا الشهر و بحق من تعبد فيه.

*“İlahi! Səndən Ramazan ayı və bu ayda ibadət edənlərin haqqına xatir istəyirəm.”*⁴

Həzrət Adəmin (ə) İslam peyğəmbərinə (s) təvəssül etməsi:

Ömər ibn Xəttab Peyğəmbərdən (s) nəql edir ki, buyurur:

“Adəm (ə) xətaya düşər olduqda dedi:

1. “İbn Mace”, “Əs-Sünən”, c. 1, səh. 256; 778 ci nömrə; “Müsnədi-Əhməd”, c. 3, səh. 21.
2. “Mucəmu əvsəti Təbərani”, səh. 356-357; “Hilyətul-ovliya”, c. 3, səh. 121. “Müstədrək”, c. 3, səh. 108. “İstiab”, c. 4, səh. 382; “Əd-Durərus-səniyyə”, səh. 7.
3. “Səhifeyi ələviyyə”, 5 ci dua.
4. “Səhifeyi-Səccadiyyə”, 19-cu dua.

ربى اسالك بحق محمد لما غفرت لى

“İlahi! Səni and verirəm Məhəmmədin (s) haqqına, məni bağışla!”¹

Təvəssülün səkkizinci qismi olan “Allahın övliyalarına and vermək” barəsində sonradan “And” bölməsində onun hökmləri haqda danışacağıq.

1. “Əd-Durrul-mənsur”, c. 1, səh. 142.

Bidət

Lüğətdə “bidət” sözü əvvəldə örnək və nümunəsi olmayan bir şeyin meydana gəlməsinə deyilir.¹ Bu söz “bədun” sözündən götürülmüşdür və iki mənası vardır:

1. Əvvəldə oxşarı olmayan bir şeyi meydana çıxarmaq.
2. Kəsmək və ayırmaq.² O cümlədən, bir şeydən nümunə almadan yaranan bir şeyə “bidət” deyilir.³ Bu cəhətdən Allah-taala özünü Quranda belə tanıtdırıb:

﴿بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾

“Göyləri və yeri əvvəldə oxşarı və nümunəsi olmadan xəlq etdi.”⁴

Buna xatir Allah Peyğəmbərə (s) belə deməyi əmr edir:

ما كنت بدعا من الرسل

“Mən ilk peyğəmbər (s) olmamışam, məndən öncə də peyğəmbərlər gəlirlər.”

Bidətin terminoloji mənası

Əqidə və fiqh alimlərinin nəzərində “bidət” sözünün terminoloji mənasının onun lüğətdə olan mənası ilə bir o qədər də fərqi yoxdur,

1. “Əl-Eyn”, c. 2, səh. 54.
2. “Əl-Məqayis”, c. 1, səh. 209.
3. “Müfrədat”, səh. 28.
4. “Bəqərə” surəsi, ayə 117.

sadəcə lüğətdə olan mənası bir qədər geniş məfhumu malikdir. Amma onun terminoloji mənası şəriət və dinə məxsusdur. Bu cəhətdən “bidət” sözü “sünnə” sözünün qarşısında istifadə olunur və bu da şəriətdə əsası və bünövrəsi olmayan bir növ yenilikdir.¹ Hədisdə bidət haqqında buyrulur:

من احدث في امرنا هذا ما ليس منه فهو رد

“Kim dində bizə aid olan (şəriətlə bağlı) işlərdə özündən dində olmayan yeni bir şey meydana gətirərsə, o şey qəbul olunmamalıdır.” Beləliklə, şəriətdə əsası və kökü olmayan hər bir şey bidət sayılır və səbəbi olan hər hansı bir şey isə bidət deyildir.² Şiə alimlərinin bidət haqqında qeyd etdiyi təriflər sanki öncə qeyd etdiyimiz təriflərdir. Məsələn; dində bir şeyin azaldılıb, yaxud artırılmasına bidət deyilir.³ Şəriətdə qeyd olunmayaraq deyilən hər hansı bir azan bidətdir.⁴ Həmçinin, Quran və sünnədə əsası olmadan dində edilən hər hansı bir yenilik də bidət sayılır. Bu işlərin bidət sayılmasının səbəbi insanın həmin işləri özü tərəfindən meydana gətirməsidir. Hədisdə belə qeyd olunur:

من توضحا ثلاثا فقد ابدع

“Dəstəmaz aldıqda kim bədən üzvünü üç dəfə yuyarsa, dində bidət və yenilik meydana çıxarmış olur.”

Bunun səbəbi, Peyğəmbər (s) zamanında olmayan və sünnənin əksinə bir işin görülməsidir və bu iş bidət sayılır.⁵ Əllamə Məclisi “bidət” sözünü bir qədər geniş izah edərək deyir: “Bidət dində Peyğəmbərdən (s) sonra haqqında məxsus bir dəlili olmayan, ümumi dəlillərə şamil olmayan və ümumiyyətlə, inkar olunmuş olan bir şeyin meydana gəlməsinə deyilir. Beləliklə, ümumi dəlillərin nəzarəti altında qərar tutan bir şey bidət sayılmır. Məsələn, mömin şəxslərə kömək edib

1. “Fəthul-bari”, c. 5, səh. 156.

2. “Fəthul-bari”, c. 17, səh. 9.

3. Seyid Mürtəza, “Ər-Rəsail”, c. 3, səh. 83.

4. “Muxtələfüş-şiə”, c. 2, səh. 13.

5. “Məcməul-bəhrəyn”, c. 1, “bədə” sözü.

onların sığınması üçün pənahgah kimi mədrəsələrin tikilməsi, dinə aid olan elmlərə təsir edən elmi kitabların yazılması və Peyğəmbərin (s) vaxtında olmayan yeni geyim və yeməklərin meydana çıxması şəri cəhətdən bidət deyil, çünki bunların hamısı halal hesab edilən ümumi dəlillərə daxildir və eyni zamanda, onlara qadağa qoyulmamışdır.

Beləliklə, ümumi halda müstəhəb olan bir şeyə xüsusi bir don geyindirilsə, həmin şey bidət sayılacaqdır. Məsələn, qeyd olunubdur ki, namaz qılmaq ən gözəl bir işdir və onu hər bir zamanda yerinə yetirmək olar. Əgər bir şəxs bir neçə rükət namaz qılmaq üçün məxsus bir vaxt ayırsa və bu vaxtın xüsusiyyətini dinə nisbət versə, bidət olacaqdır. Həmçinin, şəriətdə “La ilahə illəllah” sözünü zikr etmək istənilən vaxtda müstəhəbdir, amma bir şəxs bu zikrin deyilməsi üçün dinə nisbət verərək məxsus bir vaxtı müəyyən etsə və şəriətdə də belə bir xüsusiyyət barədə qeyd edilməmiş olsa, bu əməl bidətdir.”¹ Mərhum Əllamə Məclisi “bidət” sözünü digər təriflərdən fərqli olaraq belə izah edir: “Bidət insanın bir şeyin dindən olmamasına elmi olduğu halda, onu dinə nisbət verməsi və bir növ şəriətin əmri kimi yerinə yetirməsinə deyilir.”²

Mərhum Şeyx Ənsarinin bidət haqqındakı nəzəri, Aştiyanidən nəql olunan bidətin tərfi kimidir.³ Qeyd edilənlər hər iki firqə tərəfindən bidət haqqında nəql olunan bir sıra təriflərdir ki, bir cümlədən ibarət olan mənanı bildirir və həmin məna belədir: “Bir şəxs bir şeyin dindən olmamasını bildiyi və yaxud onun dindən olub-olmamasında şəkk etdiyi halda, onu şəri hökmlərdən ayırmadan dinin hüdudlarında istifadə etməsi və onu dinə nisbət verməsidir.”

Beləliklə, bir şeyin dindən olması üçün insanın məlumatının olması lazım deyil, hətta ona şübhəsi olduqda belə onu dinə nisbət verərsə, həmin məsələ yenə bidət sayılacaqdır. Yuxarıda qeyd olunan təriflərin çoxunda bir şeyin dinə artırılması

1. “Biharul-ənvar”, c. 74, səh. 202-203.

2. “Bəhrul-fəvaid”, səh. 80.

3. “Fəvaid”, səh. 30.

xatırladılır, halbuki, dindən bir şeyin azaldılması və aradan qaldırılması da bidət sayılır. Məsələn, azanın hissəsindən sayılan¹ "Həyyə əla xəyri əməl" sözünün azandan silinməsinə bidətə nümunə göstərə bilərik.

Bidətin əsasları

Mənbəyi Quran və sünnədən alınıb qeyd olunan tərifələrdən belə nəticə alırıq ki, bidətin reallığını üç mətləb təşkil edir: 1) Dini işlərdə - üsulid-din və fəruid-dindən olmasından asılı olmayaraq - azaldıb və çoxaltmaqla dəyişiklik etmək. 2) Camaatın arasında bu işi yaymaq. 3) Dinə nisbət verdikləri bir məsələ üçün xüsusi və ümumi bir dəlilin olmaması.

Bu üç mətləbin izahı:

1. Dini hökmləri azaltmaq və ya artırmaq

Lüğətşünasların "bidət"i təkvini və təşrii məsələlərdəki mütləq bir yeniliyə şamil etmələrinə baxmayaraq, Quran baxımından bidət usulid-din və fəruid-dinlə bağlı olan məsələlərdəki dəyişiklik və yeniliklərdən ibarətdir. Nəticədə, sənət, adət, ənənə və digər yerlərdə yaranmış olan hər bir yenilik şəriətdə bidət sayılmır, əksinə halal və haram baxımından onların hökmünü bilmək üçün Quran və sünnəyə müraciət edərək bu məsələyə diqqət yetirmək lazımdır. Məsələn, əkinçilik, toxuculuq, hərbi, enerji və nəqliyyata aid olan işlərdəki yeniliklər lüğət baxımından bir növ bidətdir, amma bu işi meydana gətirənlər onu şəriətə nisbət vermədiklərinə görə, dini bidət hesab olunmur. Lakin bu işin düzgün və ya səhv olmasının hökmü müctəhiddən soruşulmalı, yaxud şəriətdə olan dəlillərdən çıxarış edilməlidir. Həmçinin, bugünkü adət və ənənələrə əsasən, bəzi mərasimlərdə qadın və kişilərin bir yerdə olması və bir-birinə qaynayıb-qarışmasının şahidi oluruq və bu məsələ dini cəhətdən bidət olmamasına baxmayaraq, insanın yaşayış tərzində bidət sayılır. Amma bu işin qanuni olub-olmaması qadın və kişinin bir yerdə olduğu müddətdə hicabın

1. "Məqatilit-talibin", səh. 297, "Sireyi-Hələbi", c. 2, səh. 305; Quşci, "Şərhi-təcid", "İmamət" bölməsi.

olmaması, yaxud haram musiqilər kimi qeyri-şəri bir işin qarşıya çıxıb-çıxmamasından aslıdır. Bu haqda Allahın Quranda bildirdiyi nəzəri qeyd edirik:

1. Müşriklər Allahın ruzisini öz təhlillərinə əsasən, haram və halal olmaqla iki yerə ayırırdılar. Allah onları məzəmmət edərək buyurur:

﴿قُلْ أَللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ﴾

“De: “Mənə, Allahın ruzi olaraq sizə nazil etdiyi və sizin bir hissəsini haram və bir hissəsini halal etdiyiniz şeydən xəbər verin!”
De: sizə Allah icazə verib, yoxsa Allaha iftira yaxırsınız?”¹

Digər yerdə buyurur:

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتَكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لَتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾

“Dillərinizin yalandan dediyinə (və heç bir dəlili olmadan bir şeyin halal və ya haram olması barəsində verdiyi hökmə) əsasən “bu, halaldır və bu, haramdır.” deməyin ki, Allaha yalan yaxasınız (və onun dinində bir bidətin əsasını qoyasınız).”²

Hər iki ayənin mənası bunu bildirir ki, onların məzəmmət olunmasına səbəb, yalan yerə özlərindən uydurduqları halal və haramı Allaha nisbət vermələridir. Əgər onlar Allaha nisbət vermədən özlərindən ruzini iki yerə bölsəydilər, bir növ insanın özünə aid olan bir iş sayıldığına görə, heç bir məzəmmətə düçar olmazdılar, çünki hər bir şəxsin hansısa bir qıdadan istifadə edib-etməməsi onun özünə aid olan ixtiyari bir məsələ və haqdır. Amma halal və haram kimi bir hökmü şəriətə nisbət vermək başqa bir əmrdir ki, dəlilə ehtiyacı vardır.

2. Allah Quranda kitab əhlini məzəmmət edir, çünki onlar Allahın kitabında yeniliklər edib onu Allaha nisbət verirdilər və bu işin qarşısında müəyyən şəxslər və məqam sahibi olan insanlardan muzzd alırdılar. Quranda buyurulur:

﴿قَوْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا
قَلِيلًا قَوْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَقَوْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ﴾

1. “Yunis” surəsi, ayə 59.

2. “Nəhl” surəsi, ayə 116.

“Buna görə də vay olsun o kəslərin halına ki, azacıq bir qazanc əldə etmək üçün öz əlləri ilə bir yazı yazıb, sonra “bu, Allah tərəfindəndir.” deyirlər. Əlləri ilə yazdıqlarına görə vay olsun onlara və vay olsun onlara (bu təhrifin müqabilində) əldə etdiklərinə görə!”¹

Burada ﴿هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ “haza min indillah” *“bu, Allah tərəfindəndir.”* cümləsindən başa düşülür ki, onların məzəmmətinə səbəb, gördükləri işləri Allaha nisbət verməsidir.

3. Dünyadan qaçırdılar:

﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ﴾

“Onlar özlərindən tərki-dünyalıq icad etdilər. Biz tərki-dünyalıq onlara vacib buyurmamışdıq.”²

“Biz tərki-dünyalıq onlara vacib buyurmamışdıq.” cümləsi buna dəlalət edir ki, din və şəriətə aid olmayan hər bir yeniliyə bidət deyilmir, əksinə əgər dinin hüdudunda dəyişiklik edilərsə, bidət sayılır.

4. Quranda Peyğəmbərin (s) zamanında olan məsihi və yəhudilər öz dini alimlərini Allah kimi tanıtdırdıqlarına görə məzəmmət edilir və bu haqda buyurulur:

﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

“Onlar Allahı qoyub alim və rahiblərini, Məryəm oğlu Məsihi özlərinə tanrılar qəbul etdilər. Halbuki, onlara ancaq bir olan Allaha ibadət etmək əmr olunmuşdu. Ondan başqa, heç bir tanrı yoxdur. Allah ona şərik qoşduqlarınızdan pakdır.”³

Udəyy ibn Hatəm boynunda xaç işarəsi olmasına baxmayaraq, yeni dinin xüsusiyyətlərini öyrənməkdən ötrü Mədinə şəhərinə səfər etdi, Peyğəmbərin (s) hüzuruna gəldi. Həzrət onun boynundakı xaçın büt olmasını bildirdi və boynundan çıxarıb atmasını əmr etdi. Udəyy Peyğəmbərin (s) həmin ayəni qiraət etməsini eşitdib dedi ki, biz heç vaxt rahib və alimlərimizə ibadət etmirik.

1. “Bəqərə”, surəsi, ayə 79.

2. “Hədid”, surəsi, ayə 27.

3. “Töbvə” surəsi, ayə 31.

Həzrət (s) buyurdu: “Əgər Tövrat və İncildə halal olan bir şeyi onlar haram və ya əksinə, haramı halal elan etsələr, onların hansına itaət edərsiniz?” Udəyy dedi: “Din alimlərinin sözüne qulaq asaram.” Peyğəmbər (s) buyurdu: “Bu, elə onlara ibadət etmək deməkdir. Yəni, halal və haramı onların öhdəsinə qoyduğunuza görə, onları özünüze Allah kimi qəbul edirsiniz.”¹ Quran baxımından şəriətə mənsub olan hər bir iş Allaha məxsusdur və heç bir şəxsin öz tərəfindən Allah bəndələrinin vəzifəsini müəyyən etməklə bağlı ixtiyarı yoxdur. Quranda buyurulur:

﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ﴾

*“Hökm yalnız Allaha məxsusdur və o, yalnız Allaha ibadət etməyi əmr etmişdir.”*²

Məsələ kiminsə şəriətin təyini məsələsini digər bir şəxsə verməsi və onun Rəbb və sahib kimi düşünülməsi və qoyduğu bidətlərə tabe olunması kimi deyil.

Hədəsdə belə qeyd edilib:

أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابَ اللَّهِ وَإِنَّ أَفْضَلَ الْهُدَى هُدَى مُحَمَّدٍ وَشَرَّ الْأُمُورِ
مُحْدَثَاتِهَا وَكُلُّ بَدْعٍ ضَلَالَةٌ وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ

*“Sözlərin ən doğrusu Allahın Qurani, hidayətin ən yaxşısı Məhəmmədin (s) yol göstərməsi, işlərin ən pisi yeni iş və yenilikdir və hər bidət və yenilik yolunu azmaqdır və hər yolunu azmış cəhənnəmə layiqdir.”*³

Şübhəsiz, “işlərin ən pisi yeni iş və yenilikdir” cümləsində məqsəd hər bir sahədə yenilik deyil, əksinə cümlənin əvvəli və sonrası bunu ifadə edir ki, məqsəd dində olmayan və onun barəsində məlumat verilməyən, amma dinə aid edilən bir yenilikdir. Bəzən bu hədisdən xəbərsiz olan şəxslər yaşayış və həyatda yeniliyin haram olması barədə bu hədisi sübut gətirirlər ki, onların bu işi hədisin mənasında bir növ dəyişiklik etməkdir. Çünki bidət şəriət sahibinin dində bəyan etmədiyi, amma digərlərinin meydana çıxardığı bir yeniliyə deyilir. Halbuki,

1. “Məcməul-bəyan”, c. 3, səh. 23.

2. “Yusif”, surəsi, ayə 40.

3. “Müsnədi-Əhməd”, c. 3, səh. 310.

yaşayış çərçivəsində olan yenilik şəriətdə olan “bidət” sözünün mənasından xaricdir, haram və halal cəhətdən isə onun hökmü şəriətdə olan dəlillərindən əldə olunmalıdır.

Hədislərdə bidət mövzusu müxtəlif formalarda qeyd edilmişdir

1. Bidətin məzəmmət edilməsi: Bidətin pislənməsi. Məsələn: Allah-taala bidət yaradan şəxsin namaz, oruc, sədəqə, həcc, ümrə və cihadını qəbul etməz.¹ Hüzeyfə İslam Peyğəmbərindən soruşdu: Bu xeyirdən sonra (İslamın qələbəsindən sonra), hansısa bir şər varmı? O həzrət buyurdu: “Bəli, mənim sünnəmi qoyub digər sünnəyə əməl edən dəstələr.”²

2. Bidətlə mübarizə etmək üçün alimlərin dəvəti: Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: “Nə zaman biri-birinin ardınca bidətlər qarşıya çıxarsa, bu vaxt alimlərə öz elmlərini aşkar etməsi vacibdir və kim bu vəzifədən boyun qaçırsa, ona Allahın lənəti olsun.”³

3. İslam cəmiyyəti ilə bidət qoyan insanların arasında müdafiə üslubunu yaratmaq: İmam Sadiq (ə) Ömər ibn Yəzidə buyurdu: “Bidət qoyan şəxslə oturub-durma, yoxsa camaatın yanında onlar kimi olacaqsan.” Peyğəmbər (s) buyurur: “İnsan öz məsləkdaşının dinində olar, yəni onun ideya və fikri ilə bir olar.” Hədis kitablarında “bidət” və onun ziyanları və həmçinin, onunla necə mübarizə etmək haqda çoxlu hədislər vardır.⁴ Qeyd olunan ayə və rəvayətlərdən aşkar oldu ki, bidət yalnız Allahın dinində dəyişikliklərə deyilir.

2. Camaatın arasında bidət əməlini yaymaq

Dində hər bir yenilik və dəyişikliyin camaatın arasında yayılması bidət sayılır – istər hərəkət və danışiq yolu ilə olsun, istərsə də yazı və informasiya vasitəsi ilə. Digər ifadə ilə desək, əgər camaatın arasında yayılmasa, dində yenilik mənasını verən bidətə şamil olmur. Çünki Allahın ruzisi ilə bağlı müşriklərin qadağa və halal etmələri gizlində və xüsusi bir əməl deyildi,

1 “Sunənu İbn Macə”, c. 1, səh. 19.

2. “Səhihi-Müslim”, c. 5, səh. 206.

3. “Usuli-kafi”, c. 1, səh. 54-55, 1-2-3 və 4-cü hədislər.

4. “Bihar”, c. 2, səh. 264, 14-15 ci hədislər; həmçinin, səh. 304, 45-ci hədis; c. 36, səh. 288-289.

əksinə onlar əvvəlcədən bir ideyanı ortaya qoyur və sonra camaatı ona dəvət edirdilər. Bu cəhətdən məzəmmət və Allahın əzabına layiq oldular. O cümlədən, rahiblər də dünyanı tərk etmək ideyasını icad edir və sonra onu müxtəlif yollarla camaatın arasında yayırdılar. Müslim "Səhih" kitabında Peyğəmbərdən (s) belə nəql edir:

من دعا الى هدى كان له من الاجر مثل اجور من تبعه لا ينقص ذلك من اجورهم شيئا و من دعا الى ضلاله كان عليه من الاثم مثل آثام من يتبعه لا ينقص ذلك من آثامهم شيئا

*"Kim camaatı haqqa hidayət edərsə, həmin şəxsə itaət edənlərin savabını ona verərlər və onların da savabından bir şey azalmaz və əgər bir şəxs camaatı zəlalətə dəvət edərsə, günah edən şəxslərin günahı kimi ona günah yazılar və onların günahlarından bir şey azalmaz."*¹

Bu hədisdən məlum olur ki, bidət bir ideyanı icad etməklə bitmir, əksinə camaatın arasında onun yayılması üçün çalışmaq da bidətin təməli sayılır.

3. Xüsusi və ümümi dəlilin olmaması

Üçüncü ünsürü bəyan etməklə bidətin mahiyyəti tamamilə aşkar olacaq və bu da Quran və sünnədə yeni ideya üçün şəriətdə dəlilin olmamasıdır. Buna görə də, hər hansı yeniliyin mənbəyi Quran və sünnə olmazsa, bidət sayılır. Məsələn, əgər bir şəxs Fitr bayramı günündə oruc tutmaq və yaxud gecənin yarısına kimi orucu davam etməyin zəruri olması kimi bir xüsusiyyəti şəriətdə ondan bir söz və əsər olmadığı halda dinə və şəriətə nisbət verərsə, bunların hər ikisi bidətdir. Bidət haqqında qeyd olunan əvvəlki təriflərdə bu həqiqətə işarə olundu. Bu izahdan aydın olur ki, hərbi sahələrdə təlimlərin və müdafiə üçün yeni texnikaların kəşfinin vacib olması sünnə və hədislərdə bildirilmişdir və bidət də sayılmır. Çünki bu cür məxsus yeniliklərin Quran və sünnədə gəlməməsinə baxmayaraq, Allahın

1. "Səhihi-Müslim", "kitabul-elm", c. 8, səh. 62; "Səhihi-Buxari", Quran və sünnəyə yaxın olmaq kitabı.

Quranındakı ümumi qanun belə yeniliklərin qanunauyğun olmasına dəlalət edir.

Quranda buyurulur:

﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾

*“Allahın düşməni və öz düşməninizi, qorxutmaq üçün kafirlərə qarşı bacardığınız qədər qüvvə və döyüş atları tədarük edin.”*¹

Xatəmiyyət mövzusunda belə bir məsələ sübut olunubdur ki, İslam dini dinin mahiyyət və gövhərini bəyan edir, amma dinin sədəfi məkan və zamanın şəraitindən asılıdır. Deməli, bu şərhdən aşkar oldu ki, hər bir yenilikdə əgər zikr edilən üç ünsür olmuş olarsa, bidətdir, bir qismi və ya heç birisi olmayan halda isə bidət hüdudundan xaricdir. Amma bununla belə, onun halal və haram olması Quran və sünnədən hökmün çıxarılmasına bağlıdır. Bura kimi izah edilən mətləblərdən anlaşılır ki, dini işlərdə dəyişiklik mənasına olan bidət bir qismdən artıq deyil və bu da haram və məzəmmət olunubdur. Amma şüa alimlərindən Şəhidi-Əvvəlın izah etdiyi kimi, şəriətdə olan beş hökmə əsasən bidətin bölünməsi² onun lüğətdə olan mənasına aiddir. Buna görə də, Şatibinin bu qismlərə etdiyi şübhə əsassız və yersizdir.³

Bidətin beş hökmə əsasən bölgülərə ayrılması

Bidət məsələsini fiqhimizdə olan beş hökmə əsasən bölgülərə ayırmaq olar. Şüa alimlərindən olan Şəhidi-Əvvəl bunu qəbul edərək deyir: Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra yeniliklər beş yerə bölünür:

1. **Vacib.** Quran və Peyğəmbərin (s) sünnəsinin cəm edilməsi kimi.

2. **Haram.** Dəstəmaz aldıqda, ayaqların yuyulması, ayaqdan qeyrisinə məşin çəkilməsi və müstəhəb namazların camaatla birgə qılınması kimi.

3. **Müstəhəb.** Müstəhəb dəlillərə şamil olan məktəblərin tikilməsi kimi olan şeylər.

1. "Ənfal" surəsi, ayə 60.

2. "Əl-Fəvaid vəl-qəvaid", c. 2, səh. 144-145.

3. "Əl-İtisam", c. 1, səh. 130.

4. **Məkrüh.** Məkrüh işlərin dəlillərinə şamil olan şeylər. Məsələn, həzrət Zəhranın (ə) təsbihatını azaltmaq.

5. **Mübah.** Mübah olan işlərin dəlillərinə daxil olan məsələlərə şamildir. Məsələn, unu ələkdən keçirmək kimi əməllər. Həyatda rifaha malik olmaq mübah əməllərdən sayılır.¹ Qeyd etdiyimiz bu beş qism bidətin lüğətdəki mənasına əsaslanan bölgüsüdür, çünki Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra qarşıya çıxan hər hansı bir yenilik o həzrətin zamanında mövcud olan işlərə uyğun beş hökmdən birinə şamildir. Bir halda ki, şəriətdə olan bidət bir hökmdən artıq ola bilməz və bu da onun haram olmasıdır. Çünki şəriətdə bidət dini işlərdə dəyişiklik etmək mənasındadır və həmin məsələ (dində dəyişiklik) Allahın ixtiyarındadır. Buna görə, Əllamə Məclisinin nəzərinə əsasən, bidəti fiqhədə olan beş hökmə əsasən ayırmaq batildir. Çünki Peyğəmbər (s) buyurduğu kimi, bidət yalnız haram olan bir şeyə deyilir:

وكل بدعه ضلالة و كل ضلالة في النار

“Hər yenilik yolunu azmaqdır və hər yolunu azmış cəhənnəm oduna layiqdir.”²

Şatibi bu bölmə ilə tamamilə müxalifdir, çünki onun nəzərinə, “bidət” sözünün beş yerə bölünməsinə şəriət və dində heç bir sübut yoxdur və bu bölmənin bir növ ziddiyyəti vardır.³ Amma məsələ bidətin bölünməsinin hansı mənanaya görə olmasındadır. Əgər lüğət cəhətdən ayrılırsa, doğrudur və əgər şəriət və terminoloji mənası baxımından bölünürsə, əsla düzgün deyil.

1. Bəyənilən və bəyənilməyən bidət

Bəziləri “bidət” sözünü bəyənilən və bəyənilməyən hissəyə ayırıblar. Əlbəttə, bu işin kökü ikinci xəlifənin sözünə qayıdır. Tərvih namazı əvvəllər tənha (furada) qılınırdı, sonradan xəlifənin əmrinə əsasən camaatla birgə qılındı.

Xəlifə insanların tərvih namazını imama iqtida edərək camaatla

1. “Əl-Fəvaid vəl-qəvaid”, c. 2, səh. 145-146.

2. “Biharul-ənvar”, c. 2, səh. 303, 42-ci hədis.

3. “Əl-İtisam”, c. 1, səh. 130.

qıldığını gördükdə, belə dedi: نعمت البدعه هذه “Bu, yaxşı bir bidətdir.”¹

Dastanın şərhı: Əbdürrəhman ibn Əbdulqari deyir ki, Ramazan ayının gecələrinin birində Ömər ibn Xəttab ilə məscidə varid olduq və gördük ki, insanlar dağınıq formada təravih namazını qılırlar, bəziləri tənha və bəziləri isə camaatla birgə yerinə yetirirlər. Ömər dedi: “Kaş ki, bunların hamısını camaatla birgə qıldıra biləydim!” Buna görə, Əbi ibn Kəbi bu işi yerinə yetirməyə təyin etdi. Səhəri günün gecəsi Ömər yenidən məscidə daxil olduqda, gördü ki, hamı təravih namazını birlikdə qılır. Dedi: “Bu, bəyənİLƏN bidətdir.”

Bu haqda belə bir sual qarşıya çıxır ki, əgər dində təravih namazının cəm şəkildə qılınması varid olubdursa, bu vaxt onun qılınması istər tənha və istərsə də cəm şəkildə qanuna uyğun olur və bidət də sayılmır. Amma təravih namazının cəm formada qılınması şəriətdə icazə verilməyibsə, bəyənİLƏN deyil, əksinə haram və qəbahətli bir bidət olur. Deməli, bidətin yaxşı və qəbahətli (qəbih) olmaqla iki yerə ayrılması bidətin həqiqi mənası ilə uyğun gəlmir və Şatibi “Əl-Muvafiqət” kitabında bu həqiqəti aydınlaşdırma bəyan etmişdir. Şatibi yazır: “Bidətin həqiqiliyi dini kənara atmaq və onunla müxalifətçilik etməkdir və bu da heç vaxt yaxşı və qəbih olan iki yerə ayrılmaz. Şəriətlə mübarizə edən bir şey yaxşı və bəyənİLƏN bir iş ola bilərmi?...”² Bidətin bu bölgüsünə lüğət baxımdan olan bölgü bəlkə də uyğun gələ bilər, çünki ömür boyu baş verən yeniliklər və ənənələr bəzən insanların xeyrinə və bəzən də ziyanına olur. Burada bidəti yaxşı və qəbih hesab edə bilərik. Məsələn, Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra səhabələrin həyatında baş verən ilk iş unu ələkdən keçirmək və buğdanın qabığını ondan ayırmaq oldu ki, bu iş o zamanda ərəblərin çətinlikdə yaşamalarına nisbətə bir növ rifah hesab edilirdi. Bu cəhətdən onu bəyənİLƏN bidət kimi vəsf etmək olar. Bu bəyanla qeyd edilən hədisin mənası da aydın olur:

من سن في الاسلام سنة حسنة فعمل بها بعده كتب له مثل اجر من عمل بها ولا ينقص

1. Buxari”, c. 3, səh. 44; oruc bölməsi.

2. “Muvafiqat”, c. 1, səh. 42.

من اجورهم شيعة و من سن سيئه فعمل بها بعده كتب له مثل وزر من عمل بها¹

Bu hədisdə bəyənیلən adət və ənənədə məqsəd mədrəsələrin tikilməsi, kitabxanaların qurulması və digər maarifləşmə işlərin yayılması kimi olan mübah işlərdir. Şübhəsiz, belə adətlərin yayılması camaat arasında elm və biliyin inkişafına səbəb olan mübah və bəyənیلən bir əməldir. Amma bəyənilməyən adətlərdə məqsəd musiqi ilə olan toylarda və qonaqlıq məclislərində kişi və hicabsız qadının bir-birinə qarışması kimi bilinən cəmiyyətdə bir şəxsin tərəfindən icra edilən haram bir işlərə deyilir. Beləliklə, zikr olunan bu hədis bidətin terminoloji mənasına aid deyil, çünki bu iki nəfərdən heç biri dinin hüdudlarına yiyələnmişdir. Əksinə, birinci şəxs müstəhəb bir əməli həyata keçirmiş və ikincisi isə haram bir əməli yaymışdır.

2. Adi və şəri bidət

Bəziləri bidəti adi və şəri işlərə bölürlər ki, bu da ötən qismlər kimi düzgün deyil, çünki bidət məsələsi şəri işlərdə - istər ibadət və al-verdə və istərsə də, İslamın siyasi məsələlərində - dəyişiklik etməyə deyilir. Amma müasir zamanda millətlərin mədəniyyəti kimi tanınan adi işlər isə bidətin hüdudundan xaricdir və sadəcə bidətin lüğət cəhətdən olan mənasına şamil ola bilər. Məsələn, hal-hazırda insanların yaşayışında istər memarlıq, evlərin tiklişi, təlim, tərbiyə və istərsə də, informasiyada toplu şəkildə görülən işlər, müxtəlif oyunların hamısı bidətin lüğət baxımından olan mənasına aiddir, nəinki, şəri cəhətdən nəzərdə tutulan mənasına. Çünki bunları meydana gətirənlər heç vaxt onları dinə nisbət vermirlər, amma bunula belə, onların bidət olmaması şəriət cəhətdən onların düzgün olmasına dəlil deyil, əksinə Quran və sünnə baxımından onların hökmü məlum olmalıdır.

3. Həqiqi və nisbi bidət

Şatibi bidəti nisbi və həqiqi olmaqla iki yerə ayırır. Şatibinin nəzərində həqiqi bidət ona deyilir ki, Quran, sünnə və

1. "Səhihi-Müslim", c. 8, səh. 61.

icma tərəfindən onun üçün bir dəlil yoxdur və baxmayaraq ki, bidət yaradan şəxsin nəzərində ona şəriətdə dəlil vardır. Amma nisbi bidət ikitərəflidir. Bir tərəfdən, onun üçün dəlil var və digər tərəfdən, dəlil yoxdur və bu cəhətdən ona nisbi adı verilibdir. Yəni, nə yüz faiz müxalif və nə yüz faiz müvafiqdir. Bu qismlərin aydınlığı üçün bir neçə misala diqqət yetirin:

1. Bir şəxs hər ayın qadağan və əmr olunmayan müəyyən bir günündə oruc tuta və hər ay bu əməli davam edə.

2. Bir nəfər gecə və gündüzün müəyyən bir saatını Quran oxumaq üçün ayıra və həmişə həmin vaxtda Quran oxumaqla məşğul ola.

3. Ərəfə günündə məscidə camaatı toplayıb bu yolla özünü ərəfə əhlinə oxşatmaq üçün cəm şəkildə Quran və dua oxumaq.¹

Şatibi bu cür əməllərin bidət olması üçün dörd dəlil gətirir:

1. Şəriətdə bu cür xüsusiyyət gəlməyibdir, dində olmasına baxmayaraq, oruc tutmaq və Quran oxumaq mütləq şəkildə vardır, amma bir günü və ya zamanı bu əməl üçün məxsus etmək Quran və sünnədə yoxdur.

2. Bu əməllərin zahiri naməlumdur, çünki qarşısı alınması lazım olan bidət və əməl edilməsi lazım olan sünnə olması bilinmir.

3. Bu xüsusiyyətlərə malik olan belə bir əməl Peyğəmbər (s) və səhabələrin vaxtında olmayıbdir.

4. Bü cür əməlləri davam etdirmək bir dəstənin onu sünnə kimi qəbul etməsinə səbəb olar və belə xüsusiyyətin şəriətdə olmasını təsəvvür edərlər.²

Hazırda qeyd edəcəyimiz iki prinsiplə bu bölmənin möhkəm olmaması məlum olacaq:

A) **Dəlil bütün yerlərə şamil olsun:** Mübahisənin yeri oradadır ki, oruc yaxud oxunan Quranın dəlilinin hüdudu geniş və bütün hallara və şəraitə şamil olmuş olsun.

B) **Bir işi davam etdirmək iki növdür:** Müstəhəb bir əməli məxsus bir vaxtda həmişə yerinə yetirən bir şəxsin əməli iki vəziyyətdən xaric deyil: Bəzən cümə günündə Quran oxumaq və

1. "Əl-İtisam", c. 1, səh. 286-290.

2. "Əl-İtisam", c. 1, səh. 286-290.

müəyyən bir gündə oruc tutmağın səbəbi dində gəlməsinə etiqadlı olmağa görədir və bəzən isə hansısa şəxsin müəyyən bir gündə oruc tutması və ya Quran oxumasının səbəbi dinə heç bir nisbət vermədən onun yaşayışı ilə uyğun olmasından aslı olur. Birinci məsələ şübhəsiz, bidətin simvolundandır. Amma ikinci məsələdə yenilik olmadığından, bidət deyil, çünki hər ayın müəyyən günü onun boş vaxtı olduğuna əsasən və bu gündə oruc tutmaq onun üçün rahat olduğuna görə, bu günü seçir və həmçinin, cümə günündə, yaxud cümə axşamlarında onun Quran oxumasına səbəb o şəxsin həyatda olan proqramları ilə uyğun olmasıdır.

Bu izahlardan məlum olur ki, Şatibinin dörd sübutdan ibarət olan dəlili təmələndən düzgün deyil, çünki müqəddəs şəriət tərəfindən qeydin bildirilməməsinə baxmayaraq, bu əməlləri icra edən şəxs işinin xüsusiyyətini heç zaman şəriətə nisbət vermir. Əməllərin naməlum olmasına gəldikdə, “bidət” sözünü düzgün formada araşdırma bilməyib onun naməlum olmasını deyənlər təəccüb doğururlar. Daha təəccüblü məsələ onun üçüncü sübutudur və o, bu cür xüsusiyyətdə bir əməlin Peyğəmbər (s) və səhabələrin vaxtında olmamasını deyir. Peyğəmbərin (s) bir əməli tərk etməsi onun haram olmasına dəlil deyil, o ki qalmışdı, səhabələr olsun. Fərziyyəmiz də budur ki, dəlilin mütləq olması bütün günlər və keyfiyyətlərə şamil olur. Amma dördüncü dəlilin haqqında bunu deyə bilərik ki, əgər cahil bir insan sünnə olmayan bir şeyin sünnədən olmasını güman edirsə, onu hidayət etmək lazımdır və digərlərinin əməllərinə maneə olmaq lazım deyil.

“Bidət”in təfsirində bidət

Bəzi kəslərin “bidət” və onun viranedicili təsirləri barədə söhbət açmasına baxmayaraq, onlar “bidət”in təfsirində bidətə yol vermiş və dəlil-sübut olmadan bir sıra məsələləri haram hesab etmişlər. Halbuki, səhabə və tabeilər zamanında belə bir şey mövcud olmamışdır. Bu cür bidətlərin əsasını qoyan və öndəgedən şəxs İbn Teymiyyədir. O, bütün İslam dünyasında Peyğəmbərin (s) doğum günü ilə bağlı bayram məclislərinin

keçirilməsini bidət hesab edərək demişdir ki, əgər bu məsələ düzgün olsaydı, o həzrətin səhabə və tərəfdarları bu məsələdə bizdən qabağa düşər və bayram məclisləri keçirərdilər. Quranı öpmək barədə isə belə deyir: “Bu barədə sələflərdən bizə heç bir şey gəlib çatmayıb.”¹

Həmin düşüncəni Məhəmməd ibn Əbdülvəhhab qəbul etmiş və onun tərəfdarları Bəqidəki imamların zərifi və məqbərələrini uçurarkən bu məsələyə istinad etmişlər.

Mədinə alimlərindən olan Abdullah ibn Buleyhid öz istiftatında qəbirlərlə bağlı fətva vermiş və belə demişdir: “İslam tarixinin ən yaxşı zamanı olan ilk üç yüz ildə belə bir şey olmamışdır.”²

Bu məsələ barədə iki mətləbi diqqətinizə çatdırmaq istəyirik:

1. Sələf Saleh adlandırılan keçmişdəkilər haqq və batilin əsası hesab edilmir və onların nəyi isə yerinə yetirməsi və ya nədənsə çəkinməsi (iş və felləri) halal və haramın meyarı deyil. Onların nəyi isə tərk etməsini həmin məsələ ilə bağlı icazənin olmamasına dəlil kimi başa düşmək olmaz və İbn Teymiyyə, Məhəmməd ibn Əbdülvəhhab və bu ikisinin tərəfdarlarından başqa, heç bir mufti də sələfin hansısa bir əməli tərk etməsini onun haram olmasına bir dəlil kimi nəzərdə tutmamışdır və bunun özü (həmin məsələni haram hesab etmək) bidətdir.

2. Səhabələr zamanında belə məsələlərin olmamasını söyləmək həqiqi tarixlə ziddiyyət təşkil edir. Müsəlmanlar müqəddəs Qüds şəhərini fəth etdikləri zaman orada həzrət İbrahim (ə), Yaqub peyğəmbər (ə) və onun övladlarından olanların qəbirləri var idi və indiyə qədər də qalmaqdadır. Xəlifənin zəmindən də belə bir fikir keçmirdi ki, həmin qəbirlərin olması bidətdir və onları dağıdıb uçurmaq lazımdır. Beləliklə, onların (qəbirlərin) dağıdılmasını İslama istinad etməyin özü də bir növ bidətdir.

“İlk üç əsrdə mövcud olmuş hər bir düşüncə və fikir düzgün və olduğu kimi qalmaqdadır.” – deyən kəslər Buxarinin “Səhih” kitabında Abdullah ibn Məsuda istinad edərək nəql etdiyi

1. “Əl-Fətəvil-kubra”, c. 1, səh. 176.

2. “Kəşful-irtiyab”, səh. 357.

rəvayətə əsaslanırlar. Abdullah ibn Məsud Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir:

خير الناسِ قرنى ثم الذين يلونهم ثم الزين يلونهم ثم يجىءُ اقوام تسبق شهادة
احدهم بمينه ويمينه شهادته

*“Ən yaxşı insanlar mənim əsrimdə (zamanımda) yaşayan insanlardır. Sonra onlardan sonra gələnlərdir. Daha sonra onların ardınca ikinci bir dəstə gəlir. Sonra elə bir dəstə gəlir ki, onların şahidliyi andlarından önə keçər və onların andlarına etimad etmək olmaz.”*¹

Bu qrupdan olanlar hədisdə istifadə edilən “qərn” sözünü “yüz il” kimi təfsir etmiş və həmin səbəbdən, onlar ilk üç yüz ildə yaşamış müsəlmanların əməllərini bir növ “müqəddəs” hesab edərək onların bir əməli yerinə yetirmə və ya tərək etməsini haqq və batilin nişanəsi saymışlar.²

“Qərn” sözünün “yüz il” kimi təfsir edilməsi yeni bir termdir və hədis söyləndiyi zaman bu termin mövcud olmamışdır. Eyni zamanda, “qərn” sözü Quranda yeddi dəfə işlədilmiş³ və heç vaxt “zaman” –istər yüz il olsun, istərsə də, ondan çox və ya az – mənasında istifadə olunmamışdır. Əksinə, bu sözdə məqsəd eyni bir zamanda yaşayaraq müştərək xüsusiyyətlərə malik olan bir qrupun nəzərdə tutulmasıdır. Lüğətçilər də bu mənada fikir birliyinə malikdirlər və “qərn” sözünü “əl-ummətu tətī bədəl-uməh” (bir-birinin ardınca gələn nəsil) kimi ifadə etmişlər.⁴

إذا ذهب القرن الذي انت فيهم وُخلف في قرن فانت غريب

*“Sənin onların arasında olduğun bir dəstə (nəsil) dünyadan getsə və sən digər bir dəstənin arasında qərar tutsan, bu zaman sən onların arasında qəribsən (yadsan)”*⁵

Nəticədə, hədis bir-biri ilə yaşayan və bir-birinin ardınca gələn üç nəslin fəzilət və üstünlüyünə dəlalət edir. Hər üç

1. “Səhih Buxari”, hədis 2652.

2. “Fəthul-bari”, c. 7, səh. 6 və c. 5, səh. 260.

3. “Ənam” surəsi, ayə 6; “Məryəm” surəsi, ayə 47 və 94; “Sad” surəsi, ayə 3; “Qaf” surəsi, ayə 36; “Muminun” surəsi, ayə 31.

4. “Lisanul-ərəb”, c. 13, səh. 333, “qərənə” sözü.

5. “Qamusul-lüğət”, “qərənə” sözü.

qrupdan olanların ömrünün nə qədər olması barədə hədisdə söhbət açılmamışdır.

Birinci nəsil Allah Rəsulunun (s) yaşadığı əsrə uyğundur və ondan sonra gələn iki qrupun hansı əsr və dövrə aid olması hədisdə müəyyən edilməmiş və məlum deyildir. Belə olduğu halda, hicri-qəməri ili ilə ilk üç yüz ildə yayılmış olan düşüncə, təfəkkür və rəftarı bu hədisə istinad edərək necə müqəddəs hesab etmək olar və bu düzgündürmü?

Bəlkə də, bu üç qrupun (nəslin) xeyirli olması meyarı onların arasında ixlashlı mücahidlərin mövcudluğu, onların öz zamanələrinin siyasi məsələlərindən uzaq olaraq İslamın bütün dünyaya yayılmasına çalışmaları və əksər hallarda fəthlərin onların sayəsində həyata keçirilməsi, hətta Əndəlisin hicri 92-ci ildə fəth edilməsi olmuşdur. Əgər bu meyarı nəzərə almasaq, bu üç əsrdə onların (həmin nəsillərin) şərinin (fəsadının) heç də əvvəlki əsrdəki nəsillərdən az olmadığını qeyd etməliyik.

Birincisi, hicri 40-cı ildən başlayaraq 133-cü ildə sona çatan Əməvilər hakimiyyəti zamanında o qədər günahsız şəxslərin qanı axıdılmış və islami inqilab və hərəkatlar yatırılmışdır. Onlara nümunə kimi 61-ci ildə Kərbəla faciəsini və 121-ci ildə Zeyd ibn Əlinin qiyamını, həmçinin, digər islami inqilabları misal göstərə bilərik.

Görəsən, tarixin yaddaşından “Cəməl”, “Siffeyn”, “Nəhrəvan” kimi müharibələri silmək olarmı? Yaxud da, Hirrə hadisəsi, Yezidin qoşunu tərəfindən Kəbə evinin daşa basılması bu əsrlərdə baş verməmişdirmi?

İkincisi, yəhudi və nəsrənilərdən (məsihilərdən) olan bir qrup alim İslam libası geyinərək termin olaraq “israiliyyat”, “məsihiyyat” və “məcusiyyat” adlanan yalançı hədisləri islami hədislərə daxil etmiş, onları yaymışlar. Onların sayəsində saysız bidətlər meydana çıxmış və günümüzdə qədər də davam etməkdədir.

Üçüncüsü, Əbülhəsən Əşərinin “Məqalatul-islamiyyin” adlı kitabında xatırladığı qeyri-islami və kafir məktəblər bu üç əsrdən doğaraq meydana çıxmış və həmin zamana söykənən düşüncə, fikir və əməllərin müqəddəsliyi iddiasına əsaslanmışdır.

Xəvaric, Cəhmiyyə, Muhəkkəmə, Murcia və Kəramiyyə kimi qruplar həmin əsrlərdə yaranmışlar.

Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra meydana çıxan bidətlərin üç nümunəsi

Peyğəmbər (s) zamanında o həzrətin səhabələri arasında aşkarcasına belə inhiraf və azğınlıqlar mövcud deyildi. Amma onun son sözləri onlar arasında fərqli düşüncələrin formalaşdığından xəbər verir. Misal üçün Peyğəmbər (s) ona yalandan hədislər nisbət verənləri axirətdə cəhənnəm atəşi ilə təhdid etmişdir. O həzrətin ömrünün sonlarındakı məşhur xütbəsi bidətə işarədir. Peyğəmbər (s) ömrünün sonlarında belə buyurmuşdur:

شر الامور محدثاتها و كل محدثة بدعة و كل بدعة ضلالة

“İşlərin ən pisi yenilikdir və hər yenilik bidətdir. Hər bidət də azğınlıqdır.”

O həzrətin ömrünün sonlarında buyurduğu bu və digər sözlər də bidətin pisliliyini bildirir. Həzrətin aşağıdakı cümləsinə diqqət yetirin:

إذا التبست عليكم الفتن كقطع الليل المظلم فعليكم بالقرآن

“Çoxlu fitnələr gecənin zülməti kimi sizi bürüdükdə, Qurandan yapışın.”¹

Qaranlıq gələcəkdən xəbər verən bu ifadələrə diqqət yetirməklə Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra baş qaldıracaq bidət və fitnələrin intizarında olmalıyıq. Hazırda bəzi nümunələri nəzərinizə çatdırırıq:

1. Fədəkin müsadirə olunması

Fədək torpağını (لا نورث ما تركناه صدقة)² (o həzrətin adından yalan danışaraq) *“Peyğəmbər (s) özündən sonra miras qoymur, ondan qalan şeylər sədəqədir.”* hədisinə istinad edərək müsadirə olunması. Halbuki, Quranda bunun əksi söylənilir:

1. “Kafi”, c. 2, səh. 599, hədis 2.

2. “Səhih Buxari”, hədis 4241, “Xeybər” döyüşü.

﴿وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ﴾

“Süleyman Davudun varisi oldu.”¹

Digər bir ayədə isə həzrət Zəkəriyyənin (ə) Allahdan ona və Yaqub (ə) övladlarına varis olması üçün övlad diləməsi qeyd edilmişdir:

﴿فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثُنِي وَيَرِثْ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا﴾

“(Övlad ata et) ki, mənim və Yəqub övladlarının varisi olsun. Ey mənim Rəbbim, onu (mənəvi kamilliklər baxımından) bəyənilən et!”²

Əgər yuxarıda qeyd edilən hədisi Peyğəmbər (s) söyləmiş olsaydı, bunu o həzrətin qızı xanım Fatimə (ə) daha yaxşı bilərdi, nəinki, Əbu Bəkr kimi yad bir şəxs. Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra o həzrətin evi xanım Fatiməyə (ə) irs qalmışdı. Amma bu şəxslər hətta imam Həsənin (ə) o evdə dəfn olunmasına belə icazə vermədilər. İbn Abbas ona (Əbu Bəkrə) belə dedi: “Sən səkkizdəbirin dördüdəbirinə malik olsan da, o evi düzgün şəkildə istifadə etmədin.”³

2. Bir məclisdə (bir dəfəyə) üç talaqın verilməsi

Əgər bir şəxs öz zövcəsinə üç dəfə talaq versə, həmin qadın başqa bir kişiyə ərə gedib onunla yaxınlıq etməmiş və kişinin öz razılığı ilə boşanaraq iddə müddəti sona çatmamış bir daha həmin qadınla evlənmə bilməz. Bu halda birinci ər əvvəlki zövcəsi ilə yenidən evlənmə bilər. Üç dəfə talaq verməkdə məqsəd bu talaqların birdəfəyə deyil, ayrı-ayrılıqda həyata keçirilməsidir, yəni birinci dəfə talaq versin, sonra yenidən ona (qadınının yanına) qayıtsın, ikinci dəfə talaq versin və onunla barışsın. Əgər üçüncü dəfə də talaq versə, yuxarıda qeyd edilən hallar gerçəkləşməyə qədər qadın ona haram olur.

Aydın məsələdir ki, bu üç talaq müəyyən qədər vaxt aparır, belə ki, birinci talaqdan sonra kişi öz zövcəsi ilə barışır və bir müddət onunla həyat sürdükdən sonra yenidən talaq məsələsi

1. “Nəml” surəsi, ayə 16.

2. “Məryəm” surəsi, ayə 5- 6.

3. “Biharul-ənvar”, c. 44, səh. 155,; “Tarixə Yəqubi”, c. 2, səh. 235.

meydana çıxır və digər iki talaq qeyd etdiyimiz kimi həyata keçirilir. Quranda bu barədə belə buyrulur:

﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ... فَإِنْ طَلَّقَهَا لَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾

“(Kişinin arvadı yenidən özünə qaytarmaq haqqına malik olduğu ric’i) talaq iki dəfədir. Beləliklə, (hər dəfə iddə müddətində qayudaraq onu) yaxşılıqla saxlamaq və ya (qayıtmayıb onu) xoşluqla ondan əl çəkmək (kişinin öhdəsinədir). Beləliklə, əgər kişi ona (üçüncü dəfə) talaq versə (onu boşasa), daha o qadın başqa birinə ərə getməyincə, ona (əvvəlki ərinə) halal olmayacaqdır.”¹

Əgər əvvəlki iki talaq gerçəkləşsə, zövcəsi ərinə haram olur. Zövcənin başqa birinə ərə gedib sonra ondan ayrıldığı hal istisnadır və bu halda, birinci əri onunla yenidən evlənə bilər. Təfsirçilər ﴿فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ﴾ “Beləliklə, (hər dəfə iddə müddətində qayudaraq onu) yaxşılıqla saxlamaq və ya (qayıtmayıb onu) xoşluqla buraxmaq (kişinin öhdəsinədir).” ayənin bu qismi barəsində iki nəzərə malikdirlər. Birincisi, ayənin bu hissəsi üçüncü talaqa dəlalət etmir, əksinə kişi və qadın münasibətlərinin keyfiyyətini bəyan edir. İkincisi, üçüncü talaqa dəlalət edir və bundan sonra kişi zövcəsini ya yaxşılıqla saxlamalı, ya da ondan ayrılmalıdır.²

Bu cür fikir ayrılığının olması bizim məqsədimizə heç bir zərər yetirmir. Belə ki, ayədə aşkarcasına kişinin bir məclisdə birdəfəyə üç talaq verməsi deyil, talaqları ayrı-ayrılıqda verməsi nəzərdə tutulmuşdur. Peyğəmbər (s) sünnəsində də ayənin ifadə etdiyi məzmun təsdiq edilərək öz əksini tapmışdır.

Mahmud ibn Lubeyd belə nəql edir: “Allahın Rəsuluna (s) xəbər verdilər ki, bir kişi öz zövcəsinə bir məclisdə (birdəfəyə) üç talaq vermişdir. O həzrət qəzəbləndi və belə buyurdu: “Mən sizin aranızda olduğum halda, Allah kitabı ilə oyun oynayırsınız?!”³

Xoşbəxtlikdən Allahın hökmü birinci xəlifə zamanında və ikinci xəlifənin hakimiyyətinin bir dövründə hakim idi, amma

1. “Bəqərə” surəsi, ayə 229-230.

2. Cəssas, “Əhkamu Quran”, c. 2, səh. 447; “Təfsire İbn Kəsir”, c. 1, səh. 52.

3. “Sünəne Nəsar”, c. 6, səh. 142; “Əd-Durrul-mənsur”, c. 1, səh. 283.

ikinci xəlifənin hakimiyyətinin digər dövrlərində birdəfəyə üç talaq vermək məsələsi rəsmi olaraq tanınmağa başladı. İkinci xəlifə belə deyir: “Allah-taala insanlara talaqla bağlı möhlət vermişdi və onlar ayrı-ayrılıqda talaq verirdilər. İndi isə camaat tələskənlik etdiklərindən, üç talaqı birdəfəyə verirlər. Mən bu işin qarşısını almaq üçün, birdəfəyə üç talaqın verilməsinə icazə verirəm ki, qadın öz ərinə haram olsun və bu işi tərک etsinlər.”¹

Əhməd Əmin belə yazır: “İkinci xəlifə qanunun prinsipinə əməl edirdi və onun dövründəki qanun dəyişiklikləri qanunun ruhu (əsas) sayılırdı.”²

Amma bu məsələ qanunun prinsipinə əməl etmək deyil, əksinə öz xəyali məsləhətini aşkar ilahi göstərişlərdən ön plana keçirmək və həqiqətdə isə nəss müqabilində ictihad etmək idi. Əhli-sünnə alimləri xəlifənin bu əməlini təmizə çıxarmaq üçün bəzi məsələləri qeyd etmişlər və biz özümüz barəsində onların hamısını araşdırmışıq.³

3. Peyğəmbər (s) hədislərinin yazılmasının qadağan edilməsi

İslam mədəniyyəti elm və biliyə əsaslanmaq üzərində möhkəmlənmiş və hədəfinin cəhalət, xurafat və xoşagəlməz adətlərlə mübarizə olmasından danışır. Peyğəmbərə (s) nazil olan ilk ayə “oxumaq” barəsində olmuşdur. Daha sonra isə qələmin (yazmağın) əhəmiyyəti haqda söhbət açılmışdır. Allah-taala buyurur:

﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ. اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾

*“Oxu! yaradan Rəbbinin adı ilə. O, insanı laxtalanmış qandan yaratdı. Oxu ki, sənə Rəbbin daha kərimdür. O (Rəbbin) ki, (bəşərə) qələm vasitəsilə elm öyrətdi.”*⁴

1. “Səhih Müslim”, c. 4, “Tələquş-səlas” bölməsi, hədis 1; “Sünəne Beyhəqi”, c. 7, səh. 339.
2. “Fəcrul-İslam”, səh. 237.
3. “Əl-Bidət” (məfhumlar, hədlər, nişanə və onların (bidətlərin) yerləri), səh. 217-221.
4. “Ələq” surəsi, ayə 1-4.

Allah-taala bunlarla kifayətlənməyərək “Qələm” adlı surə nazil etmiş və buyurmuşdur:

﴿ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾

“Nun. (Bu, Allah və onun Rəsulu arasında olan bir rəmzdır. Bu kitab həmin bu hərflərdən təşkil olunmuşdur, amma bəşərin onun bənzərini gətirmək qüdrəti yoxdur. Bu kitabın möhkəm ayələri və bu cür müəşabih ayələri vardır.) And olsun (qələmlərin üzərində yazdığı) nurlu Lövhi-Məhfuzə və (qələmin batırılaraq yazdığı) mürəkkəbə və hər hansı bir sulu cövharə!”

Allah insanların hüquqlarının qorunması üçün bir-birlərinə verdikləri böyük və kiçik məbləğdəki borcların yazılmasına göstəriş vermişdir:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَن تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْب الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمٌ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِن تَفَعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

“Ey iman gətirənlər, (borc almaq və ya alver etməklə) müəyyən müddətə qədər bir-birinizə borclu olduqda, onu yazın. (Borc sənədini) sizin aranızda bir katib ədalətlə yazmalıdır. Katib onu Allahın ona öyrətdiyi kimi yazmaqdan əsla imtina etməməlidir. O yazmalı və boynunda haqq olan şəxs (borclu) imla etməli, Rəbbi olan Allahdan qorxmalı və haqqdan heç nəyi azaltmamalıdır. Əgər boynunda haqq olan şəxs səfeh ya (yaş baxımından) zəif olsa, ya (dilində olan qüsurlar səbəbindən) imla etməyə qadir olmasa, onun qəyyumu ədalətlə imla etsin və kişilərinizdən (müsəlman kişilərdən) iki nəfəri şahid tutun. Əgər iki kişi olmasa, şahidlər içərisindən (dinlərinə) razı olduğunuz bir kişi və iki qadını şahid tutun ki, əgər o iki qadıdan biri unutsa, o biri onun yadına salsın. Şahidlər

(şahid durmaq və ya şahadət vermək üçün) dəvət olunduqda, boyun qaçırmamaladırlar. Az və ya çox olmasından asılı olmayaraq müəyyən bir müddətə qədər möhləti olan borcu yazmaqdan usanmayın. Sizin bu işiniz Allah yanında daha ədalətli, şahidlik üçün daha möhkəm və şəkkə düşməməyinizə (çəkişməyə düçar olmamağınıza) daha yaxındır. Aranızda nəqd yolla dövr etdirdiyiniz alış-veriş istisnadır ki, onu yazmamağınız sizə günah deyildir. Həmişə alış-veriş edən zaman şahid tutun (belə etsəniz daha yaxşı olar). Katib (yazan) və şahid (azaldıb-çoxaltmaqla haqq sahibinə) zərər vurmamaladırlar və katibə və şahidə (haqlarını verməməklə) zərər dəyməməlidir. Əgər belə etsəniz (deyilənlərin əksini etsəniz və tərəflərdən hər hansı birinə ziyan dəysə), bu sizin üçün (Allaha qarşı) itaətsizlik və günahdır. Allahdan qorxun! Allah sizi öyrədir və Allah hər şeyi biləndir.”¹

Əgər kimsə Peyğəmbərin (s) xitabının onun üçün yazılmasını istəsəydi, belə deyərdi:

اكتبوا لأبي فلان الخطبة

“Atam üçün filan xütbəni yazın!”²

Təvəssüflər olsun ki, İslam maarifinin ikinci mənbəyi olan Allah Rəsulunun (s) kəlamları azgınlıq və bidətlərin qarşısını almaq, yeni məktəb və fırqələrin meydana çıxmasına mane olmaq üçün yazılmaq, o həzrətin səhabələri arasında şifahi və yazılı şəkildə yayılmaq, bir yerə toplanmaq yerinə, dövrün siyasəti hədislərin yazılmasının qadağan edilməsini tələb edirdi və bu bidətlər iki şəkildə formalaşdı:

1. Yalandan Allah Rəsulunun (s) adından hədis uyduraraq o həzrətin belə buyurduğunu söyləmək:

لا تكتبوا عني و من كتب عني غير القرآن فليمحاه

“Mənim sözlərimi yazmayın! Kim məndən Qurandan başqa, bir şey yazsa, onu silin!”³

2. İkinci xəlifə uzun müddət Allah Rəsulunun (s) hədisləri barədə düşündü və bu nəticəyə gəldi ki, əgər hədislər yazılırsa, o, Quranla səhv düşəcək. Beləliklə onun yazılmasını qadağan

1. “Bəqərə” surəsi, ayə 282.

2. “Səhih Buxari”, “kitabul-elm” bölməsi, hədis 2.

3. “Müsədu Əhməd”, c. 3, səh. 12.

etdi.¹ Günlərin birində minbərdə olarkən belə dedi: “Sizin yanınızda Peyğəmbərdən (s) yazılar (hədislər) olduğunu eşitmişəm. Onların hamısını bura toplayın ki, onlara baxım.” Camaat elə fikirləşdi ki, xəlifə hədislər barədə müsbət düşüncəyə malikdir və hədisləri dəyərləndirmək istəyir. Bu cəhətdən, yazmış olduqları hədisləri gətirdikdə, ikinci xəlifə onların hamısına od vurub yandırdı və belə dedi:

امنية كامنية اهل الكتاب²

143-cü ildə Mənsur Dəvaniqinin hakimiyyəti zamanında alimlər hədislərin yazılmasına təlaş və maraq göstərdikləri və bir sıra əsərlər yaranan vaxta qədər hədislərin yazılmasına qoyulan qadağa öz yerində qalmaqda idi.³

İslama dəyən xəsarət həddən artıq çoxdur, ona görə ki, 143 il yazılmayan hədisin taleyi hamıya məlumdur. Zahirdə İslamı qəbul etmiş əhli-kitab alimlərinin zamanında onlar özlərinin həddən artıq təhrif olunmuş hədis kitablarını müsəlmanlar arasında yaydılar və əksər fürsəttələb kəslər də pul qazanmaq üçün hədislər uydurmağa başladılar. Bu cür işlər hədislərin həqiqi sayının neçə bərabər olmasına səbəb oldu. Buxarinin Səhih kitabında 2761 hədis vardır ki, o altı yüz min hədisin arasından təkrarlarını silərək onları qeyd etmişdir.⁴ Səhih Müslim özünün 4000 hədisini 300 000 hədisin arasından seçmişdir.⁵ Müsnədi-Əhməddə 30 000 hədis var ki, onu 750 000 hədisin arasından seçmişdir.⁶ Əhməd bir milyon hədisi əzbər bilirdi. Allah Rəsulunun (s) sünnəsi və kitabın ziddinə olan bu cür işlər əhli-kitabın xürafatla bağlı etiqadlarının islami hədislərin arasında daxil olmasına və günümüzdə qədər də problemlər yaratmasına səbəb olmuşdur.

Biz Allah Rəsulundan (s) sonra baş verən bu üç növ bidəti xatırlatdıq ki, söyləmədiklərimiz üçün nümunə olsun.

-
1. “Təqyidul-elm”, səh. 49.
 2. “Təqyidul-elm”, səh. 52.
 3. “Tarixul-xuləfa”, səh. 261.
 4. “İrşadüs-sari”, c 1, Səh. 28.
 5. “Əl-Müntəzəm”, c 5, Səh. 32.
 6. “Müsnədü Əhməd”, c 1.

Bidətin yaranma amilləri

Bidət dində bir şeyin əlavə edilməsi və ya ondan bir şeyin azaldılması mənasında olarsa, belə bir sul yaranar ki, nə üçün bir dəstə bu işə əl atır və dində dəyişikliklərin yaranması səbəbləri nələrdir? Hazırda bidət yaradanları bu işə sövq edən amilləri diqqətinizə çatdırırıq:

1. Cahilcəsinə müqəddəslik

Alim və məlumatlı insanlar dinin hüdudlarına, xüsusən də, ibadətlərdə ibadət və yaşayışla bağlı məsələlərə orta həddə riayət edir və Allahın müəyyən etdiyi sərhədləri aşmırlar, amma təcrübəsiz və məlumatsız fərdlər ibadətlərdə həddi aşmağı özlərinə peşə edərək elə təsəvvür edirlər ki, bu yolla Allaha daha da yaxın olurlar. Hazırda onların bəzi nümunələrini diqqətinizə çatdırırıq:

1. Peyğəmbər (s) zamanında o həzrətin Osman ibn Məzun adlı səhabəsi özünü axtalamaq fikrinə düşür. Peyğəmbər (s) buyurur: “Kim bu işi görsə, bizlərdən deyildir. Bu işin yerinə oruc tut.” O Allahın Rəsulundan (s) rahib olub diyarbadıyar gəzmək üçün icazə istədi. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Mənim ümmətimin diyarbadıyar gəzməsi, məsciddə namazın intizarını gözləməkdən ibarətdir.”¹

2. Cabir ibn Abdullah belə deyir: “Peyğəmbər (s) səfərlərin birində ətrafına toplanmış olan bir şəxsi gördü. O həzrət həmin şəxsin kim olduğunu soruşdu. Cavab verdilər ki, o, səfərdə oruc tutaraq haldan düşmüş bir şəxsdir. Allahın Rəsulu (s) buyurdu: “Səfərdə oruc tutmaq bəyənilən bir iş deyil.”²

3. Allahın Rəsulu (s) Ramazan ayında Məkkənin fəthi üçün Mədinə şəhərini tərk etdi. O həzrətin qoşununda atlı və piyada olanların sayı çox idi. Bir müddətdən sonra onlar “Kiraül-ğəmin” adlı məntəqəyə çatdılar. Sonra bir kasa su gətirilməsini istədi və zöhrlə əsr namazı arasında ondan içdi və digərlərinə də oruclarını pozmasını əmr etdi. Amma bir dəstə məşəqqətli səfərdə oruc

1. “Əl-İtisam”, c. 1, səh. 325.

2. “Musnədu Əhməd”, c. 3, səh. 390 və 399.

tutmağın savabının çox olmasını güman edərək orucu pozmaqdan imtina etdi. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Onlar günahkardırlar.”¹

4. Peyğəmbər (s) bir şəxsin günün altında dayandığını gördü. Soruşdu ki, nə baş verib. O həzrətə cavab verdilər ki, o həmin şəxs heç kimlə danışmamağı, kölgədə oturmamağı və oruc tutmağı nəzir edib. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Ona danışması, kölgədə oturması və orucunu başa çatdırmasını söyləyin.”²

5. Qeys ibn Əbi Hazim deyir: “Peyğəmbər (s) bir qadının danışmadığını eşitdi. O qadın üçün nə baş verdiyini soruşdu. Dedilər ki, danımamaq orucu tutub. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Ona danışmasını söyləyin. İslamda bu cür işlər caiz deyil. Bu əməl cahiliyyət dövrünə məxsusdur.”³

6. Hicri onuncu ildə Peyğəmbər (s) həcc əməlini təlim vermək üçün Mədinədən Məkkəyə yola düşdükdə, o həzrət onunla gələn bir dəstənin ümrə əməlini yerinə yetirmədən həcc əməllərini ön plana keçirdiklərini gördü. Yəni, onlar Minadan qayıtdıqdan sonra yerinə yetirməli olduqları təvaf əməlini əvvəlcədən yerinə yetirmişdilər. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Cəbrayıl mənim arxamdadır və mənə təməttö həccində əvvəlcə ümrə, sonra isə həcc əməllərini etməyin lazım gəldiyini deyir. Həcc əməlləri üçün yerinə yetirdiyiniz əməlləri ümrə əməlləri etdiyinizi düşünün və ehram halından xaric olun. Ehram zamanın haram olan şeylər bundan sonra sizə halaldır.”⁴ Amma müsəlmanların bir qrupu bu əməli qəbul etməyərək dedi: “Ümrə əməlini yerinə yetirdikdən sonra haram olan şeylərin onlara halal olması, cənabət qüslünün suyunun onların baş və üzlərindən axdığı halda, həcc əməlləri üçün ehram bağlamaları necə mümkündür?”⁵

Bütün bu hallarda bidət qoyulmasına səbəb həmin işlərlə Allah dərğahına daha yaxın olmağın güman edilməsi olmuşdur. Həqiqi mömin Allah və onun Rəsulundan (s) önə

1. “Üsuli-kafi”, c. 4, səh. 127, hədis 5.

2. “Əl-Müvəttə”, “Kitabul-iymən və n-nuzur” bölməsi, səh. 317.

3. “Səhih Buxari”, c. 5, səh. 41-42.

4. “Səhih Müslim”, c. 4, səh. 37-38; “Səhih Buxari”, c. 2, səh. 140.

5. “Səhih Müslim”, c. 4, səh. 45.

keçməyən kəsdir. Allah-taala belə buyurur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

“Ey iman gətirənlər! Allahdan və onun peyğəmbərindən qabağa keçməyin (dini hökmlərdə onlardan eşitməyincə, nəzər bildirməyin və rəhbərlik və qəzavət işində onlardan qabaq hökm çıxarmayın). Allahdan qorxun. Həqiqətən, Allah eşidən və biləndir.”¹

2. Nəfsi istəklərə tabe olmaq

Dində bidətlər yaratmağın digər amillərindən biri nəfsi istəklərə tabe olmaq, üstünlük tələb etmək və şəhvətdir. Əmirəl-möminin Əli (ə) öz xütbəsində bu amilə belə işarə edir:

ايها الناس إنما بدو وقوع الفتن اهواء تتبع و احكام تبتدع يخالف فيها كتاب الله يتولى فيها رجال رجالا

“Ey insanlar! Fitnələrin başlanğıcı nəfsi istəklər və özünüzdən düzəltmədiyiniz hökmlərə tabe olmaqdır və bu, Allah kitabı ilə müxalifətçilikdir. Onların başında bir dəstə başqa bir dəstə ilə müttəfiq və əlbirdir.”²

Xəvariclərin əməlləri də onların nəfsi istəklərindən qaynaqlanan bir növ bidət idi. Onlar iki dəstə arasında həkəmiyyət (hakimlik) məsələsini küfr hesab edərək deyirdilər ki, biz kafir olmuşuq və buna görə də tövbə etməliyik. Əmirəl-möminin (ə) də tövbə etməlidir. Onların nəzərincə, həzrət Əli (s) tövbə etmədiyindən, o həzrətin əleyhinə qiyam qaldırdılar. Əmirəl-möminin (ə) “Nəhrəvan” döyüşündə xəvariclərdən öldürülənlərin yanından keçərkən onlara belə dedi: “Vay olsun sizə! Sizi tovlayan sizə zərər vurdu!” İmamdan soruşdular ki, ey Əmirəl-möminin (ə), kim onları aldatdı? İmam buyurdu: “Yoldan azdıran şeytan və onların əmmarə nəfsi (pisliklərə dəvət edən nəfs) onları arzularla tovladı. Onlara qələbə vədəsi verərək onları cəhənnəmə yolladı.”³

1. “Hucurat” surəsi, ayə 1.

2. “Üsuli-kafi”, c. 1, səh. 54, hədis 1.

3. “Nəhcül-bəlağə”, qısa kəlamlar, 323.

3. Yersiz təəssübkeşlik

Bidətlərin meydana çıxmasının üçüncü amili bidət yaradan şəxsin onların arasında yaşamış olduğu xeyirxah insanlardan qalan irsi etiqad və əqidələr nisbətdə yersiz təəssübkeşliyi olmuşdur. Onların nümunələrini İslam tarixindən də müşahidə etmək olar. Taif əhlindən olan nümayəndələrin heyəti Peyğəmbərin (s) yanına gələrək müsəlmanlara qoşulmaq istədiklərini bildirdilər və bu baxımdan, irsi olan bir neçə ənənənin rəsmi olmasını tələb etdilər:

1. Riba onlar üçün halal olsun.
2. Onların fahişəlikdə tanınmış qadınları cinsi məsələ və münasibətlərdə azad olsunlar.
3. Onların bütxanaları üç il müddətində öz yerində və dağıdılmamış qalsın.
4. Namaz da onlar üçün vacib edilməsin.

Həqiqətdə, onlar İslamı öz şirk etiqad və əqidə, eyni zamanda, ənənələrinin qorunması ilə bağlı bir növ örtük üçün istəyirdilər. Allahın Rəsulu (s) onların şərtlərindən heç birini qəbul etmədi və onların istəklərinin hər biri müqabilində bir ayə oxuyaraq həmin şərtlərin şəriət və dinə zidd olduğunu bildirdi. Namaz barəsində buyurdu:

لا خير في دين لا صلاة فيه

“Namazı olmayan bir dində heç bir xeyir-bərəkət yoxdur.”¹

4. Məsum olmayan (qeyri-məsum) birinə tabe olmaq

Bidətlərin meydana çıxmasında dördüncü amil səhv və xətalardan amanda olduğu güman edilən qeyri-məsum və xətakar insanlar müqabilində təslim olmaqdan ibarətdir. Yeri gəlmişkən, ümmətin məsum bir şəxsə ehtiyacı olmasının səbəbi onların dini məsələlərdə həmin şəxsə müraciət edərək haqqı batildən ayırd edə bilməsi üçündür. Belə olsa, heç bir bidət meydana çıxmaz. Peyğəmbər (s) zamanında heç bir fırqa yaranması və bidət qarşıya çıxmamışdı, çünki o həzrətin özü

1. “Əsədul-ğabə”, c. 1, səh. 216.

haqq və batilin ayırılmaz meyarı və haqqın zübur yeri idi. Amma o həzrətin vəfatından sonra ümmətin bir dəstəsi Səqəleyndən ayrı düşdüyü üçün yetmişdən artıq firqə və müxtəlif məktəblər meydana çıxdı və müsəlmanlar parçalandılar.

Bütün bu amillər qısa və yığcam şəkildə nəzərinizə çatdırdığımız bidət amilləridir. Bu mövzuda sadalamadığımız digər amillər barədə inşallah gələcəkdə məlumat verəcəyik.

Bidətin qarşısını almaq üçün əsaslı metod və üsullar

Dində bidətlərin yaranmasının qarşısını almaq, bidət yollarını bağlamaq və cəmiyyətin amanda qalması üçün hədislərdə də qeyd edilən bəzi məsələləri xatırlatmaq istəyirik:

1. Bidət və bidət yaradanlara nisbətdə xəbərdarlıq

Dinə edilən hücum və təcavüzlərin qarşısını almaqda ilkin müdafiə xətti Peyğəmbərin (s) bidət və bidət yaradanlarla bağlı camaata xəbərdarlıq edərək onları tanıtdırması və belə buyurmasıdır:

يجي قوم يميئون السنة و يوغلون في الدين فعلى اولئك لعنة الله و لعنة اللاعنين و
الملائكة و الناس اجمعين

“Elə bir qövm gələr ki, onlar sünnəni aradan qaldırar, dində həddi aşar. Allahın, bütün lənət edənlərin, mələk və insanların hamısının lənəti olsun onlara!”¹

Bidət və bidət yaradanlardan uzaq olmaq, onlarla rəftar etməyin keyfiyyəti barədə çoxlu hədis və rəvayətlərin² olmasına baxmayaraq, biz bunlarla kifayətlənirik.

2. Ümmət arasında yalan söyləyənlərin olması barədə məlumat vermək

Bidətin yayılmasının qarşısını almaqda ikinci amil Allah Rəsulunun (ə) ümmət arasında yalan danışanlar barədə xəbərdarlıq etməsidir. Hələ Peyğəmbər (s) zamanında o həzrətə

1. “Kənzul-ummal”, c. 1, hədis 1145.

2. “Kənzul-ummal”, hədis 1101, 1113, 1145, 1102, 1676.

yalandan hədislər nisbət verildiyində, Allahın Rəsulu (s) öz söhbətlərində belə buyurmuşdu: “Kim mənə yalandan bir şeyi nisbət versə, öz yerinin cəhənnəm odunda hazır olduğunu bilsin.”¹

Əmirəl-möminin (ə) Peyğəmbər (s) zamanında və ya o həzrətdən sonra yalandan hədis quraşdıranları üç qrupa ayırmışdır:

1. Münafıqlar.
2. Səhv və xəta edənlər.
3. Şübhə əhli.²

Tədqiqatçıların təlaş göstərərək islami hədisləri bu cür yalan uyduranların yalanından təmizləməsi diqqətəlayiqdir. Əllamə Əmini “Qədir” kitabında bidətin yayılması və meydana çıxmasında böyük rolu olmuş 702 yalançı şəxsin adını çəkmişdir.³

Biz burada əhli-sünnənin səhih kitablarında da qeyd edilən və yalandan Peyğəmbərə (s) nisbət verilən yalançı hədislərə işarə edirik:

Müslim özünün “Səhih” kitabında atası Musa ibn Təlhədən belə nəql edir: “Peyğəmbər (s) Mədinədə xurma ağaclarının başında olan bir dəstənin yanından keçdikdə, buyurdu: “Onlar nə edirlər?” Cavab verdilər ki, onlar xurma ağaclarının budaqlarını vurmaqla məşğuldurlar. Onlar erkək budaqların toxumlarını diş budaqların toxumlarına səpələyirlər ki, bar versin. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Mənim fikrimcə, bunun heç bir faydası yoxdur.” Həmin şəxslər bu işi görməkdən əl çəkдилər və nəticədə, o il ağaclar az bar verdi. Bu barədə Peyğəmbərə (s) xəbər verdikdə, o həzrət buyurdu: “Mən də sizin kimi bir insanam. Nə zaman din barəsində bir şey desəm, onu qəbul edin, amma öz nəzərimə əsasən nəsə söyləsəm, bu məsələdə mən də sizin kimi insanam (yəni səhv edə bilərəm).”⁴

Elə fərz edin ki, Allahın Rəsulu (s) ilahi vəhyə əmin və etibarlı biri deyil və heç zaman ona hikmət və kitab nazil edilməmişdir. Eyni zamanda, Allah onun elmini üstün hesab

1. “Səhih Buxari”, hədis 108-109.

2. “Nəhcül-bəlağə”, xütbə 21.

3. “Əl-Qədir”, c. 5, səh. 301-446.

4. “Səhih Müslim”, “Kitabul-fəzail”, 38-ci bölmə.

etməmişdir. ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾ (*Allahın sənə lütfü (həmişə) böyük olmuşdur.*)¹ Amma o, daimi olaraq Məkkə və Şama səfər edən və ərəblər arasında yaşayan biri idi. Görəsən, belə bir şəxsin xurma ağacı barədə məlumatsız olması, ondan bu barədə soruşulduqda, öz fikrini bildirməsi və camaatı yuxarıda qeyd edilən məsələdən çəkəndirməsi, sonra isə öz səhv və xəta etməsi üçün üzrxahlıq etməsi mümkündürmü?!

3. Tarixi hədislərin yazılması barədəki qərar

İnhiraf və azgınlıqların qarşısının alınmasında üçüncü amil Allah Rəsulunun (s) ömrünün sonlarında belə buyurması olmuşdur: “Mənə qələm-kağız gətirin, sizə elə bir şey yazım ki, heç zaman yolunuzu azmayasınız.” Bu zaman məclisdə iştirak edənlər iki qrupa ayrılmışlar. Bir qrup qələm və kağız gətirilməsi ilə müvafiq, digər qrup isə onunla müxalif olmuşdur. Müxalif qrupun başında duran şəxs Ömər ibn Xəttab olmuş və (حسبنا كتاب الله) “Həsbuna kitabullah” (*Allahın kitabı kifayət edər*) şüarı ilə həzrətin məktub yazmasına qarşı çıxmışdır. İbn Abbas deyir: “Bütün müsibətlər Peyğəmbərin (s) öz vəsiyyətnaməsini yazmağa qoymadıqları gün baş verdi.”²

Əgər bu müxalifətçi qrup o həzrətin yazı yazmasına mane olmasaydı, inhirafçı ünsürlərin tanınması sayəsində bir çox bidətlərin qarşısını almaq mümkün olardı.

4. Məsum Əhli-beytə (ə) tabe olmaq

Peyğəmbər (s) hədislərinin yazılmasının qarşısının alınması və ümmətin ilahi bir mərhəmət və lütfdən məhrum olmasına baxmayaraq, o həzrət haqq və batilin meyarının tanınması üçün digər bir üsulu tanıtdıraraq belə buyurmuşdur:

انى تارك فيكم الثقلين كتاب الله و عترتى و انهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض

“Mən sizin aranızda iki ağır əmanət – Allahın kitabı və itratimi –

1. “Nisa” surəsi, ayə 113.

2. “Səhih Buxari”, hədis 110.

qoyuram. Həqiqətən, onların hər ikisi Kövsər hövuzunda mənə qovuşana qədər bir-birindən ayrılmaz!”¹

“Əl-Mənar” təfsirinin müəllifi Rəşid Rza “Əl-İtisam” kitabına yazdığı haşiyədə bəzi mətləblərə toxunmuşdur ki, onları hazırda diqqətinizə çatdırırıq:

Səhabələrin çoxu səqələynin Allahın kitabı və Peyğəmbərin (s) itrəti (Əhli-beyti (ə)) olduğunu bilirdi. Bəzi rəvayətlərdə “itrəti” sözünün yerinə “sünnəti” ifadəsi işlədilmişdir və bu iki söz bir-biri ilə ziddiyyətə malik deyildir. Belə ki, Peyğəmbərin (s) itrəti o həzrətin sünnəsini daim dirçəldən kəslər idi və onlar hər zaman mövcud olmuş və fitnə və təqlidlərdən amanda qalmışlar.²

Peyğəmbər (s) bidətin qarşısını almaqdan ötrü, öz Əhli-beytini (ə) ümmətin nicat gəmisinə bənzədərək bildirmişdir ki, kim bu gəmiyə səvar olsa, nicat tapacaq və kim ondan ayrı düşsə, qərq olacaqdır. O həzrət buyurur:

انما مثل اهل بيته فيكم كمثل سفينة نوح من ركبها نجي و من تخلف عنها غرق

“Həqiqətən, Əhli-beytimin misalı Nuhun gəmisini misalındadır. Kim ona səvar olsa (minsə) nicat tapar və kim ondan uzaqlaşsa, qərq olar.”³

Məlum məsələdir ki, Əhli-beytin (ə) nicat gəmisinə bənzədilməsi insanların onlara müraciət edərək dini məsələləri onlardan öyrənməsi və nicat tapması üçündür. Kim onlardan üz çevirsə, tufanda dağa sığınan və çox keçmədən qərq olan şəxslərə bənzər. Elmi mərifət və ilahi ismət sayəsində Əhli-beyt (ə) imamları (ə) bidətlərin qarşısını almaqda əhəmiyyətli rolunu ifadə etmişlər. “Nəhcül-bəlağə”, “Tovhidü Mufəzzəl”, “Tövhidü Şeyx Səduq”, “İhticacü Təbəri” adlı kitablara müraciət etməklə də sözlərimizin doğruluğuna şahid ola bilərsiniz. Həmin kitablarda bidət əhli və əsassız yeni düşüncələr yaratmağa çalışanlarla imamların elmi münazirələri qeyd edilmiş və onlar məğlub edilərək məzəmmət olunduqlarından, öz düşüncələrinin yayılmasına nail ola bilməmişlər.

Əhli-sünnə mühəddislərindən Əbu Qurrə imam Rzanın (ə)

1. “Mustədrək”, c. 3, səh. 148.

2. “Əl-İtisam”, c. 2, səh. 156, haşiyə.

3. “Əl-Mustədrək”, Hakim Nişaburi, c. 3, səh. 151.

hüzuruna gələrək deyir: “Belə nəql edilir ki, Allah onu görməyi Peyğəmbərə (s) və onunla danışmağı həzrət Musaya nəsib etmişdir.” İmam Rza (ə) “Görəsən, Allahı görməyin mümkün olmaması barədə nazil olan bu ayələri Peyğəmbərin (s) özü bildirməmişdirmi?” deyərək belə buyurur:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾

“Gözlər Onu görmürlər, lakin O, bütün gözləri görür və O bağışlayan və agahdır.”¹

﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا﴾

“Onların elmi Allahı əhatə edə (dərək edə) bilməz.”²

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾

“Ona bənzər heç bir şey yoxdur.”³

Görəsən, Allah tərəfindən bu ayələrin nazil olduğunu bildirən Peyğəmbərin (s) “Mən Allahı insan surətində öz gözlərimlə görmüşəm.” deməsi düzgündürmü? Allahın cismə malik olduğunu iddia edənlər (mücəssəmə) Peyğəmbərə (s) belə bir töhməti vura bilmədikləri halda, onu siz Peyğəmbərə (s) nisbət verirsiniz?!⁴

5. Əmr be məruf (yaxşı işlərə dəvət) və nəhy əz münkər (pis işlərdən çəkindirmək) məsələsinə diqqət yetirmək

Əgər bidət kəbirə günahlarla bağlı olarsa, İslam dövləti elə bir qrup yaratmalıdır ki, bu iki ilahi göstəriş və vacibəti yerinə yetirə bilsin. Yeri gəlmişkən, Quranda da güclü bir qrupun bu məsələləri öz öhdəsinə almasına təkid edilmişdir. O cümlədən:

﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

“Gərək sizdən (aranızda) (insanları) xeyir işə dəvət edən, yaxşı işə buyuran və pisliklərdən çəkindirən bir dəstə olsun. Məhz nicat tapanlar onlardır!”⁵

1. “Ənam” surəsi, ayə 103.
2. “Taha” surəsi, ayə 110.
3. “Şura” surəsi, ayə 11.
4. “Əl-İhticac”, c. 2, səh. 373.
5. “Ali-İmran” surəsi, ayə 104.

Digər ayədə isə islami hökumətin vəzifəsinin bundan ibarət olması bildirilir:

﴿الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾

“O kəslər ki, əgər yer üzündə onlara qüdrət (hakimiyyət) və güc versək namaz qılar, zəkat verər, (insanları ağıl və şəriət tərəfindən) bəyənilən bütün işlərə vadar edər və (onları) hər bir nalayiq və çirkin işdən saxlayarlar. Bütün işlərin sonu Allaha məxsusdur.”¹

Qədim zamanlarda da islam dövlətləri tərəfindən nəzarət olunurdu ki, iman əhli və qarilər minbərlərdə bu iki məsələyə diqqət yetirsin və dillərindən yanlış bir şeylər cari olmasın.²

1. “Həcc” surəsi, ayə 41.
2. “Məalimul-Qürbə”, səh. 179.

İstifadə edilən mənbələr

1. "Əhkame Quran", c.3, Əbu Bəkr ibn Əhməd ibn Əli Razi, Cəsas, Darul-kitabil-ərəbi, Beyrut, qəməri, 1335.
2. "İrşadus-sari bi şərhi Səhihil-Buxari", c.10, Əhməd ibn Məhəmməd Qəstəlani, Darul-əhyait-turabil-ərəbi, Beyrut, bita.
3. "Usdul-ğabə", c.5; İbn Əsir, Darul-əhyait-turabil-ərəbi, Beyrut, bita.
4. "Əsfar", c.9, Sədrüddin Şirazi, Şirkətu-daril-məarifil-islamiyyə, Tehran, qəməri, 1383.
5. "İşarat", c.3, Əbu Əli ibn Sina, Nəşrul-bələğə, Qum, qəməri, 1375.
6. "Quran baxımından ruhun əsl olması", Cəfər Subhani, Müəssisəyə İmam Sadiq, şəmsi, 1377.
7. "Üsuli-kafi", c.8, Məhəmməd ibn Yəqubi Kuleyni, Darul-kutubil-islamiyyə, Tehran, qəməri, 1388.
8. "İqtizaus-siratil-müstəqim", c.1, Əhməd ibn Əbdülhəlim ibn Teymiyyə, Darul-fikr, Beyrut, bita.
9. "Əl-Ehticac", c.2, Əhməd ibn Əli Təbərsi, "Üsvə" çapxanası, Qum, qəməri, 1413.
10. "Əl-İstiab", c.4, İbn Həcər Əsqəlani, Darul-kitabil-ərəbi, Beyrut.
11. "Əl-İtisamu bil-kitab vəl-sunnə", İbrahim ibn Musa Şatibi, tədqiqatçı: Əbdürrəzzaq əl-Məhdi, t.1, Darul-kitabil-ərəbi, Beyrut, qəməri, 1417 (1996).
12. "Əl-İqbal bil-əmalil-həsənə", Seyid Rəziyəddin ibn Tavus, mərkəzi Ən-Nəşrut-tabiu li məktəbil-elamil-islami, tədqiqatçı: Cavad Qəymi, qəməri, 1418.
13. "Biharul-ənvar", c.110, Məhəmməd Baqir Məclisi, Darul-kutubil-islamiyyə, Tehran, qəməri, 1385.

14. "Bəhrul-fəvaid", c.1, Mirzə Məhəmməd Həsən Aştiyani, Ayətullah Mərəşi Nəcəfi mətbəəsi, Qum, qəməri, 1404.
15. "Əl-Bidayətu və n-nihayə", c.7, İbn Kəsir Dəməşqi, Darul-kutubil-elmiyyə, Beyrut, 1405.
16. "Taruxul-xuləfa", c.1, Əbdurrəhman ibn Əbi Bəkr Süyuti, əl-Məktəbətut-ticariyyətul-kubra, Qahirə, 1383 (1964).
17. "Tarixul-xəmis", c.2, Hüseyin ibn Məhəmməd Dəyyar Bəkri, müəssisəyə şüayəne beyrut, bi ta.
18. "Tarixə-Yəqubi", c.2, Əhməd ibn Əbi Yəqub ibn Vazih Yəqubi, tərcümə edən: Məhəmməd İbrahim Ayəti, şirkətə intişarəte elmi və fərhəngi, Tehran, şəmsi, 1371.
19. "Təfsirə Təbəri", Məhəmməd ibn Cərir, c.20, Daru İbn Xuzəymə darul-elam, Beyrut, hicri, 1423 (2002).
20. "Təfsirə Təbəri", c.12, Məhəmməd ibn Cərir, "Darul-mərifət" çapxanası, Beyrut, 1400.
21. "Təhzibul-usul", c.2, Cəfər Subhani, Təqrirə duruse imam Xomeyni, ən-Nəşrül-islami, Qum, şəmsi, 1363.
22. "Əd-Durrul-mənsur", c.8, Cəlaləddin Süyuti, Darul-fikr, Beyrut, 1403.
23. "Əd-Durrul-mənsur fi təfsiri bil-məsür", c.10, Cəlaləddin Süyuti, Darul-fikr, Beyrut, 1403 (1983).
24. "Əd-Durrul-mənsur fi təfsiri bil-məsür", c. 5, Süyuti, Əbdurrəhman ibn Əbi Bəkr, Darul-fikr, Beyrut, hicri, 1403.
25. "Ər-Rəsail", c.3, Əbülqasim Əli ibnil Huseyn əş-Şərifül-Mürtəza, Müəssisətur-nur, Beyrut, bita.
26. "Sünəni İbn Mace", c.2, Məhəmməd ibn Yəzid ibn Mace Qəzvini, Daru ehyait-turasil-ərəbi, Beyrut, qəməri, 1395 (1975).
27. "Sünəni-Beyhəqi", c.8, Əhməd ibn Huseyn ibn Əli Beyhəqi, Daru Sadir, Beyrut, qəməri, 1354.
28. "Sireyi-Hələbi", c.3, Burhanəddin, Məktəbətut-ticariyyəti kubrayi Misr, 1375.
29. "Əs-Sirətun-nəbəviyyə", c.2, İbn Hişam, Mətbətul-babil-hələbi, Misr, 1375.
30. "Əs-Sirətun-nəbəviyyə", c.4, ibn Hişam, Daru ehyait-turasil-ərəbi, Beyrut, qəməri, 1422.
31. "Şəbul-iyman", c.9, Əhməd ibnil-Huseyn Beyhəqi, Darul-kutubil-elmiyyə, Beyrut, 1400.
32. "Səhihi-Tirmizi", c.5, Məhəmməd ibn İsa Tirmizi, Daru ehyait-turasil-ərəbi, Misr, bita.
33. "Səhihi-Müslim", Müslim ibnil-Həccac, c.2, 8-ci bölmə,

- Məhəmməd Əli Səhbihi, Misr, bita.
34. "Səhifeyi-Səccadiyyə", təhqiqatçı: Kazim Mudir Şanəçi, Məcməul-buhusil-islamiyyə, Məşhəd, qəməri, 1413.
 35. "Təbəqatul-kubra", c.8, Məhəmməd ibn Səd, "Daru Sadir" nəşriyyatı, Beyrut, 1372.
 36. "Əl-İləlu və mərifətur-rical", c.4, Əhməd ibn Hənbəl, Əl-Məktəbətul-islami, Beyrut, hicri, 1408.
 37. "Əl-İləlu və mərifətur-rical", c.2, təhqiqatçı: Vəsiyullah Abbas, Əl-Məktəbətul-islami, qəməri, 1408 (1988).
 38. "Əl-Eyn", c.8, Xəlil ibn Əhməd Fərahidi, Darul-hicrət, Qum, 1405.
 39. "Əl-Fətavail-kubra", c.5, Əhməd ibn Əbdul Həlim ibn Teymiyyə, Darul-Qələm, Beyrut, qəməri, 1407 (1987).
 40. "Fəthul-bari fi şərhi Səhihil-Buxari", c.10, Əhməd ibn Həcər Əsqəlani, Darul-mərifə, Beyrut, bita.
 41. "Fəcrü-İslam", c.1, Əhməd Əmin Misri.
 42. "Fəraidul-usul", c.1, Şeyx Ənsari.
 43. "Məcməul-bəyan", c.5, Fəzl ibnl Həsən Təbərsi, Kitabxaneye elmiyyəye islamiyyə, bita.
 44. "Kəşful-irtiyab", c.1, Seyid Muhsin Əmin Amili.
 45. "Kəşful-ğümmə", c 3, Əli ibn İsa Ərbəli, Darul-əzva, Beyrut, bita.
 46. "Muxtəsəru tarixi Dəməşq", İbn Mənzur, Darul-fikr, Beyrut, 1404.
 47. "Əl-Müstədrəku ələs-səhihəyn", Əbu Əbdilləh Hakim Nişaburi, Darul-mərifət, Beyrut, bita.
 48. "Mustədrəku Hakim", c.3, Əbu Əbdilləh Hakim Nisaburi, Darul-mərifət, Beyrut, bita.
 49. "Əl-Müsnəd", c.10, Əhməd ibn Hənbəl, Darul-fikr, Beyrut, tədqiqatçı: Sidqi Məhəmməd Cəmilul-Əttar, hicri, 1411 (1991).
 50. "Musnədi-Əhməd", c.6, Əhməd ibn Hənbəl, Darul-fikr, Beyrut, bita.
 51. "Misbahul-mütəhəccid və səlahul-mütəəbbid", Əbu Cəfər Şeyx Tusi, tədqiqatçı: İsmail Ənsari Zəncani, bita.
 52. "Vəfaul-vəfa bi əhvali daril-Mustəfa", c.4, Səmhudi Nurəddin, Daru ehyait-turasil-ərəbi, Beyrut, hicri, 1401.
 53. "Vəfaul-vəfa", c.3, Nurəddin Səmhudi, Daru ehyait-turasil-ərəbi, Beyrut, hicri, 1401.
 54. "Vəsailuş-şiə", c.30, Hürr Amili, "Alul-beyt" nəşriyyatı, Beyrut, 1409.
 55. "Nəhcul-bəlağə", toplayan: Seyyid Rəzi, tədqiqatçı: Məhəmməd Əbdih, "Məktəbətul-istişamə" nəşriyyatı, Qahirə, bita.
 56. "Nəhcul-bəlağə", toplayan: Seyyid Rəzi, tədqiqatçı: Sübhü Saleh, Beyrut, qəməri, 1387.

57. "Mizanul-etidal", c 4, Məhəmməd ibn Əhməd əz-Zəhəbi, tədqiqatçı: Əli Məhəmməd əl-Buxari, Darul-mərifət, Beyrut, bita.
58. "Əl-Muğni", İbn Qudamə, c.12, Darul-kitabil-ərəbi, Beyrut, hicri, 1403 (1983).
59. "Mucəmu kəbiri Təbərani", Süleyman ibn Əhməd Təbərani, tədqiqatçı: Həmd ibn Əbdülməcid, Daru ehyail-turasil-ərəbi, Beyrut, 1406.
60. "Mucəmu məqayisil-lüğət", c.5, Əhməd ibn Fars ibn Zəkəriyyə, Daru ehyail-kutubil-ərəbiyyə, Qahirə, qəməri, 1366.
61. "Əl-Məvsuətul-fihiyyətil-kuveytiyyə", c.45, Vizərətul-əvqafi vəş-şuunil-islamiyyə, Kuveyt, 1414.
62. "Əl-Müvafiqatu fi usuliş-şəriət", c.2, İbrahim ibn Musa əş-Şatibi, Darul-kutubil-elmiyyə, Beyrut, bita.
63. "Məqatilut-talibin", c.1, Əbulfərəc İsfahani, Darul-kitab, Qum, qəməri, 1385(1995).
64. "Ən-Nihayətu fi ğəribil-hədis vəl-əsər", c.5, İbn Əsir Cezri, Əl-Məktəbətul-islamiyyə, Beyrut, bita.